

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЧУМАК ІРИНА В'ЯЧЕСЛАВІВНА

УДК 001.89

ДИСЕРТАЦІЯ

**ІННОВАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ
ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В
УКРАЇНІ**

Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
Галузь знань 28 «Публічне управління та адміністрування»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі публічного управління та адміністрування

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І. В. Чумак

Науковий керівник Голубь Валерія Володимирівна, доктор наук з державного управління, професор

КИЇВ–2024

АНОТАЦІЯ

Чумак І.В. Інноваційні засади формування та реалізації публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» з галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування». – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2024.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що продовольча безпека є однією з найважливіших проблем сучасності, яка впливає на життєздатність, здоров'я, добробут, розвиток та безпеку населення, держави, світу. Продовольча безпека є також однією з цілей сталого розвитку ООН до 2030 р., яка передбачає забезпечення доступом до безпечних, харчових та достатніх продуктів харчування, а також вирішення проблеми голоду, недоїдання й недостатнього харчування. Україна як держава, що має високий потенціал у сфері виробництва та експорту продовольства, відіграє важливу роль у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки, особливо в умовах війни, пандемії, кліматичних змін та інших викликів. Однак перед нею постає низка проблем у сфері продовольчої безпеки, таких як низька якість та безпечність харчових продуктів, висока залежність від імпорту деяких продуктів, нерівномірний розподіл та доступність продовольства, недостатнє використання внутрішніх ресурсів, низький рівень харчової грамотності та культури населення, недосконалість нормативно-правового, інституційного, організаційного, фінансового, інформаційного, освітнього та контрольного забезпечення продовольчої безпеки. В Україні з метою вирішення проблеми продовольчої безпеки були розроблені окремі нормативні документи, які, однак, все ще потребують подальшого доопрацювання й прийняття відповідних рішень, зокрема такі: 1) ухвалення в 2011 р. Закону України «Про продовольчу безпеку України», який, однак, у 2012 р. був відхилений;

2) наявність з 2011 р. проекту Закону «Про основи продовольчої безпеки України», який наразі є не прийнятим. Проект передбачає заходи щодо запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій, пов'язаних із загрозою продовольчій безпеці, а також щодо захисту прав та інтересів споживачів, виробників і постачальників продовольства; розроблення та затвердження Державної стратегії продовольчої безпеки України на період до 2025 р., яка визначає стратегічні цілі, пріоритети, завдання, індикатори, механізми та відповідальних суб'єктів публічного управління продовольчою безпекою, а також спрямована на забезпечення стабільного, здорового та різноманітного харчування населення, збереження природних ресурсів і вирішення проблем «прихованого голоду»; 3) ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» в 2022 р., проте суть цього документа полягає лише в розгляді питання регулювання земельних відносин.

Заплановано також прийняти деякі зміни в законодавстві, які стосуються, зокрема, таких питань: удосконалення нормативно-правової бази щодо якості та безпечності харчових продуктів відповідно до міжнародних стандартів і вимог; забезпечення її ефективного застосування, контролю та нагляду; забезпечення прозорості, доступності та оперативності інформації про продовольчу ситуацію, ризики та загрози продовольчій безпеці, а також про дії та результати публічного управління продовольчою безпекою; стимулювання інноваційного розвитку сільського господарства, харчової промисловості, збиральництва дикоросів, харчового просьюмеризму; підвищення харчової грамотності та культури населення.

Відтак необхідно проводити наукові дослідження, спрямовані на обґрунтування теоретичних засад та розробку практичних рекомендацій щодо вдосконалення публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні, зокрема на основі аналізу інноваційних технологій інтегрованого споживання культурних рослин та харчових дикоросів, а також врахування гуманітарних аспектів харчового просьюмеризму. Такі дослідження дадуть змогу виявити

сучасні тенденції, проблеми, можливості, перспективи та напрями інноваційного розвитку публічного управління продовольчою безпекою в Україні, а також запропонувати ефективні механізми, інструменти, підходи та практики, які сприятимуть підвищенню рівня продовольчої безпеки в Україні та її внеску до глобальної продовольчої безпеки.

У дисертаційній роботі вирішено актуальне науково-прикладне завдання – теоретично обґрунтовано інноваційні засади формування та реалізації публічної політики у сфері продовольчої безпеки та розроблено практичні рекомендації щодо їх реалізації в Україні.

Проаналізовано історичну динаміку розвитку традицій та інновацій публічної політики у сфері продовольчої безпеки. Виокремлені три основні етапи публічної політики у сфері продовольчої безпеки: Доіндустріальний етап (до XVIII ст.) який характеризувався низьким рівнем продовольчої безпеки, високою залежністю від природних умов, нерегулярними та недостатніми поставками продовольства, частими голодоморами та епідеміями, відсутністю ефективних механізмів публічної політики у сфері продовольчої безпеки. Індустріальний етап (XVIII–XX ст.) характеризувався підвищенням рівня продовольчої безпеки, розвитком сільського господарства, промисловості, транспорту, торгівлі, науки, технологій, культури, політики, права, екології. Постіндустріальний етап (XX–XXI ст.) характеризується високим рівнем продовольчої безпеки, глобалізацією, інформатизацією, демократизацією, екологізацією, гуманізацією, соціалізацією суспільства, економіки, науки, технологій, культури, політики, права, екології.

Запропоновано низку рекомендацій щодо вдосконалення інновацій публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні, зокрема таких, як: розробка та прийняття національної стратегії, плану і програми; створення ефективних інституційних та правових механізмів; забезпечення наукового супроводу й моніторингу; залучення громадськості та зацікавлених сторін; підвищення обізнаності й освіти, сприяння міжнародній співпраці та обміну досвідом.

Здійснено компаративний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду застосування та реалізації публічної політики щодо інноваційних засад у сфері продовольчої безпеки. В Україні є високий потенціал аграрного сектора та експортних можливостей, але водночас існує багато проблем у формуванні та реалізації публічної політики у сфері продовольчої безпеки. Україна потребує покращення у сфері урізноманітнення харчового раціону населення, якості й безпеки харчових продуктів, координації та інтеграції різних секторів і рівнів управління, збереження й відновлення природних ресурсів та біорізноманіття, захисту і просування прав та інтересів громадян. Існують загрози успіху реалізації публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні, зокрема через російсько-українську війну, пандемію, зміну клімату та нестабільність цін, втрату природних ресурсів і біорізноманіття, низьку конкурентоспроможність агропродовольчого сектора, низьку підзвітність та прозорість дій учасників і зацікавлених сторін продовольчої системи, порушення прав та інтересів громадян на доступ до адекватного, безпечного, поживного й культурного харчування.

Проаналізовано проблеми та виокремлено особливості сучасної системи публічної політики у сфері продовольчої безпеки. Виявлено такі проблеми: 1) зміни у виробництві та постачанні харчових продуктів; 2) зміни в навколишньому середовищі; 3) поява нових небезпек; 4) зміни в споживчих уподобаннях і звичках; 5) відсутність належного ефективного управління та координації. Особливостями є розробка політики на основі фактичних даних, участь багатьох зацікавлених сторін, системне мислення у виробленні рішень, інновації та навчання, гнучкість і оперативність, справедливість та права людини.

Визначено кращі зарубіжні практики сучасних моделей публічної політики у сфері продовольчої безпеки. Виявлено ефективність публічних інститутів, законодавства, суспільних мереж, що дає змогу формувати та реалізувати ефективну публічну політику у сфері продовольчої безпеки у таких країнах, як Фінляндія, Ірландія, Норвегія, Сингапур. Ефективна публічна

політика у сфері продовольчої безпеки у названих країнах базується на використанні даних, показників й оцінок для інформування та покращення розробки, реалізації та впливу політик і програм безпеки харчових продуктів; відбувається залучення та співпраця різних суб'єктів державного, приватного секторів та секторів громадянського суспільства в управлінні продовольчою системою, а також розширення можливостей; існує цілісна та інтегрована перспектива харчової системи; впроваджуються інновації та навчання.

Розроблено модель інноваційної публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні у вигляді модельної конструкції, яка складається з двох моделей (Модель 1. «Формування та реалізація інноваційної публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні», Модель 2. «Інноваційна публічна політика у сфері продовольчої безпеки в Україні») на основі принципів та практики «Належного врядування». Ця модельна конструкція, на відміну від тих, що вже існують, збалансовує екологічний, економічний і соціальний аспекти продовольчої безпеки, посилює участь, підзвітність і прозорість дій учасників (від виробників до споживачів).

Розроблено пропозиції щодо вдосконалення сучасної публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні.

Ключові слова: публічна політика, продовольча проблема, харчова промисловість, продовольча безпека, національна безпека, екологізація харчування, органічне землеробство, національна екологічна мережа, сталий розвиток, екологічні мікромережі, смарт-спеціалізація регіону, публічне управління, інновації, громадське здоров'я, COVID-19.

ABSTRACT

Chumak I.V. Innovative principles of formation and implementation of public policy in the field of food security in Ukraine. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in the specialty 281 «Public management and administration» from the field of knowledge 28 «Public management and administration». Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv, 2024.

The relevance of the study is due to the fact that food security is one of the most important problems of modern times, which affects the viability, health, well-being, development and security of the population, the state and the world. Food security is also one of the UN's 2030 Sustainable Development Goals, which includes ensuring access to safe, nutritious and sufficient food, as well as solving the problem of hunger, malnutrition and undernutrition. Ukraine, as a country with high potential in the field of food production and export, plays an important role in ensuring global food security, especially in conditions of war, pandemic, climate change and other challenges. However, Ukraine faces a number of problems in the field of food security, such as low quality and safety of food products, high dependence on the import of some products, uneven distribution and availability of food, insufficient use of domestic resources, low level of food literacy and culture of the population, imperfection of regulatory and legal, institutional, organizational, financial, informational, educational and control provision of food safety. In Ukraine, in order to solve the problem of food security, separate normative documents have been developed, which, however, still need to be finalized and the adoption of relevant decisions, in particular the following: 1) the adoption in 2011 of the Law of Ukraine «On Ensuring Food Security of Ukraine». «On Food Security of Ukraine», which, however, was rejected in 2012; 2) since 2011, the draft Law «On the Basics of Food Security of Ukraine», which has not yet been adopted. The project envisages measures to prevent and eliminate emergency situations related to the threat to the safety of food products, as well as to protect the rights and interests of consumers, producers and suppliers of food products; development and approval of the State Food Security Strategy of Ukraine for the period until 2025, which defines strategic goals, priorities, tasks, indicators, mechanisms and responsible subjects of public management of food security, and is also aimed at ensuring stable,

healthy and diverse nutrition of the population, preserving natural resources and solving problems of hidden hunger; 3) adoption of the Law «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Creation of Conditions for Ensuring Food Security in the Conditions of Martial Law» in 2022, but the essence of this document is only to consider the issue of regulating land relations.

It is also planned to adopt some changes in the legislation, which relate, in particular, to such issues as improving the legal framework for the quality and safety of food products, in accordance with international standards and requirements, as well as ensuring its effective application, control and supervision, ensuring transparency, availability and promptness of information about the food situation, risks and threats to food security, as well as actions and results of public management of food security, stimulation of innovative development of agriculture, food industry, gathering of wild animals, food prosumerism, as well as improvement of food literacy and culture of the population.

Therefore, it is necessary to conduct scientific research aimed at substantiating theoretical foundations and developing practical recommendations for improving public policy in the field of food security in Ukraine, in particular based on the analysis of innovative technologies of integrated consumption of cultivated plants and food wild plants, as well as taking into account the humanitarian aspects of food prosumerism. Such studies will reveal the current trends, problems, opportunities, prospects and directions of innovative development of public management of food security in Ukraine, as well as offer effective mechanisms, tools, approaches and practices that will contribute to increasing the level of food security in Ukraine and its contribution to global food security.

In the dissertation research, an actual scientific and applied task was solved - the innovative principles of the formation and implementation of public policy in the field of food safety were theoretically substantiated, and practical recommendations were developed for their implementation in Ukraine.

The historical dynamics of the development of traditions and innovations of public policy in the field of food safety are analyzed. Three main stages of PP in the

field of PS are singled out: Pre-industrial stage (until the 18th century), which was characterized by a low level of PP, high dependence on natural conditions, irregular and insufficient food supplies, frequent famines and epidemics, lack of effective PP mechanisms in the field of PB. The industrial stage (XVIII–XX centuries) was characterized by an increase in the level of PS, the development of agriculture, industry, transport, trade, science, technology, culture, politics, law, and ecology. The post-industrial stage (XX–XXI centuries) is characterized by a high level of PB, globalization, informatization, democratization, environmentalization, humanization, socialization of society, economy, science, technology, culture, politics, law, ecology.

A number of recommendations for improving innovation are offered PP in the field of PS in Ukraine, in particular such as: development and adoption of a national strategy, plan and program; creation of effective institutional and legal mechanisms; providing scientific support and monitoring; involvement of the public and interested parties; raising awareness and education, promoting international cooperation and exchange of experience.

A comparative analysis of domestic and foreign experience in the formation of public policy models in the field of food safety was made. In Ukraine, there is a high potential of the agricultural sector and export opportunities, but there are also many problems in the formation and implementation of public policy in the field of food security. Ukraine needs improvement in the area of diversification of the population's diet, quality and safety of food products, coordination and integration of various sectors and levels of management, preservation and restoration of natural resources and biodiversity, protection and promotion of the rights and interests of citizens. There are threats to the success of public policy implementation in the field of food security in Ukraine, in particular due to the russian-Ukrainian war, pandemic, climate change and price instability, loss of natural resources and biodiversity, low competitiveness of the agri-food sector, low accountability and transparency of food system participants and stakeholders, violations of rights and citizens' interests in access to adequate, safe, nutritious and cultural food.

The problems are analyzed and the features of the modern system of public policy in the field of food safety are highlighted. The following problems were identified: 1) the problem of changes in the production and supply of food products; 2) the problem of changes in the environment; 3) emergence of new dangers; 4) the problem of changes in consumer preferences and habits; 5) the problem of lack of proper effective management and coordination. These challenges are related to changes in food production and supply, in the environment, unanticipated new hazards, in consumer preferences and habits, in the lack of governance and coordination, and are characterized by evidence-based policy development, multi-stakeholder participation, systemic decision-making thinking, innovation and learning, flexibility and agility, justice and human rights.

The best foreign practices of modern models of public policy in the field of food security have been identified. The effectiveness of public institutions, legislation, and public networks, which allows for the formation and implementation of effective public policy in the field of food security in such countries as Finland, Ireland, Norway, and Singapore, has been revealed. Effective public policy in the field of food safety in these countries is based on the use of data, indicators and evaluation to inform and improve the development, implementation and impact of food safety policies and programs, the involvement and cooperation of various actors from the public, private and civil sectors societies in food system management, as well as empowerment, there is a holistic and integrated perspective of the food system, innovation and learning are implemented.

A model of innovative public policy in the field of food safety in Ukraine has been developed in the form of a model structure consisting of two models (Model 1. «Formation and implementation of innovative state policy in the field of food security in Ukraine»), Model 2. «Innovative state policy in the field of food security in Ukraine») based on the principles and practice of "Good governance». Such a model structure, unlike those that already exist, balances the ecological, economic and social aspects of food security, strengthens the participation, accountability and transparency of the actions of the participants (from producers to consumers).

Proposals for improving modern public policy in the field of food safety in Ukraine have been developed.

Keywords: public policy, food problem, food industry, food security, national security, ecologization of nutrition, organic farming, national ecological network, sustainable development, ecological micro-networks, smart specialization of the region, public administration, innovations, public health, COVID-19.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Статті у наукових фахових виданнях України
(що входять до переліку МОН України)*

1. Чумак І. В. Пандемія COVID-19 як каталізатор інновацій у сфері публічної політики продовольчої безпеки. *Право та державне управління*. 2021. № 1. С. 161–169.
2. Голубь В. В., Чумак І. В. Когнітивна модель оптимізації продовольчої політики держави у контексті боротьби з цукровим діабетом. *Державне будівництво*. 2021. № 1. С. 7–15. (50 %).
3. Чумак І. В. Основні тренди розвитку харчових інновацій у контексті українського та світового державотворення. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 1. Т. 33 (72). С. 11–18.
4. Чумак І. В. Особливості забезпечення продовольчої безпеки населення України в умовах війни 2022 року. *Право та державне управління*. 2022. № 1. С. 162–167.
5. Чумак І. В. Публічне управління ризиками воєнного голоду в умовах цифрової трансформації українського суспільства. *Збірник наукових праць Запорізького КПУ Право та державне управління. Серія Методологія, теорія та історія публічного управління*. 2022. № 3. С. 133–139.
URL: <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.3.20>.

6. Чумак І. В. Публічне управління розвитком продовольчої складової SMART-спеціалізації екомереж Дніпропетровщини. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 1. Том 34 (73). С. 11–17.

Статті в іноземних виданнях

проіндексованих у базах даних Web of Science:

7. Shpektorenko, Ihor and Golub, Valeriia and Kozakov, Volodymyr and Leliuk, Roman and Chumak, Iryna and Nagornyak, Mykhaylo (2021) Reforming and modernizing the public service of Ukraine under european standards management of personnel policy. *Ad Alta: Journal of interdisciplinary research* (1 (11)). pp. 17–21. URL: http://ep3.nuwm.edu.ua/20401/1/SHPEKTORENKO_I_REFORMING_AND_MODERNIZING...zah.pdf.

Тези наукових доповідей:

8. Чумак І. В. Сучасні виклики публічного управління у сфері хачової безпеки в Україні. *Публічне управління та адміністрування: конкурентні виклики сучасності*: матеріали IV Всеукр. науково-практ. інтернет-конф., 9 квіт. 2021р. Львів : ТзОВ «Галицька видавнича спілка», 2021. С. 54–56.

9. Чумак І. В. Значення публічної служби для зміни когнітивної поведінки громадян щодо новітніх підходів у політиці харчової безпеки. *Державне управління в Україні: виклики та перспективи*: матеріали наук.-практ. конф. 7–8 травн. 2021 р. Запоріжжя : Клас. приват. ун-т, 2021. С. 72–75.

10. Чумак І. В. Екологізація харчування як новітній тренд європейського та світового досвіду продовольчої політики органів публічної влади. *Актуальні проблеми Європейської та євроатлантичної інтеграції України*: матеріали наук.-практ. конф. № 18., 13 трав. 2021 р. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2021. С. 174–177.

11. Голубь В. В., Чумак І. В. Способи та шляхи регулювання публічної політики у сфері харчової безпеки України. *Соціально-відповідальне суспільство: реалії, виклики, перспективи*: матеріали Всеукр. наук. Конфер. студентів, аспірантів та молодих вчених., 14 трав. 2021 р. Мелітополь : Таврійський ДАУ імені Дмитра Моторного, 2021. С. 180–183.

12. Голубь В. В., Чумак І. В. Інновації у сфері харчової безпеки як відповідь на виклики пандемії COVID-19. *Глобальні екологічні проблеми і їх вплив на міжнародні відносини, і процес глобалізації*: матеріали Міжнар. наук.-практ. онлайн конф., 28 травн. 2021 р. Душанбе, 2021. С. 75–85.

13. Чумак І. В. Перспективні напрямки розвитку публічної політики в сфері харчової безпеки України. *Кращі практики публічного управління: міжнародний досвід*: матеріали Міжнар. наук. конфер., 16–17 лип. 2021 р. Рига : ISMA University of Applied Sciences за підтримки Центру українсько-європейського наукового співробітництва, 2021. С. 62–65.

14. Чумак І. В. Стратегічні пріоритети модернізації системи підготовки державних службовців у сучасних умовах. *Модернізація професійної підготовки державних службовців в умовах глобальних викликів та сучасних змін в суспільстві*: зб. тез міжнар. круглого столу Україна – Литовська Республіка, 08 лип. 2021 р. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2021. С. 98–100.

15. Чумак І. В. Екологічні та технологічні виклики у сфері національної продовольчої безпеки в Україні. *30 років незалежності України: досягнення, виклики, перспективи*: матеріали між нар. наук. конф., 10 верес. 2021 р. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2021. С. 103–105.

16. Чумак І. В. Публічне управління у сфері харчової безпеки – запорука економічного зростання в умовах пандемії COVID-19/ Public governance in the field of food security – a guarantee of economic growth in a COVID-19 pandemic. *Публічне управління та адміністрування на сучасному етапі державотворення*: матеріали І Міжнар. наук.-практ. онлайн-конференції, 20–21 жовт. 2021 р. С. 46–47.

17. Чумак І. В. Використання дикоростучих рослин в сільському господарстві як пріоритетний напрямок розвитку дорадництва в аграрній сфері. *Від теорії до практики в управлінні та врядуванні*: матеріали Всеукр. круглого столу, 18 листоп. 2021 р. Київ : НУБіП, 2021. С. 187–189.

18. Чумак І. В. Сучасні інформаційні технології в управлінні аграрною сферою в Україні. *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика*: матеріали

IX Міжнар. заочної наук.-практ. конф., 24 листоп. 2021 р. Запоріжжя : КПУ, 2021. С. 412–414.

19. Чумак І.В. Реалізація публічної політики в кризових умовах щодо запобігання голоду внаслідок воєнних дій на території України. *Наука, освіта, технології та суспільство: актуальні проблеми теорії та практики*: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., 25 травня 2022 р. у 2 ч. Полтава : ЦФЕНД, 2022. С. 60–61.

20. Чумак І. В. Етноботанічна компетентність населення як недооцінений ресурс продовольчої безпеки держави в умовах війни. *Шевченківська весна – 2022: публічне управління та державна служба*: матеріали між нар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених, 19 квіт. 2022 р. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2022. С. 185–186.

21. Чумак І. В. Проблема голоду, що може виникнути в Україні найближчим часом в зв'язку з повномасштабним вторгненням Росії та інноваційні способи її запобігання. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього*: матеріали міжнар. наук. конф., 7–8 черв. 2022 р. Київ : ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. С. 71–72.

22. Чумак І. В. Інновації в законотворчості ВРУ щодо підвищення рівня продовольчої безпеки населення під час війни. *Незалежність України: сучасна доктрина і практика публічного управління*: матеріали міжнар. круглого столу до Дня Незалежності України, 22 серп. 2022 р. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2022. С. 211–212.

23. Чумак І. В. Мотиваційно-ціннісні орієнтири повоєнної відбудови екологічної мережі в Україні. *Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри Гідності та Свободи українського народу*: матеріали щоріч. Всеукр. круглого столу, 23 листоп. 2022 р. Київ : ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. С. 131–132.

24. Чумак І. В. Аксіологічні передумови формування продовольчої політики в сучасній Україні. *Соборність України: політика духовної спільності, національних традицій і цінностей*: матеріали 10-го ювілей. щоріч.

Всеукр. наук.-практ. круглого столу до Дня Соборності України, 25 січ. 2023 р. Київ : ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2023. С. 151–153.

25. Чумак І. В. Публічна політика підтримки харчових інновацій, спрямованих на зміцнення продовольчої безпеки України в умовах війни. *Шевченківська весна – 2023: публічне управління та державна служба: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених*, 29 берез. 2023 р. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. С. 42–43.

26. Чумак І. В. Продовольчий просьюмеризм як потенційний тренд формування майбутнього праці в напрямку інклюзивності. *Future of Work: Technological, Generational and Social Shifts: матеріали II Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф.*, 11–12 травня 2023 р. Дніпро : Наукове товариство студентів, аспірантів і молодих вчених Дніпровської академії неперервної освіти та редакція Міжнародного електронного науково-практичного журналу «WayScience» Дніпро, 2023. С. 185–187.

ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....	31
1.1. Становлення традицій та розвиток інновацій публічної політики у сфері продовольчої безпеки	31
1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження	59
Висновки до розділу 1	80
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	83
2.1. Основні здобутки та проблеми системи забезпечення продовольством населення України.....	83
2.2. Нормативно-правові засади публічної політики у сфері розвитку інноваційних харчових технологій у сучасній Україні.....	113
2.3. Інформаційне забезпечення публічної політики підтримки розвитку нових практик екобезпечного харчування населення.....	128
Висновки до розділу 2	142
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	146
3.1. Зарубіжні практики реалізації публічної політики у сфері продовольчої безпеки: досвід для України	146
3.2. Промоція цінності культурних рослин та харчових дикоросів як напрям публічної політики у сфері підвищення рівня продовольчої безпеки населення України.....	162
3.3. Розробка та шляхи впровадження моделі інноваційної публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні	192
Висновки до розділу 3	215
ВИСНОВКИ.....	220
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	225
ДОДАТКИ.....	260

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- БАД – біологічно активна добавка
БАР – біологічно активна речовина
ВМК – вітамінно-мінеральні комплекси
ВРУ – Верховна Рада України
ГЗ – громадське здоров'я
ГМО – генно модифіковані продукти
ЕМ – екологічні мікромережі
ЕХ – екологізація харчування
ЄС – Європейський Союз
ЗМІ – засоби масової інформації
МН – мікронутрієнти
НАССР – аналіз небезпечних чинників та контролю у критичних точках
НБ – національна безпека
НЕМ – національна екологічна мережа
ОЗ – органічне землеробство
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ПБ – продовольча безпека
ПП – публічна політика
ПУ – публічне управління
РХП – розлади харчової поведінки
СР – сталий розвиток
ХД – харчові дикороси
ФАО – продовольча та сільськогосподарська організація ООН

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність дослідження зумовлена тим, що продовольча безпека є однією з найважливіших проблем публічної політики, яка впливає на життєздатність, здоров'я, добробут, розвиток і безпеку населення, держави та світу. Продовольча безпека є також однією з цілей сталого розвитку ООН до 2030 р., яка передбачає забезпечення доступом до безпечних, харчових та достатніх продуктів харчування, а також вирішення проблеми голоду, недоїдання та недостатнього харчування. Україна як держава, що має високий потенціал у сфері виробництва та експорту продовольства, відіграє важливу роль у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки, особливо в умовах війни, пандемії, кліматичних змін та інших викликів. Однак перед Україною постає низка проблем у сфері продовольчої безпеки, таких як низька якість та безпечність харчових продуктів, висока залежність від імпорту деяких продуктів, нерівномірний розподіл та доступність продовольства, недостатнє використання внутрішніх ресурсів, низький рівень харчової грамотності та культури населення, недосконалість нормативно-правового, інституційного, організаційного, фінансового, інформаційного, освітнього та контрольного забезпечення продовольчої безпеки. В Україні з метою вирішення проблеми продовольчої безпеки були розроблені окремі нормативні документи, які, однак, все ще потребують подальшого доопрацювання й прийняття відповідних рішень, зокрема такі: 1) ухвалення в 2011 р. Закону України «Про продовольчу безпеку України», який, однак, у 2012 р. був відхилений; 2) наявність з 2011 р. проєкту Закону «Про основи продовольчої безпеки України», який наразі є не прийнятим. Проєкт передбачає заходи щодо запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій, пов'язаних із загрозою продовольчій безпеці, а також щодо захисту прав та інтересів споживачів, виробників і постачальників продовольства; розроблення та затвердження Державної стратегії продовольчої безпеки України на період до 2025 р., яка визначає стратегічні цілі, пріоритети,

завдання, індикатори, механізми та відповідальних суб'єктів публічного управління продовольчою безпекою, а також спрямована на забезпечення стабільного, здорового та різноманітного харчування населення, збереження природних ресурсів і вирішення проблем «прихованого голоду»; 3) ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» в 2022 р., проте суть цього документа полягає лише в розгляді питання регулювання земельних відносин.

Важливим є планування змін у законодавстві, які стосуються, зокрема, таких питань: удосконалення нормативно-правової бази щодо якості та безпечності харчових продуктів відповідно до міжнародних стандартів і вимог; забезпечення її ефективного застосування, контролю й нагляду; забезпечення прозорості, доступності та оперативності інформації про продовольчу ситуацію, ризики та загрози продовольчій безпеці, а також про дії та результати публічного управління продовольчою безпекою; стимулювання інноваційного розвитку сільського господарства, харчової промисловості, збиральництва дикоросів, харчового просьюмеризму; підвищення харчової грамотності та культури населення.

Відтак надзвичайно важливими є наукові дослідження, спрямовані на обґрунтування теоретичних засад та розробку практичних рекомендацій щодо вдосконалення публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні, зокрема на основі аналізу інноваційних технологій інтегрованого споживання культурних рослин та харчових дикоросів, а також урахування гуманітарних аспектів харчового просьюмеризму. Такі дослідження дадуть змогу виявити сучасні тенденції, проблеми, можливості, перспективи та напрями інноваційного розвитку публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні, запропонувати ефективні механізми, інструменти, підходи та практики, які сприятимуть підвищенню рівня продовольчої безпеки в Україні та її внеску до глобальної продовольчої безпеки.

Існує необхідність відродження збиральництва не до поодиноких особистих харчових практик громадян, а до рівня економічної галузі, сектора неозбиральництва, що неможливо здійснити без підтримки держави й наукового обґрунтування розробки інноваційних форм публічної політики продовольчої безпеки. У цьому контексті важливе значення мають наукові розвідки В. Голубь [40; 41], В. Гошовської [44], О. Гомоляко [187], О. Дем'янчук [49], І. Кіянки [78], Є. Нагорянського [117], О. Оболенського [122], Ю. Палагнюка [130], С. Полегенько [145], О. Пухкала [187], С. Телешуна [221], С. Ситника [221], І. Рейтеровича [221], О. Чальцевої [232].

Значну увагу проблематиці реформування публічної політики у сфері продовольчої безпеки приділено в працях В. Залізнюк [62–65], Н. Клименко [79, 80, 81], Т. Лозинської [101–102], І. Стеців [215–217], Є. Тарана [197; 218; 219; 220]. Економічний потенціал збиральництва в сучасних умовах проаналізовано в дослідженнях з державного управління, зокрема К. Машненкова [109].

З-поміж зарубіжних науковців вивченням цієї проблеми займалися: М. Амлінг [275], Ж. Айрланд-Ріперт [255], Ф. Барвенцік [275], Р. Бирнер [248], Г. Граціані [267], П. Гнаньярелла [261], М. Джордано [267], С. Де Паскале [267], К. Ель-Нахель [267], А. Зандманн [275], М. Кіріаку [266], Л. Контор [250], С. Оно [251], Ю. Ота [251], М. Палладіно [267], А. Панніко [267], М. Парпінель [266], А. Петер Дикеман [275], А. Рітієні [267], Й. Руфаель [267], С. Сальвіні [261], Г. Сотеріу [267], С. Томас [275], М. Фейнберг [255], Х. Хаяши [251].

Проте дослідження проблем публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні на периферії засвідчують, що разом із забезпеченням наявності та економічної доступності якісного продовольства необхідною має бути також психологічна готовність громадян робити свій вибір на користь інноваційних форм харчування. Адже, з фізіологічного погляду, високий харчовий потенціал дикоросів ґрунтовно вивчений як на науковому рівні, так

і в контексті народного досвіду споконвічних харчових практик. Однак що стосується повернення до раціону сучасної людини дикоросів та стародавніх сортів культурних рослин, то зазначений тренд гальмують насамперед психологічні бар'єри постмодерної особистості.

Громадяни сучасних розвинутих країн світу мають когнітивні спотворення у своїх світоглядних установках, які виникли внаслідок наукового концепту агрокультурної (неолітичної) революції, згідно з яким, історичний прогрес полягає в переході від полювання та збирання до землеробства як від менш ефективного до значно більш продуктивного способу вирішувати харчові проблеми [40; 98; 238]. Це призвело до того, що збиральництво як привласнювальний спосіб використання природи стало менш цінним, а часто й меншовартісним (порівняно з виробничим). Воно зазнало стигматизації та декультурації. У зв'язку з цим в умовах швидкого погіршення екологічної ситуації потрібно вносити зміни на рівні публічної політики у сферу харчової безпеки в Україні. Відтак навіть за умови значного внеску вітчизняних та зарубіжних учених у вирішення цієї проблеми реформування публічного управління у сфері продовольчої безпеки за допомогою харчового потенціалу дикоросів залишається недостатньо вивченим і вимагає окремого аналізу.

Відповідно до таких міркувань було обрано тему, визначено мету, об'єкт і предмет дисертаційної роботи «Інноваційні засади формування та реалізації публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження здійснено в межах комплексного наукового проєкту «Державне управління та місцеве самоврядування» (ДР № 0199U002827) Національної академії державного управління при Президентові України за темою науково-дослідної роботи «Врегулювання воєнно-політичних конфліктів: стратегії та інструменти вирішення» (ДР № 0199U101522), у рамках якої автором визначено вплив публічної політики у сфері продовольчої безпеки на здоров'я громадян та на запобігання виникненню конфліктів, а також на

підвищення життєстійкості українського суспільства до загрози харчових небезпек, які виникають у контексті російсько-української війни.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є теоретичне обґрунтування інноваційних засад формування та реалізації публічної політики у сфері продовольчої безпеки та розробка практичних рекомендацій щодо їх реалізації в Україні.

Для досягнення мети було поставлено такі завдання:

- проаналізувати історичну динаміку розвитку традицій та інновацій публічної політики у сфері продовольчої безпеки;
- провести компаративний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду застосування та реалізації публічної політики щодо інноваційних засад у сфері продовольчої безпеки;
- проаналізувати проблеми й виокремити особливості сучасної публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні;
- виявити кращі зарубіжні практики сучасних моделей публічної політики у сфері продовольчої безпеки;
- розробити модель інноваційної публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення сучасної публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні.

Об'єкт дослідження – публічна політика у сфері продовольчої безпеки.

Предмет дослідження – інноваційні засади формування та реалізації публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні.

Методологія та методи дослідження. Методологічною основою роботи є аналіз наукової літератури, нормативно-правової бази України, законодавчих актів інших країн, які стосуються різних аспектів публічної політики у сфері продовольчої безпеки, харчової промисловості та природокористування, а також офіційних матеріалів міністерств, Державної служби статистики України, органів місцевого самоврядування, публікацій і посібників міжнародних організацій, інтернет-джерел. Для досягнення

поставлених завдань було використано комплекс загальнонаукових, логічних та емпіричних методів дослідження:

- методи історичного аналізу літературних джерел – для встановлення рівня розробленості проблеми у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі;
- компаративний аналіз – для дослідження зарубіжного та вітчизняного досвіду застосування та реалізації публічної політики щодо інноваційних засад у сфері продовольчої безпеки;
- методи аналізу й синтезу, класифікації та систематизації – для вивчення розвитку нормативно-правової бази, що регулює міжгалузеві підходи в публічній політиці у сфері формування політики харчової безпеки;
- метод прогнозування – для окреслення пріоритетних напрямів удосконалення публічної політики у досліджуваній сфері;
- метод індукції та дедукції – у процесі формулювання висновків, рекомендацій та пропозицій і, відповідно, узагальнення отриманих результатів дослідження та уникнення суб'єктивізму у висновках.

Сформульовані за результатами дослідження висновки та рекомендації можуть стати основою для розробки нового практичного підходу щодо вдосконалення вітчизняної публічної політики у сфері продовольчої безпеки населення.

Наукова новизна отриманих результатів визначається особистим внеском автора у вирішення актуального наукового завдання в галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», яке полягає у теоретичному обґрунтуванні інноваційних засад формування та реалізації публічної політики у сфері продовольчої безпеки та розробці практичних рекомендацій щодо їх реалізації в Україні.

Виходячи із зазначеного вище, у дисертації:

уперше:

- розроблено модель інноваційної ПП у сфері ПБ в Україні у вигляді модельної конструкції, яка складається з двох моделей, які, на відміну від тих, що вже існують, збалансовують екологічний, економічний і соціальний

аспекти продовольчої безпеки, посилюють участь, підзвітність і прозорість дій учасників (від виробників до споживачів). Запропонована модельна конструкція описує концептуальні основи формування інноваційної ПП у сфері ПБ в Україні, змістове наповнення та способи її реалізації з комунікаційним супроводом. Модель 1 включає такі елементи: 1) розробка політики на основі фактичних даних; 2) участь зацікавлених сторін; 3) системне мислення; 4) інновації та навчання; 5) підзвітність і прозорість; 6) гнучкість та оперативність; 7) справедливість і права людини. До Моделі 2 входять елементи першого рівня: 1) стратегічне планування; 2) законодавча база; 3) інституційна структура; 4) науково-дослідна діяльність; 5) моніторинг та оцінювання; 6) участь громадськості; 7) інформаційне забезпечення; та елементи другого рівня (відгалуження від інформаційного забезпечення): 1) розробка інформаційних ресурсів; 2) освітні програми; 3) кампанії зв'язків з громадськістю; 4) залучення експертів; 5) фідбек від споживачів;

– запропоновано комплексний підхід до вирішення проблеми «прихованого голоду» за допомогою реформування публічної політики у сфері продовольчої безпеки, який, на відміну від уже існуючих підходів, передбачає: розвиток і впровадження нормативно-правових актів для регулювання виробництва, обігу та споживання харчових дикоросів; упровадження освітніх заходів й інформаційних кампаній, спрямованих на поширення знань щодо використання дикорослих рослин; удосконалення нормативно-правової бази щодо екологізації сільгоспвиробництва і збиральництва та оптимізації харчової поведінки громадян, яка стосується розробки норм, технологій і центрів екологічної сертифікації рослинної сировини, затвердження норм екорационального аграрного та привласнювального природокористування;

удосконалено:

– шляхи щодо модернізації системи публічного управління харчовою поведінкою громадян, що передбачає її оптимізацію завдяки створенню масових відкритих онлайн-курсів для систематичної інформаційно-

просвітницької роботи з населенням, фермерами та владою; підтримку органами публічної влади фахових міждисциплінарних науково-практичних пошуків у сфері відродження старих та створення й розвитку нових технологій збиральництва; розробку продуктивної нормативно-правової бази збиральництва;

– наукові підходи щодо вирішення проблеми забезпечення продовольчої безпеки і здоров'я нації механізмами публічного управління, а саме: запропоновано критерії сталості (екологічний, економічний і соціальний виміри продовольчої безпеки: забезпечення балансу між ними), управлінський (інституції, політики та нормативні акти у формуванні продовольчої системи) та інноваційності (впровадження та поширення нових технологій, практик і бізнес-моделей, які можуть підвищити ефективність, продуктивність і якість харчової системи, цифрова економіка);

набули подальшого розвитку:

– механізми підтримки органами публічної влади продовольчих інновацій та технологій: організаційні (створення мережі дорадчих центрів поширення нововведень і консультацій), інформаційні (забезпечення доступу до наукових баз даних, публікацій, патентів, статистики, аналітики у сфері продовольчої безпеки), управлінські (пропозиція розроблення та реалізації національної та регіональних стратегій продовольчої безпеки), економічні (фінансова підтримка інноваційних проєктів), політичні (підвищення ролі та впливу громадянського суспільства, експертної спільноти, науковців, підприємців, медіа у формуванні та реалізації політики у сфері продовольчої безпеки), правові (забезпечення дотримання законодавства, верховенства права, прав людини, прав інтелектуальної власності, прав споживачів, прав конкуренції, прав довкілля);

– понятійно-категоріальний апарат дослідження, а саме: уточнення змісту поняття «інноваційний розвиток публічної політики у сфері продовольчої безпеки», що полягає в «пошуку та впровадженні нових ідей, рішень, продуктів, процесів, методів, інструментів, практик, які спрямовані на

підвищення ефективності, результативності, якості, безпечності, різноманітності, доступності, стабільності, сталості продовольства, а також на задоволення потреб, інтересів, прав, свобод, відповідальності суб'єктів публічного управління продовольчою безпекою»;

– питання визначення проблем формування та реалізації інноваційної публічної політики у сфері продовольчої безпеки на основі зарубіжного досвіду; зокрема виділено такі: 1) зміни у виробництві та постачанні харчових продуктів; 2) зміни в навколишньому середовищі; 3) поява нових небезпек; 4) зміни в споживчих уподобаннях і звичках; 5) відсутність належного ефективного управління та координації;

– питання запровадження зарубіжного досвіду сільськогосподарського дорадництва у сфері екологізації агровиробництва та збиральництва дикоросів для потреб харчової промисловості, а саме запровадження мережі інформаційно-консультаційних центрів щодо консультування населення у сфері продовольчої безпеки.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що положення й висновки, викладені в дисертації, є теоретичною основою для розв'язання практичних проблем публічної політики у сфері продовольчої безпеки і здоров'я нації.

Сформульовані в роботі пропозиції та висновки можуть бути використані в процесі:

– подальшого аналізу й вирішення наукових і практичних проблем публічної політики у досліджуваній сфері;

– удосконалення та подальшої розробки нормативно-правових актів з питань формування публічної політики у сфері продовольчої безпеки, вироблення програмних документів щодо забезпечення належного рівня продовольчої безпеки, оптимізації організаційно-функціональної структури відповідних органів публічної влади;

– моніторингу публічної політики у сфері продовольчої безпеки;

– розробки навчальних програм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації публічних службовців, до прерогативи яких належать питання формування публічної політики у сфері продовольчої безпеки України.

Основні теоретичні положення дисертаційної роботи та запропоновані висновки можуть бути використані:

– у практичній діяльності органів публічної влади, зокрема Міністерства аграрної політики та продовольства України;

– у подальшій науково-дослідній роботі кафедри соціальної і гуманітарної політики Київського національного університету імені Тараса Шевченка в контексті імплементації складових моделей інформаційно-аналітичного забезпечення публічної політики у сфері формування продовольчої безпеки і здоров'я нації;

– у навчальному процесі при підготовці навчальної та навчально-методичної літератури за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування».

Основні результати дисертаційної роботи та рекомендації автора були використані:

– Департаментом суспільних комунікацій Київської міської державної адміністрації України в організації спеціальних вебінарів та інших комунікативних заходів щодо розвитку у киян знань та навичок продовольчого самозабезпечення в умовах міста. Зокрема, висновки і пропозиції були використані Департаментом при розробці матеріалів щодо створення органів міського сільськогосподарського дорадництва в частині навчально-методичної допомоги (довідка про впровадження від 06 липня 2023 р. № 059-1444);

– Дніпровським національним університетом імені Олеся Гончара на факультеті психології та спеціальної освіти при розробці лекційних матеріалів та практичних занять з дисциплін «Психологія споживання», «Психологія здоров'я», «Психологія управління» та «Психологія особистісного

зростання». Зокрема, висновки і пропозиції були використані також психологічною службою факультету психології та спеціальної освіти у просвітницькій роботі серед студентів та викладачів, спрямованій на формування харчової компетентності; у роботі з особами, які мають проблеми у сфері самоуправління харчовими потребами (довідка про впровадження від 04 вересня 2023 р. № 375-88-381);

– БФ «БЛАГОДІЙНИЙ ІНТЕРНЕТ-ФОНД “НАДАЙ НАДІЮ”» при розробці спільного проекту розбудови стійкої системи громадської соціальної підтримки вразливих категорій громадян продуктами харчування, насіннєвим матеріалом, які сприяли зміцненню продовольчої безпеки населення на місцевому рівні в кризовий період; при підготовці матеріалів для серії семінарів та круглого столу за участю Департаменту соціального захисту населення ЗОДА щодо проблем забезпечення продовольчої безпеки громадян на прифронтових територіях (довідка про впровадження від 12 вересня 2023 р. № 03/09-23).

На основі результатів дослідження була втілена ідея створення й ведення авторського проекту телеграм-каналу «Кухня роду» (<https://t.me/kuhnyarodu>).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею. Основні ідеї та розробки, що характеризують наукову новизну, мету, завдання, методологічні основи й методичні підходи до їх вирішення та практичне значення отриманих результатів щодо інноваційних засад формування та реалізації публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні, належать особисто авторові. У дисертаційній роботі не використовувались ідеї та розробки співавторів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки та практичні рекомендації дисертаційної роботи оприлюднені на науково-практичних конференціях, у тому числі міжнародних: «Публічне управління та адміністрування: конкурентні виклики сучасності» (Львів, 2021); «Державне управління в Україні: виклики та перспективи» (Запоріжжя, 2021); «Актуальні проблеми Європейської та євроатлантичної інтеграції України»

(Дніпро, 2021); «Соціально-відповідальне суспільство: реалії, виклики, перспективи» (Мелітополь, 2021); «Глобальні екологічні проблеми і їх вплив на міжнародні відносини, і процес глобалізації» (Душанбе, 2021); «Кращі практики ПУ: міжнародний досвід» (Рига, 2021); «Модернізація професійної підготовки державних службовців в умовах глобальних викликів та сучасних змін в суспільстві» (Київ, 2021); «30 років незалежності України: досягнення, виклики, перспективи» (Київ, 2021); «Публічне управління та адміністрування на сучасному етапі державотворення» (Київ, 2021); «Від теорії до практики в управлінні та врядуванні» (Київ, 2021); «Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика» (Запоріжжя, 2021); «Наука, освіта, технології та суспільство: актуальні проблеми теорії та практики» (Полтава, 2022); «Шевченківська весна – 2022: публічне управління та державна служба» (Київ, 2022); «Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього» (Київ, 2022); «Незалежність України: сучасна доктрина і практика публічного управління» (Київ, 2022); «Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри Гідності та Свободи українського народу» (Київ, 2022); «Соборність України: політика духовної спільності, національних традицій і цінностей» (Київ, 2023); «Шевченківська весна – 2023: публічне управління та державна служба» (Київ, 2023); «Future of Work: Technological, Generational and Social Shifts» (Дніпро, 2023).

Публікації. Результати дослідження відображені у двадцяти шести наукових працях, зокрема у шести фахових виданнях України із державного управління, дев'ятнадцяти тезах наукових доповідей у матеріалах конференцій, одному фаховому зарубіжному виданні, яке проіндексовано у базі даних Web of Science.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 268 сторінок, з них 207 сторінок основного тексту.

Робота містить 5 таблиць, 5 рисунків та 2 додатки. Список використаних джерел налічує 280 найменувань, у тому числі 34 іноземною мовою.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Становлення традицій та розвиток інновацій публічної політики у сфері продовольчої безпеки

Забезпечення продовольчої безпеки (далі – ПБ) є однією з ключових складових національної безпеки (далі – НБ), стабільності та розвитку будь-якої країни. Це означає, що всі люди мають постійний доступ до достатньої, безпечної та поживної їжі, що відповідає їхнім потребам та сприяє активному та здоровому способу життя.

ПБ залежить від багатьох чинників, а саме: рівня виробництва, імпорту, запасів, цін, якості, доступності, споживання, використання та втрат продовольства, а також від політичних, економічних, соціальних, екологічних, технологічних, правових, культурних та інших умов. У цьому контексті ПП у сфері ПБ є складним та багатогранним процесом, який вимагає ефективної координації, регулювання, контролю, моніторингу, оцінювання та підтримки діяльності різних суб'єктів, які беруть участь у формуванні, реалізації та забезпеченні продовольчої політики. У цьому підрозділі ми розглянемо теоретико-історичні аспекти становлення та розвитку традицій та інновацій ПП у сфері ПБ. Ми проаналізуємо основні підходи, концепції, моделі, принципи, методи та інструменти ПП у сфері ПБ, а також їх еволюцію та трансформацію в умовах зміни соціально-економічних, політичних, технологічних та інших викликів [49; 75; 117; 135; 145; 187; 213].

Теоретико-історичний аспект становлення традицій та розвитку інновацій ПП у сфері ПБ включає аналіз історичних етапів, концепцій, моделей, підходів, методів, інструментів, практик та результатів ПП у сфері ПБ в різних країнах та регіонах світу, а також виявлення закономірностей,

тенденцій, проблем, викликів, можливостей, перспектив та напрямів інноваційного розвитку ПП у сфері ПБ в сучасних умовах.

Історично ПП у сфері ПБ формувалася залежно від рівня розвитку суспільства, економіки, науки, технологій, культури, політики, права, екології. Можна виокремити такі основні етапи ПП у сфері ПБ:

1. Доіндустріальний етап (до XVIII ст.) характеризувався низьким рівнем ПБ, високою залежністю від природних умов, нерегулярними та недостатніми поставками продовольства, частими голодоморами та епідеміями, відсутністю ефективних механізмів ПП у сфері ПБ. Основними формами ПП у сфері ПБ були державне регулювання цін, торгівлі, запасів, податків, мит, монополій, а також державна допомога у вигляді розподілу, раціонування, благодійності, гуманітарної допомоги.

2. Індустріальний етап (XVIII–XX ст.) характеризувався підвищенням рівня ПБ, розвитком сільського господарства, промисловості, транспорту, торгівлі, науки, технологій, культури, політики, права, екології. Основними формами ПП у сфері ПБ були державне стимулювання виробництва, споживання, експорту, імпорту, інвестицій, інновацій, конкуренції, розвитку сільських територій, а також державний захист від ризиків, криз, дисбалансів, дискримінації, бідності, голоду.

3. Постіндустріальний етап (XX–XXI ст.) характеризується високим рівнем ПБ, глобалізацією, інформатизацією, демократизацією, екологізацією, гуманізацією, соціалізацією суспільства, економіки, науки, технологій, культури, політики, права, екології. Основними формами ПП у сфері ПБ є державне планування, координація, партнерство, співробітництво, інтеграція, регулювання, контроль, нагляд, оцінювання, звітність, а також державне забезпечення якості, безпечності, різноманітності, доступності, стабільності, сталості продовольства.

Розв'язання проблеми продовольства завжди було одним із найважливіших завдань будь-якої влади протягом усіх епох, і успішність обраної харчової політики визначала майбутнє країни. Протягом історії

людства на кожному етапі цивілізаційного розвитку старі харчові традиції населення змінювали новаторські продовольчі технології. Такі інновації з часом ставали звичними практиками, які знову стикалися з новими викликами та проблемами, змушуючи державу і суспільство постійно шукати нові методи та підходи до забезпечення продовольства [64; 74; 81; 125].

Харчові інновації найперше впливали на спосіб виробництва продовольства, яке щонайперше базувалося на сільському господарстві. Мисливство та збиральництво відігравали допоміжну роль порівняно із сільським господарством. Сама державність виникає уже тоді, коли сільське господарювання досягає рівня продуктивності достатнього для утримання правлячої еліти, а також її бюрократичного апарату, силових структур. Відтак не те що збиральництво, а навіть ранні форми сільського господарювання ще не могли стати основою для генези державотворення.

Тому процеси розвитку державотворення і розвинутого сільського господарства є реципрокними, взаємозалежними, коли прорив у розвитку одного є плацдармом та стимулом для розвитку іншого. То ж не дивно, що в ціннісній сфері сучасних систем державного управління, як і колись, виразно домінує меншовартісне ставлення до природи, особливо до дикої, яке сьогодні сягнуло свого апогею. Знецінювання дикого поєднується із гіперболізацією вищовартості того, що створено або перетворене людиною або сьогодні високими технологіями [86; 181; 187; 274; 238].

Такий стан справ пов'язаний з тим, що сама цивілізація та державність як її атрибут зароджувалися насамперед як опозиція природі, її антитеза. Зазначене вже добре можна було простежити в часи античності. Відомий європейський історик М. Монтанарі [271] з цього приводу зазначає, що «подібно до грецької культури, римська культура не надавала великої цінності первозданній природі. У тій системі цінностей, яку розробили грецькі та римські мислителі, природі відводили скромне місце, розглядаючи її як протилежність цивілізації. Термін “цивілізація” етимологічно пов'язаний з поняттям “цивітас” – штучний порядок для відокремлення і віддалення від

природи. Ця практична культура створила організоване та добре впорядковане село, яке латиняни називали “ager”. Це було скупчення оброблюваних земель, чітко відокремлених від “saltus” – первозданної, дикої природи, яка не придатна для сільського господарства та не використовувалася людьми. Також існували й інші, побічні, способи використання необроблених земель, зокрема лісне та болотне господарство, які, безумовно, швидко розвивалися. Однак ці види господарства фактично функціонували на периферії суспільства, їх можна описати як “підпільні” або приховані, тобто дані, які не містяться в літературі того часу, яка була ідеологічно спрямована на прославлення цивілізаційних цінностей, таких як місто та йому підпорядковане сільське господарство» [271; 272].

Як бачимо, важливою ціннісною підвалиною розбудови цивілізації була ідея про спочатку відносну, а надалі й абсолютну перевагу харчової цінності культурних рослин та domestikітованих тварин. До цього додалася ще й семіотична трансформація харчової концептосери, коли сам факт вживання культурних рослин набув символічного значення цивілізованості, а дикоросів – варварства і відсталості. Крім того, додалося ще й соціальне маркування нерівності, коли одні харчові продукти вважалися «їжею еліти, верхів», а інші – «їжею бідноти, низів». У цьому контексті дикороси, на відміну від дичини, потрапляли в останню категорію.

Якщо ж брати до уваги харчові практики низів, то впадає в очі те, що звернення до стародавніх традицій присвоювальної економіки збиральництва виправдовували навіть у системі ціннісних координат як вимушений крок у скрутні часи навіть для найбільш заможних, особливо, аристократії. Щоправда, використання дикорослих рослин ще досить довго зберігало своє значення у сфері лікування. Але в ХХ ст. з приходом хімічної фармацевтичної промисловості і до цього аспекту використання дикої природи стали швидко втрачати інтерес. Але в будь-якому вимірі економічна цінність збереження

територій дикої природи на кожному історичному шаблі державотворення знижувалася і розглядалася як простір подальшої антропогенної експансії.

На ранніх етапах людського державотворення дика природа територіально по-різному переважала над окультуреною частиною у всіх без винятку країнах. Якщо ландшафт дикої природи не входив до мисливських угідь, то його розглядали як територію, яка поки що марнується і її необхідно колонізувати й перетворювати у сільськогосподарські угіддя, лісозаготівлі, або у пасовища, сінокоси. Аксіологічним імперативом такого типу державної політики було переконання, що лише таким способом окультурення диких ландшафтів можна ефективно вирішувати проблему харчового забезпечення громадян. У цьому державу охоче підтримували громадяни, кількість яких збільшувалась, незважаючи на спади, які були викликані періодичними епідеміями, війнами та голодоморами. Неухильно зростав і дефіцит земельних ресурсів, а тому потреба в нових землях для землеробства та скотарства постійно стояла на порядку денному [13, с. 282; 100; 110; 123; 137].

Як слушно зазначає український фахівець з державного управління К. Машненко, «загальною тенденцією державотворення у всіх країнах було те, що розвиток цивілізації, підтримка якого імпліцитно та експліцитно вважалася священною місією всіх держав, йшов насамперед у форматі наростаючого відчуження від природи й відходу від спорідненості людини з природним довкіллям. При цьому державотворення було формою діалектичного заперечення, своєрідною антитезою природі, а державне управління екосферою країни ставало все більш контрастною альтернативою екосистемній саморегуляції диких біоценозів. І державці, і громадяни були єдині у переконанні, що природу треба обов'язково вдосконалювати для того, щоб вона якомога краще відповідала інтересам людини, яка, незважаючи на високий чи навіть найнижчий статус у суспільній ієрархії, вважалася царем щодо природи» [109, с. 27].

Перед промисловою революцією можливості культурного перетворення природи і, відповідно, швидкого витіснення природи дикої були порівняно

невеликими. Але виникнення та використання машин, повне культурне перетворення природи й знищення дикої природи стало реальністю. Крім того, в умовах техногенної цивілізації почав падати ціннісний статус не тільки дикої, а й навіть культурної природи. Рівень прогресу у науці й технологіях настільки високий, що виробництво синтетичної їжі без використання природних біологічних продуктів стає все більш актуальним.

Було запропоновано перехід на харчування синтетичною їжею, створеною харчовою промисловістю безпосередньо з неорганічної речовини, а в перспективі й перехід на парентеральне харчування, коли поживні речовини безпосередньо вводять у кров, оминаючи шлунок і травну систему людини. Наступною, але менш радикальною пропозицією індустріалізації харчування, ніж синтез їжі, є перехід на використання рафінованих продуктів харчування. У ХІХ ст. сформулювалася класична теорія харчування, згідно з якою, пропонували створення вдосконалених продуктів харчування шляхом збагачення їх речовинами, які безпосередньо є складовими процесів метаболізму і видалення баластних речовин, які організм не засвоює. Внаслідок цього виникла ціла група рафінованих продуктів: біле борошно, масло, цукор, соки та багато інших.

На початку ХХ ст. на порядок денний було поставлено створення так званої ідеальної їжі у вигляді оптимальної суміші чистих складових та харчових добавок, яка створюється харчовою промисловістю у масових масштабах. Такі проєкти здобули широку підтримку з боку держав та громадян у суспільствах споживання, які завдяки цьому стали наближатися до ідеалів суспільства всезагального добробуту [72; 107, с. 78–80; 213, с. 340–342].

Проте наприкінці ХХ ст. почали виявлятися негативні аспекти успішного впровадження протягом цілого століття низки концепцій продукування ідеальної, позбавленої баластних речовин їжі. Тому вже у 1970-х рр. з'явилися науковці, які підкреслювали, що концепція збалансованого харчування та ідея рафінованої (позбавленої корисних речовин) їжі, що випливає з цього підходу, можуть навіть завдати серйозної шкоди здоров'ю

[14; 238; 246]. Зменшення в раціоні кількості овочів і фруктів, використання очищених злакових культур і продуктів з видаленими корисними компонентами сприяло розвитку різних захворювань, включаючи проблеми із серцево-судинною системою, шлунково-кишковим трактом, печінкою та жовчними шляхами, порушенням обміну речовин, а також призвело до поширення ожиріння та інших проблем [74; 76; 271].

Було також виправлено помилкові висновки щодо можливостей оптимізації харчування. Іншою неточністю була ідея використовувати просте харчування як фізіологічно повноцінну заміну традиційної їжі [93; 117; 200; 201].

У третій ідейній парадигмі ХХ ст., спрямованій на вирішення проблеми продовольчої безпеки, увагу зосереджено на інтенсифікації сільського господарства, основними напрямками якої є механізація, зрошення та осушення земель, селекція рослин і застосування хімічних добрив. Наслідком реалізації цієї концепції став високий рівень розораності земель, що своєю чергою викликало ерозію ґрунтів та втрату гумусу, а надмірне застосування хімічних засобів (мінеральних добрив, пестицидів та ін.) призвело до забруднення сільськогосподарської продукції різними хімічними сполуками (ксенобіотиками та ін.) та зниження її поживності, зокрема зменшення вмісту корисних мікроелементів [26].

Нещодавно в історії харчових інновацій на індустріалізацію, механізацію та хімізацію покладали великі надії. Процеси інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, зокрема механізація й хімізація, допомогли подолати вічну проблему голоду, тобто проблему недостатньої кількості калорій для життєдіяльності. Проте разом з вирішенням проблеми «явного» або «відкритого голоду» з'явилася ще одна, відома як «прихований голод» – нестача різних мікронутрієнтів, таких як клітковина, вітаміни, мікроелементи і т. д., необхідних організму людини для забезпечення життєдіяльності [105]. Зазначена трансформація по-іншому порушила проблему ПБ.

Проте проблема боротьби з «відкритим голодом» ще більше загострюється як на глобальному рівні, так і в Україні в контексті зростання енергетичної кризи. На сьогодні стає очевидним, що запаси викопних енергетичних ресурсів швидко вичерпуються в процесі високотехнологічного прогресу, і щодня все більше відчувається катастрофічне скорочення нафти та газу. Раніше було сподівання, що розвиток сонячної, атомної та інших форм альтернативної енергетики може замінити ці ресурси, але практичні спроби реалізації цих проєктів засвідчують протилежне. Натомість виникають побоювання, що суспільство майже немає альтернативи в плані енергоресурсів, окрім використання відновлюваних джерел енергії та біологічних палив, таких як біодизель, біоетанол та біогаз [35; 101].

Стратегічною дилемою для країни стає перехід до використання відновлювальних джерел енергії, а особливо для агропромислового комплексу та використання сільськогосподарських земель. Виникає питання про те, на що використовувати аграрний сектор – для виробництва продовольства або для задоволення енергетичних потреб. Це призводить до збільшення обсягів земельних площ, які використовуються під виробництво «зеленої» енергії, що поширюється настільки швидко, що в лютому 2010 р. викликало зацікавленість продовольчих та сільськогосподарських організацій ООН (ФАО): вони зафіксували найвище значення продовольчого цінового індексу за понад 20 років. Аналогічні повідомлення зробив у 2011 р. Світовий банк, який дійшов висновку, що тільки з жовтня до січня того року ціни зросли на 15 % [76]. У результаті цього додатково 44 млн людей у країнах з низьким і середнім рівнем доходу опинилися за межею бідності. З того часу подорожчання продуктів було однією з причин політичних потрясінь вже у цілій низці країн, зокрема Алжирі, Єгипті, Бангладеші.

У зв'язку з цим Китай, Індія, Індонезія, Таїланд та інші країни також встановили цільові нормативи щодо використання біопалива. Чим більше сировини вирощується для біопалива, тим менше залишається продуктів харчування для населення, що призводить до зростання цін на харчові товари.

Проте утримувати обмеження на «зелену» енергетику стає все важче через зростання цін на паливо. Це викликає серйозні обговорення серед міжнародних експертів і наводить на думку, що ера дешевих продуктів харчування і недорогого палива вже минула [35; 80; 101; 128].

Проблеми в галузі публічної політики щодо продовольчої безпеки потребують уваги до конкуренції між харчовими потребами та імперативами використання сільськогосподарських земель. Однак важливо також враховувати, що на початку XXI ст. всі природні ландшафти в Україні та світі були освоєні з перевищенням екологічних норм. Це спричинює деградацію ґрунтів, ерозію, забруднення та зменшення площі високопродуктивних сільськогосподарських угідь. За оцінками науковців, щорічна ерозія ґрунтів призводить до зниження виробництва продовольства на 33,7 млн тонн [26]. Зростання населення та проблеми у сфері продовольчої безпеки підкреслюють своєчасність усвідомлення цих ризиків. Однак практики відновлення та збереження ґрунтів призводять до обмеження інтенсивності виробництва продовольства, що ще більше ускладнює завдання в галузі публічної політики у сфері продовольчої безпеки.

Сучасні громадяни розвинутих країн мають когнітивне викривлення, пов'язане з науковим концептом агрокультурної революції, який тлумачить історичний прогрес як перехід від мисливства та збиральництва до сільського господарства. Це призводить до неправильного зневажливого ставлення до збиральництва як до привласнювального способу природокористування. Ця ситуація потребує коригування публічної політики харчової безпеки в Україні [40; 98].

Один із способів інноваційної ПП у сфері ПБ полягає у розширенні використання дикорослих рослин у харчовій промисловості та домогосподарствах України. Це сприяє розвитку ПП у сфері ПБ на постіндустріальному етапі, через який на фоні боротьби з проблемою «відкритого голоду» загострюється проблема «прихованого голоду». Така ситуація потребує пошуку новітніх підходів в управлінні продовольчою

безпекою шляхом подолання перешкод щодо використання диких рослин у харчовій промисловості як засобу боротьби з «прихованим голодом» в Україні.

У Копенгагені 1998 р. на 48-й сесії Європейського регіонального комітету ВООЗ був затверджений документ, який відомий під назвою «Настанови програми СІНДІ з харчування» [250]. У ньому зазначено, що за рахунок різноманіття харчового раціону населення можливе зниження рівня захворюваності та смертності від неінфекційних хвороб. Тому ми пропонуємо доповнити парадигму поліпшення ПБ за допомогою розвитку органічного землеробства в Україні на основі агрозбиральництва, лісового та лугового, як концепції неозбиральництва. Це передбачає екорациональне збирання дикорослих рослин на територіях дикої природи, а також поєднання сільського господарства та збиральництва на території сільськогосподарських угідь та їх екомереж. Водночас місія публічної політики полягає у розробці нормативно-правової бази збиральництва, здійснення державного контролю та стимулювання його розвитку [250].

Лугове та лісове неозбиральництво – це екорациональна заготівля дикоросів на диких територіях для харчової промисловості та кулінарії, а агрозбиральництво – це поєднання сільського господарювання та збиральництва на агросфері та її екомережах. Публічна політика у цій сфері має розробити правову базу збиральництва, державний контроль та стимулювання його розвитку. Продовольча проблема завжди була пріоритетною для будь-якої влади і впливала на долю країни та державотворення [14; 81; 238]. На кожному етапі цивілізаційного розвитку змінювалися харчові традиції населення і вводилися продовольчі інновації, які згодом ставали новими традиціями, але стикалися з новими проблемами та викликами, що потребували нових харчових інновацій [22; 43; 46; 66; 72; 74; 75; 102; 136; 137; 183]. Постіндустріальна епоха характеризується турбулентністю розвитку, екологічною кризою, проблемами зі здоров'ям населення від «хвороб цивілізації» і пандемій [65; 69; 72; 73; 92; 94; 100; 121].

Під час пандемії COVID-19 набула популярності концепція «нової нормальності» для досягнення післякризових економічних реалій, які унеможливають повернення до усталених трендів ХХ ст. У контексті пошуку «нових нормальностей» слід розглянути ідеї харчової паритетності культурних та дикорослих рослин, збиральництва й агровиробництва.

Дикороси та бур'яни мають переваги перед хімічними ліками та культурними рослинами. Вони безпечні, корисні, прості й дешеві. Ресурси багатьох видів дикоросів в Україні є необмеженими.

Водночас створення, виробництво та впровадження оздоровчих продуктів на основі дикоросів є актуальним завданням, адже дослідження ВООЗ говорять, що понад 90 % населення України мають відхилення від фізіологічних норм [238].

Це відбувається як наслідок стресів, перевтоми, впливу техногенного середовища та нераціонального споживання продуктів. Особливо шкідливими є рафінована їжа, синтетичні добавки, їжа, бідна на клітковину, що призводить до дефіциту білків, вітамінів, макро- й мікроелементів, харчової недостатності та хвороб.

Це доводить необхідність розгляду «нових норм» у сфері харчування та пошуку альтернативних варіантів вирішення продовольчої проблеми, включаючи:

- розроблення нового покоління продуктів, спрямованих на покращення здоров'я;
- створення функціональних продуктів, дієтичних добавок та спеціальних продуктів харчування на основі дикоросів, які допомагають зберегти здоров'я, знизити ризик захворювань, уповільнити старіння.

Це продукти оздоровчого, профілактичного, лікувального й спеціального призначення. Ринок цих продуктів поступово набуває популярності та зростає швидше, ніж ринок звичайних продуктів.

Мегатрендом в Україні є зростання споживання продуктів промислового виробництва та використання інтенсивних технологій, що призводить до

втрати важливих харчових складових. Висока калорійність, застосування харчових добавок і консервантів, а також зменшення кількості вітамінів, мікроелементів та інших корисних речовин може спричинити недостатність поживних речовин і, як наслідок, серйозні захворювання. Тому необхідно сприяти формуванню нових стандартів у харчуванні, включаючи використання дикорослих рослин та розширення асортименту культурних продуктів.

У другій половині XVII ст. розпочалася промислова революція, яка запровадила індустріалізацію всіх сфер, в тому числі харчування. Індустріалізація переформатовувала домашню кулінарію, громадське харчування, торгівлю продовольством, харчову промисловість, сільське господарство. У результаті виник кумулятивний ефект, який кардинально змінив їжу як феномен. Тобто було започатковано трансформацію від традиційного етнобагатоманітного харчування до індустріального уніфікованого.

Розвинуті країни – флагмани індустріалізації першими зіткнулися з перевагами та наслідками харчових інновацій. Так, широке впровадження рафінованих продуктів стимулювало усвідомлення помилковості позбавлення баластних речовин і натомість потреби у насиченні продуктів харчування. Через це на противагу тенденції індустріалізації виник тренд екологізації, розвиток якого із 1920-х рр. набуває широких масштабів [37; 48; 183; 185].

Позитивні результати біофортифікації продуктів харчування засвідчили, що збагачення є одним із найефективніших заходів поліпшення громадського здоров'я для вирішення проблеми недостатності поживних мікроелементів, «прихованого голоду». Було встановлено, що приріст продуктивності праці й економія для системи охорони здоров'я у багато разів перевищують витрати [130].

Тренд екологізації поки не долає проблему мікронутрієнтного дефіциту. У 1992 р. в Римі на Міжнародній конференції FAO/WHO з харчування було наголошено на поширенні цього дефіциту у світі як на проблему харчування в

розвинутих і нерозвинутих країнах. Була висунута потреба заходів на світовому і національному рівнях щодо коригування таких дефіцитів. У фокусі була потреба моніторингу мікронутрієнтного статусу різних груп населення, виявлення дефіциту вітамінів мікро- і макроелементів, вчасної розробки профілактичних заходів [112].

Для компенсації дефіциту мікронутрієнтів було запропоновано застосовувати такі заходи: залучення в раціон вітамінно-мінеральних комплексів, біологічно активних добавок, продуктів харчування із функціональними властивостями, збагачених мікронутрієнтами, а також збільшення у раціоні частки фруктів та овочів.

У цьому процесі провідну роль відіграла Японія, де велику увагу приділяють споживанню жовто-зелених овочів, і ці заходи контролюють два міністерства. У Японії до асортименту таких культур входять від 180 до 200 видів, що становить більше різноманіття споживання, ніж в інших країнах світу. Цей підхід засвідчив позитивний ефект і вплинув на тривалість життя японців [31].

За даними ВООЗ, для захисту організму від старіння і захворювань у раціоні має бути не менше 700–800 грамів фруктів і овочів. Вони дезактивують вільні радикали, канцерогени і стримують розвиток пухлин [74].

Аналогічні результати отримані і в інших країнах. Розрахунок, проведений в Бельгії, показав, що збагачення раціону кальцієм і вітаміном D, поліпшує лікування остеопоротичних переломів.

Аналіз ефективності збагачення, проведений у Франції, засвідчив, що споживання двох молочних продуктів, збагачених вітаміном D, може привести до значного зниження економічних витрат на лікування переломів у жінок, старших за 60 років, і в чоловіків, старших за 70 років [220]. У Німеччині загальна вартість програми зі збагачення харчової продукції вітаміном D (20 мкг/люд.) і Ca (200 мг/люд.) – 41 млн євро на рік. У Великобританії як ефективний продукт, що підлягає збагаченню, запропоновано пшеничне борошно (10 мкг/100 г) [228].

На тлі відкриттів у медицині, які підтверджують важливість повноцінного харчування, виникли продукти функціонального призначення. Встановлено зв'язок між захворюваннями й інгредієнтами продуктів харчування. Після виявлення проблеми неповноцінного харчування, яка має міжнародний характер, розпочався пошук рішень. Формулою харчування людини у наступному тисячолітті є використання функціональних харчових продуктів [185].

Сфера функціональних харчових продуктів спрямована на підтримку здоров'я людини, включаючи серцево-судинну і травну системи, масу тіла і кісткові тканини. У прогнозі FAO/WHO «Харчування XXI століття» значну увагу зосереджено на впровадженні продуктів оздоровчого харчування, які містять натуральні біологічно активні речовини рослинного походження. У промисловості для збагачення харчових продуктів застосовують синтетичні вітаміни, мінеральні премікси, добавки з фруктів, ягід, овочів та прянощів.

Вказані заходи спрямовані на вирішення проблем незбалансованості харчових раціонів, які виникають у всіх країнах світу, включаючи Україну, тому що велика частка людей має схильність складати свій раціон здебільшого із зернових, коренеплодів і тваринних продуктів.

Пшениця, кукурудза та рис, яких називають рослинами цивілізації, забезпечують 54 % енергії. Ці продукти утворили основу харчування для багатьох держав, але через їх надмірне споживання виникли передумови для відхилення від збалансованого раціону та поширення нераціональних звичок харчування. Це призводить до нестачі біологічно активних речовин і великої кількості захворювань.

У розвинутих країнах, враховуючи таку обстановку, великі обсяги виробництва та споживання біологічно активних добавок (БАД) стали нормою. Понад 80 % населення у США, Японії і понад 50 % у Європі використовують такі продукти. Проте в Україні регулярно БАДи вживає менше ніж 3 % населення. Ці добавки розподіляють за складом та призначенням на нутрицевтики, парафармацевтики й еубіотики.

Нутрицевтики спрямовані на корекцію хімічного складу їжі, додаючи до неї такі поживні речовини, як білки, амінокислоти, жири, вуглеводи, вітаміни, мінеральні речовини та харчові волокна [106], а також на поліпшення харчового статусу, зміцнення здоров'я і профілактику захворювань.

Харчова політика передбачає, що нутрієнти виконують такі функції: збагачення харчових речовин;

- зміни метаболізму речовин;
- зв'язування та виведення шкідливих речовин (ксенобіотиків та ін.);
- лікувальне харчування;
- підвищення стійкості організму до негативних впливів;
- імуномодуючий ефект;
- підтримка специфічних функцій, таких як вагітність та лактація.

Ще одним трендом щодо екологізації харчування є контроль чистоти продовольства як у харчовій промисловості, так і в сільському господарстві.

У наш час органічне виробництво стає все більш поширеним, оскільки воно спрямоване на вирощування та переробку здорової їжі. Зростання попиту на органічні продукти в Європі свідчить про те, що органічне сільське господарство може конкурувати з інтенсивним. Для підтримки розвитку органічного виробництва в країнах Європейського Союзу надається державна підтримка [98].

Органічний рух розвивається і в Україні. Зростає кількість господарств, які обирають органічне виробництво, незважаючи на умови. Якщо раніше українські виробники експортували органічну продукцію, то тепер є зацікавлення внутрішнього ринку [6; 22; 75; 119; 191].

Особливо відчутний попит на органічну продукцію у великих містах, зокрема таких як Київ, Харків, Дніпро та Одеса з основною аудиторією віком до 35 років. Так, міжнародні інституції активно підтримують органічне землеробство та пермакультуру. Згідно з оцінками ФАО, майбутнє розвитку сільського господарства світу має ґрунтуватися на органічних технологіях [272].

Відновлення природних ресурсів та зменшення залежності від вичерпних джерел є актуальними завданнями, які вимагають уважного ставлення до природи з боку як фермерів, так і споживачів. Організація Об'єднаних Націй закликає світових лідерів приділити увагу органічним технологіям землеробства, які сприяють збереженню родючості ґрунтів та природних ресурсів.

Ще одним трендом екологізації харчування у передових країнах світу є використання дикорослих рослин (дикоросів) [144; 229].

Українські дослідники вказують, що в Україні офіційно зареєстровано 550 тис. га землі, яка використовується для вирощування сертифікованих дикоросів, таких як трави, ягоди і гриби. Основними споживачами української органічної продукції в цілому та дикоросів зокрема є країни Європи, США та Канада [144]. Р. Грушецький та І. Гриненко зазначають, що Лопух (*Arctium lappa*L) використовується у багатьох країнах [46]. Його вирощують для одержання інуліну та приготування страв. Особливо цей дикорос цінують у Японії, де він має назву Гобо [172]. О. Маслак пише, що основна частка територій, на яких збирають дикорослі рослини, розташовуються в Європі (36 %) та Африці (35 %). Обсяги продажів органічних продуктів на світовому ринку зростають [108].

Максимальний попит на органічні продукти спостерігається у країнах Північної Америки та Західної Європи. Ці регіони відповідають за більше як 90 % усіх продажів. Що стосується інших країн, то виробництво органічних продуктів і дикоросів спрямоване на експорт у ці країни.

Незважаючи на переваги екологізації харчування, впровадження цієї ідеї у сучасних умовах не є легким завданням. Як у влади, так і громадян виникає низка проблем, які ускладнюють цей процес (табл. 1.1) [238] і які непросто вирішити в умовах нинішньої кількості населення.

**Матриця дилем екологізації публічної політики у сфері ПБ
в аспекті «кількість – безпечність – якість – ціна» [238]**

Політика регуляції співвідношення	Індустріалізація	Екологізація
Кількість продовольства	Підвищує	Знижує
Безпечність продовольства	Знижує	Підвищує
Якість продовольства	Знижує	Підвищує
Ціна продовольства	Знижує	Підвищує

Отже, у передових країнах сектор екологічного харчування хоча й зростає, однак все ще значно поступається індустріальному харчуванню. Усвідомлення цих проблем має спонукати до подальших зусиль щодо розвитку екологічного харчування. Це важливо здійснювати через прийняття публічної політики, спрямованої на масштабування тренду екологізації харчування, яке стає імперативом турботи про громадське здоров'я.

Крім того, важливо розуміти, що ПП у сфері ПБ має брати до уваги вирішення цієї проблеми у більш широкому контексті, що можна відобразити в табл. 1.2 [238].

З точки зору нового на сьогодні підходу когнітивного моделювання в публічному управлінні, розв'язання поставлених завдань потрібно розпочинати з визначення сили та напряму впливу чинників на переведення об'єкта управління, яким у цьому разі є система усталених на сьогодні харчових стереотипів громадян, у цільовий стан з урахуванням впливів рушія різних чинників на об'єкт управління [40; 98].

Коли маємо справу з недостатньо структурованими системами, когнітивний підхід дає змогу краще розуміти та усвідомлювати логіку розвитку подій в умовах великої кількості взаємозалежних чинників. Цього можна досягти, якщо подати ці чинники у вигляді когнітивної карти ситуації [40; 98].

**Матриця дилем публічної політики у сфері ПБ у координатах
«індустріалізація – екологізація» , «просьюмеризм –
консьюмеризм» [238]**

Процеси	Харчовий консьюмеризм	Харчовий просьюмеризм
Індустріалізація/ Екологізація	Агровиробництво та промислове збиральництво	Особисте сільське господарство та особисте збиральництво
Індустріалізація/ Екологізація	Харчова промисловість	Домашня переробка та заготівля продовольства
Індустріалізація/ Екологізація	Продовольчий ритейл та громадське харчування	Домашня кулінарія

У процесі побудови когнітивної моделі часто виникають такі основні труднощі. По-перше, складно визначити та ранжувати чинники за їх важливістю і впливом. По-друге, виявлення ступеня взаємодії між цими чинниками також є нетривіальним завданням.

Для полегшення відбору базисних чинників прихильники цієї технології вдаються до використання так званого PEST-аналізу. Відповідно до цього підходу, дослідник має виділити чотири основні загальні групи факторів, які впливають на поведінку об'єкта дослідження: політика (Policy), економіка (Economy), суспільство (Society) і технологія (Technology). Кожна з цих груп чинників конкретизується у свій особливий набір ключових факторів, які визначають поведінку та розвиток досліджуваного об'єкта.

Наступним кроком когнітивного моделювання є ситуаційний аналіз проблем за досить широківідомою схемою SWOT-аналіз, який включає аналіз сильних і слабких сторін в їх взаємодії із загрозами і можливостями.

Низка комп'ютеризованих діалогових комплексів підтримує технологію когнітивного моделювання. Але й без використання спеціальних програмних продуктів упровадження когнітивного моделювання винятково у ментальному форматі може зробити управлінський процес більш зрозумілим [40; 98].

Так, у нашому випадку потреба у продуктах харчування – це базова потреба життєзабезпечення людства. Управління нею з боку держави на всіх історичних етапах державотворення скеровувалося насамперед основною метою уникнення загрози явно вираженого голоду.

Сьогодні розвинуті країни вийшли на історично безпрецедентний рівень, коли основною загрозою стало не недоїдання, а переїдання, яке тягне за собою підвищення рівня захворюваності населення на діабет. За такої умови відсутність проблеми явно вираженого голоду тепер заміщується проблемою «прихованого голоду», коли продуктам харчування, незважаючи на їх високу калорійність та насиченість макронутрієнтами, бракує важливих мікронутрієнтів (вітамінів, мікроелементів тощо).

Внаслідок низької поінформованості про те, що здоровий спосіб життя і споживання саме еколого безпечних та корисних для організму людини продуктів для більшої частини населення, зазначена зміна трендів є неусвідомленою. Тому навіть особи, які мають статки, не розуміються на виборі продуктів харчування і зазвичай, купуючи дорогі продукти, не убезпечують себе від ожиріння та цукрового діабету.

Далі когнітивне моделювання можна застосувати власне до самого чинника харчування (табл. 1.2) [40; 98; 238]. При цьому чинник харчування ми пропонуємо розглянути, з одного боку, у вимірі різновидів продуктів харчування, а з іншого, – виокремлених нами різновидів доступності продуктів харчування для громадян держави.

Разом з фізичною та економічною доступністю продуктів харчування, які вже вдалося виокремити у працях, присвячених проблемам політики ПБ держави, можна виділити один різновид їх доступності, яку ми пропонуємо називати когнітивною доступністю [40; 98; 238].

Необхідність цього зумовлена тим, що чимало продовольчих ресурсів, які для громадян є фізично й економічно доступними як «їжа», не існують взагалі або ж не вважаються нормальною їжею, незважаючи на об'єктивну наявність у їх складі набору цінних нутрієнтів.

У результаті такі продовольчі ресурси повністю або майже повністю виходять за межі харчової сфери особи, соціальної групи, суспільства. Це пояснюється існуючими когнітивними бар'єрами та спотвореннями у харчовій свідомості такої особи, спільноти або населення [40; 98].

Так, винятково доступними є кропива, сніть, кульбаба, лобода, портулак, щириця та багато інших дикоросів, які внаслідок різних причин для людей не є актуальними. Тому дуже корисний продукт харчування стає «невидимим» або табуйованим.

Відтак постає завдання публічної влади у забезпеченні громадянам не лише фізичної й економічної доступності продовольства, але й когнітивної [40; 98]. За такої умови недооцінювання одних продуктів харчування в аксіосфері суспільства сьогодні може поєднуватися з переоцінюванням цінності інших. Яскравим прикладом цього може бути переоцінювання такого безперечно важливого рослинного продукту, як картопля, і недооцінювання дуже корисного в контексті боротьби з діабетом коренеплоду – топінамбура.

Незважаючи на те що картопля сьогодні стала однією з традиційних культур споживання для України, її традиціоналізм, по-перше, є історично дуже коротким, а по-друге, прискорена її традиціоналізація є наслідком державно-політичних практик позаминулого століття. Достеменно відомо, що першопочатково картопля не сприймалася як харчова культура населення багатьох європейських країн і навіть спричиняла «картопляні бунти».

У першу чергу завдяки як інформаційним, так і силовим зусиллям урядів європейських країн, було змінено харчову поведінку громадян на користь масового споживання цієї культури. Через те, що в країнах Європи можновладці почали розглядати картоплю як можливість забезпечити продовольчу безпеку держави, її вживання перетворилося з інновації у стереотип. І це незважаючи на те, що картопля стала відомою в Європі ще з XVI ст., але тільки з XVIII ст. її почали використовувати в харчуванні.

Завдяки «колумбовому» обміну на початку XVI ст. до європейського континенту разом з картоплею потрапила ще одна культура – топінамбур, як однієї з культур майбутнього [74].

Схоже, що таке майбутнє вже настало, як мінімум з двох причин: поширення діабету та наявність у складі топінамбура такої важливої складової, як інулін. Крім того, коренеплід є багатим на інші важливі біологічно-активні речовини та має унікальний хімічний склад, тому він сам, а також продукти та напівфабрикати, виготовлені з нього, мають радіопротекторні й імуномодулюючі властивості. Отже, з точки зору харчової промисловості, топінамбур є невід’ємною сировиною у виробництві дієтичної продукції, яка не лише сприяє профілактиці цукрового діабету, але й допомагає запобігти виникненню багатьох інших захворювань.

Останнім часом дослідження виявили наявність інуліну та інших важливих для лікування й профілактики діабету речовин у складі багатьох рослин як на вітчизняних теренах (коріння кульбаби, цикорію), так і іноземного походження. Зростає інтерес до якона й стахіса як до рослин діабетичного призначення [27].

Однак у людській природі існує схильність до опору змінам незалежно від їх конструктивності. Тому впровадження згаданих вище та інших корисних рослин цілющої культури в раціон споживання громадян для лікування й профілактики діабету викликає та буде викликати у них інстинктивний ірраціональний консерватизм.

Однак нещодавня пандемія поставила під загрозу не лише якість, але й доступність продовольства для населення, збільшуючи ризики як «прихованого», так і відкритого голоду. Економічна рецесія, спричинена карантинними обмеженнями, призводить до зменшення виробництва продуктів харчування, тоді як зниження доходів багатьох груп населення ускладнює їх економічний доступ до необхідних продуктів.

Це більшою мірою стосується високоякісних, екологічних продуктів харчування, які часто мають високі ціни. У такій ситуації пряме застосування

харчових традицій минулого стає неефективним. Настає час для переосмислення цих традицій та знаходження нових, інноваційних підходів до харчування, які будуть відповідати сучасній реальності.

Сьогодні в наукових колах відбувається жвава дискусія щодо пандемії COVID-19 як такого феномену, що охоплює не лише медичні аспекти, але й економічні, політичні, філософські, соціальні, психологічні та ін. [35; 68; 129; 132]. Розв'язанню суспільних проблем, породжених пандемією, зокрема політичному ракурсу, присвячені наукові розвідки В. Бочарнікова [194], О. Гриневич [45], І. Лазаріду [209], І. Маркович [45], С. Свешнікова [194], А. Остроушко [129], О. Полякової [194], М. Стабуліс [209]. Більшість дослідників зазначають, що одним із негативних наслідків боротьби з пандемією буде загострення продовольчої проблеми у всіх країнах, навіть у розвинутих.

Однак на сьогодні в науковій літературі відсутній спеціальний аналіз проблеми загострення продовольчої ситуації під час пандемії та в постковідний період. Також недостатньо обговорюється питання про можливі напрями публічної політики щодо перегляду харчових традицій минулої епохи та впровадження інновацій у виробництві, торгівлі та споживанні їжі. Це особливо важливо, оскільки більшість експертів стверджує (В. Галасюк, К. Зубкова, О. Стоянова, А. Остроушко, І. Коваль), що світ не повернеться до минулого після пандемії, і життя людей суттєво зміниться (у тому числі й у сфері харчування) [35; 68; 129].

З погляду парадигми «нових нормальностей» ХХІ ст., сфера харчування та публічна політика щодо харчової безпеки можуть зазнати значних змін. Дослідники Т. Васильців, В. Бойко, О. Бокій, О. Куць звертають увагу на необхідність реформування державної політики у контексті цих «нових нормальностей». Це означає перегляд традиційних підходів до харчової безпеки, а також зосередження на адаптації до змін у споживчих практиках, виробництві та торгівлі їжею. Такі зміни можуть спрямовувати більшу увагу до екологічності та сталості виробництва, підтримку місцевих та органічних продуктів, а також розвиток нових технологій у виробництві та розподілі

продуктів харчування [25; 97].

Під цим підходом підкреслювали важливість використання продукції сільського господарства, зокрема отриманої з окультурених рослин у харчуванні. Водночас наголошували на великому потенціалі збирання та використання дикорослої флори з погляду покращення здоров'я та економічних вигод. Проте ці можливості залишалися невикористаними через невідповідність існуючих харчових норм ХХ ст. та світоглядної матриці [47; 102; 135; 146].

Ця ситуація вимагає змін у підходах до харчової безпеки, враховуючи нові реалії пандемії COVID-19 та зміну світового економічного та соціального ландшафту. Потреби у підтримці з боку органів публічної політики включають створення інноваційних стратегій у сфері харчових стереотипів, забезпечення доступності та безпеки харчових продуктів під час пандемії, а також підтримку аграрних та харчових виробників [35; 68; 129; 132].

Пандемія COVID-19 суттєво вплинула на економічну ситуацію багатьох секторів, особливо на малі та середні підприємства. Після запровадження карантину понад 5 млн осіб змушені були взяти відпустки, а власники бізнесу зазнали втрат доходів у розмірах від 25 % до 50 %, що призвело до звільнення 10–25 % працівників. Навіть великі підприємства втратили від 10 % до 25 % прибутку та розглядали можливість зменшення штату на 25 % [35; 68; 129; 132].

У зв'язку з раптовим зниженням доходів населення змушене було ще більше економити та скорочувати витрати, включаючи витрати на продукти харчування. Це призвело до того, що багато людей перейшли з більш якісних продуктів на менш якісні, порушуючи збалансованість свого харчування. Оскільки найбільш популярні продукти харчування в Україні, такі як хлібопродукти, цукор, олія та овочі, характеризуються нееластичним попитом, м'ясо та м'ясопродукти, а також молоко та молочні продукти, відзначаються високою еластичністю. Це означає, що зменшення доходів призведе до зменшення обсягів споживання цих продуктів та переходу до більш доступних

альтернатив [16].

Створення оперативної ради «Врожай 2020» радником Президента було важливим кроком для запобігання загрозам громадського здоров'я в умовах пандемії. Зниження якості продовольства призводить до погіршення стану імунної системи населення, що зробить його більш вразливим до захворювань. Відтак, психологічна готовність громадян до здорового харчування є важливою. Рада може вживати заходів для підвищення свідомості громадян про важливість здорового харчування, надавати рекомендації щодо вибору якісних продуктів харчування та популяризувати здоровий спосіб життя через правильне харчування.

У продовольчій сфері є незадіяні ресурси, зокрема, дикоросла сировина, яку не використовують через психологічні бар'єри. Подолання цих бар'єрів могло б поліпшити продовольчу безпеку в Україні.

На сьогодні публічна політика в Україні зорієнтована на підвищення рівня ПБ в країні, але створення інноваційних підходів у цій сфері потребує комплексного підходу.

Кризові явища, які відбуваються у ПБ, можна вирішити шляхом обґрунтування стратегічних напрямів і механізмів забезпечення продовольчої безпеки, розробки та реалізації програм соціально-економічного розвитку й галузевих стратегій розвитку.

Замовниками розроблення інформаційної системи є органи публічної влади, які беруть участь у формуванні механізмів та інструментів регулювання функціонування продовольчого ринку, програм і прогнозів соціально-економічного розвитку. Користувачами інформаційної системи мають бути органи державного управління всіх рівнів, відповідальні за стратегічні заходи щодо гарантування продовольчої безпеки, торгіві, сільськогосподарські, харчові та переробні підприємства, підприємства ринкової інфраструктури.

Органи державної влади всебічною, актуальною, своєчасною, об'єктивною інформацією про стан продовольчої безпеки держави, а також тенденції розвитку аграрного сектора, систем контролю якості та безпеки

харчування створюють методологічну основу для комплексного формування й аналізу показників ресурсного забезпечення та економічної діяльності суб'єктів господарювання, ринкових посередників, продовольчого забезпечення населення [70].

Виявилося, що аграрне окультурення природи та харчова промисловість, створюють більше їжі, ніж дика природа, однак її якість стає проблемною. Тому з'явилися ідеї щодо відродження присвоювальної економіки. Такий підхід називають неозбиральництвом.

Неозбиральництво як підхід до природокористування, дійсно, має потенціал стати важливою складовою екологічно збалансованої моделі розвитку суспільства. Цей підхід визнає значення і роль дикої природи, а також намагається максимально використовувати природні ресурси з урахуванням екологічних аспектів та безшкідливої взаємодії з природою. Ця концепція передбачає збереження деяких територій у їхньому природному, дикому стані, а також використання їх для користування та розвитку, зберігаючи при цьому природну різноманітність та екологічну стійкість. Такий підхід може сприяти збереженню біорізноманіття, відновленню екосистем та забезпеченню стійкого розвитку. Державна підтримка неозбиральництва може включати розробку та впровадження спеціальних програм і законодавства щодо збереження дикої природи, фінансову підтримку екологічних проєктів, створення заповідників та природних парків, а також сприяння розвитку екологічного туризму й екологічної освіти.

Неозбиральництво як сектор економіки також може стати важливим напрямом розвитку, що сприятиме збереженню природи, розвитку екологічної освіти та створенню нових робочих місць. Цей підхід передбачає не лише захист дикої природи, але й активне використання її потенціалу для виробництва та споживання продуктів харчування.

Створення ефективної системи неозбиральництва вимагатиме великих зусиль та підтримки з боку держави. Це може включати створення сприятливого правового середовища, розробку і впровадження спеціальних

програм та інвестицій у розвиток неозбиральництва, а також підтримку екологічних ініціатив і проєктів.

Перехід до збиральництва як сектора економіки також потребуватиме зміни у свідомості громадян та підвищення їхньої освіченості щодо значення й користі дикої природи. Важливо зберегти баланс між використанням природних ресурсів та їхнім збереженням для майбутніх поколінь, а також забезпечити відповідальне використання природних ресурсів, що стане можливим завдяки ефективній регуляторній політиці та підтримці з боку держави.

Неозбиральництво може стати повноправною галуззю економіки. Це означає не лише перегляд ставлення до дикої природи, а й зміну підходу у державному управлінні, зробивши її цінність рівнозначною культурним ландшафтам та техногенним зонам. Реалізація концепції неозбиральництва передбачає відведення принаймні третини території країни для дикої природи, а також екологізацію значних сільськогосподарських угідь, щоб мати можливість використовувати великі обсяги рослинної біомаси в харчовій промисловості, які зараз часто ігнорують як бур'яни.

У сучасній Україні збиральництво може бути важливим доповненням до сільського господарства. Це можна реалізувати, наприклад, через використання земельних ділянок, які не використовуються у сільському господарстві, або через використання дикоросів у садах та городах. Ці рослини хоча досить часто і вважаються бур'янами, насправді можуть бути корисними як їжа або лікарські рослини. Проте відновлення збиральництва як сектора економіки неможливе без підтримки держави, і це вже не стосується лише особистих харчових уподобань громадян, а є завданням економічної галузі загалом.

Основними проблемами, які вимагають комплексного та інноваційного підходу в публічному управлінні продовольчою безпекою, є:

1. Розробка та впровадження національної стратегії збереження та відновлення ґрунтів, яка б передбачала застосування екологічних технологій,

таких як органічне землеробство, пермакультура, агролісоводство, агроекологія. Така стратегія сприяла б підвищенню родючості ґрунтів, збільшенню біорізноманіття, зменшенню ерозії та забруднення ґрунтів, а також забезпеченню сталого виробництва продовольства.

2. Розробка та впровадження національної програми підтримки та розвитку збиральництва дикоросів, яка б передбачала створення нормативно-правової бази, стандартів якості, системи сертифікації, моніторингу та контролю, а також проведення освітніх та інформаційних кампаній щодо використання дикорослих рослин. Така програма сприяла б збільшенню різноманіття харчування, покращенню здоров'я населення, збереженню природних ресурсів та біорізноманіття, а також створенню додаткових джерел доходу для сільського населення.

3. Розробка та впровадження національної політики стимулювання харчового просьюмеризму, яка б передбачала заохочення громадян до виробництва та споживання власної продукції харчування, а також до участі в різноманітних формах співпраці, обміну, дарування, спільного використання, споживання продуктів харчування. Така політика сприяла б зменшенню залежності від імпорту продовольства, зниженню витрат на харчування, підвищенню якості харчування, а також зміцненню соціальної та екологічної відповідальності громадян.

4. Розробка та впровадження національної системи моніторингу та прогнозування продовольчої ситуації, яка б передбачала збір, обробку, аналіз та поширення даних про виробництво, споживання, запаси, торгівлю, ціни, якість та безпечність продовольства, а також про ризики та загрози продовольчій безпеці. Така система сприяла б підвищенню інформованості, прозорості, оперативності та ефективності прийняття рішень у сфері ПБ.

5. Розробка та впровадження національної стратегії розвитку харчової промисловості, яка б передбачала модернізацію та інновацію харчових підприємств, підвищення якості та безпечності харчових продуктів, розширення асортименту та конкурентоспроможності харчової продукції, а

також залучення інвестицій, трансферу технологій і міжнародної співпраці у сфері харчової промисловості. Така стратегія сприяла б забезпеченню населення якісним та безпечним харчуванням, а також підвищенню економічного потенціалу харчової галузі.

6. Розробка та впровадження національної політики підвищення харчової грамотності та культури населення, яка б передбачала проведення освітніх та інформаційних програм, кампаній, проєктів, заходів, спрямованих на підвищення рівня знань, навичок, цінностей, ставлень, поведінки населення у сфері харчування, а також на формування свідомого, відповідального, раціонального та здорового харчового вибору. Така політика сприяла б покращенню здоров'я, якості життя, соціальної та екологічної відповідальності населення, а також зміцненню національної харчової ідентичності.

Отже, було розглянуто теоретико-історичні аспекти становлення й розвитку традицій та інновацій ГПП у сфері ПБ. Виявлено, що ГПП у сфері ПБ є багаторівневим, багатосекторним, багатоаспектним та динамічним процесом, який зазнав значних змін і модернізації відповідно до розвитку теорії та практики ПУ, а також до впливу глобалізації, інтеграції, демократизації, децентралізації, цифровізації, інноваційності та інших тенденцій. Також зроблено висновок, що ГПП у сфері ПБ має бути стратегічною, комплексною, системною, гнучкою, партнерською, учасницькою, інформаційно насиченою, відповідальною та орієнтованою на результат. Запропоновано низку рекомендацій щодо вдосконалення ГПП у сфері ПБ в Україні, зокрема таких як розробка та прийняття національної стратегії, плану і програми; створення ефективних інституційних та правових механізмів; забезпечення наукового супроводу й моніторингу; залучення громадськості та зацікавлених сторін; підвищення обізнаності й освіти, сприяння міжнародній співпраці та обміну досвідом.

1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження

Поняття «публічна політика» [19; 46; 48; 73; 76; 103; 139; 140; 141], а також «публічне управління» є особливо популярним у науковому та громадському дискурсі, потіснивши в цьому плані ще не так давно не менш популярні терміносполуки «державна політика» та «державне управління» [28; 30; 84; 91; 96]. Зазначений концептуальний дрейф відрефлексовано у статтях О. Дем'янчука [49], О. Оболенського та С. Лукіна [122], Ю. Палагнюка [130], О. Пухкала та О. Гомоляко [187], О. Чальцева [232] та інших науковців. Однак між ними не виявлено чітких змістових меж.

Стосовно співвідношення понять «державна політика» і «публічна політика» було встановлено, що вони можуть залежно від конкретного контексту як ототожнюватися чи бути близькими за суттю, так і залежно від механізму їх вироблення ставати істотно різними поняттями. Однак серед науковців починає превалювати думка, що публічна політика є ширшим поняттям і охоплює у суб'єктному плані не лише державну політику, але й політику, яку здійснюють або потенційно можуть здійснювати й інші актори (органи місцевого самоврядування, різноманітні інституції громадянського суспільства, недержавні організації, об'єднання громадян, приватні структури й агенції).

У концепті «публічна політика» акцентовано на тому, що дії державних органів мають ґрунтуватися не на прямій владі, як це було раніше, а на механізмах публічного узгодження інтересів зацікавлених сторін. Мета полягає в досягненні важливих цілей для суспільства та встановленні соціального партнерства у вирішенні ключових завдань.

Такий підхід було започатковано у праці Дж. Андерсона, Р. Істона, М. Ріттера. Останнім десятиліттям термін «публічна політика» почав все ширше вживатися і в Україні. Відтак з'явилася ціла низка публікацій, які присвячені сутності цього поняття. Аналогічні процеси можна було спостерігти й по всьому пострадянському просторі. Однак, незважаючи на

широке використання поняття «публічна політика», не відбувається уніфікація підходів щодо його визначення. Спектр трактування включає розуміння її як:

- транспарентного процесу прийняття політичних і державно-управлінських рішень, де публічність позначається наявністю доступу до нього зацікавлених груп та громадськості;
- програми, стратегії розвитку держави загалом чи певної галузі у сфері охорони здоров'я, харчової промисловості тощо;
- діяльності в публічній сфері політичних і неполітичних акторів, які прагнуть як реалізувати власний інтерес, так і оптимізувати управлінські рішення щодо загальносуспільних інтересів;
- політичного процесу, який реалізується у публічному просторі за допомогою інформаційно-комунікаційних та інших ресурсів, представлений комплексом вертикальних і горизонтальних, мережевих взаємодій його учасників;
- механізму підтримки публічного порядку в соціумі та окремих його сферах.

Проте при всьому розмаїтті визначень публічної політики, як уже зазначалося вище, наголошується на особливостях взаємодії громадянського суспільства і держави, що стало характерним для ХХІ ст. Ця взаємодія передбачає партнерство та співпрацю у вирішенні різних суспільних проблем, навіть на відміну від диктату державної влади, який був типовим для менталітету минулих епох.

Незавершеність таких світоглядних трансформацій як державно-управлінської, так і суспільної свідомості, викликає підвищену термінологічну багатоманітність концептуалізації феномену публічної політики не лише в Україні, але й у світовій науковій літературі. Однак що стосується українського наукового дискурсу, то згадана вище неоднозначність трактувань, посилюється проблемами точного перекладу англійського терміна *public policy* українською.

Труднощі були породжені як лінгвістичними особливостями англійської та української мов, так і самим концептом «публічна політика», який в Україні у 90-х рр. ХХ ст. під впливом англійської мови почав приходити на зміну поняттю «державна політика». Переходячи до вживання словосполучення «публічна політика» (або «суспільна політика» – англ. *public policy*), одні дослідники вважають поняття «державна політика» і «публічна політика» тотожними, а інші – різними, наголошуючи на більшій демократичності другого.

Однак термінологічна екстраполяція зіткнулася з труднощами, зумовленими тим, що, на відміну від англійської мови, в українській, як і в інших слов'янських мовах, існує лише один термін «політика». Натомість в англійській існують такі еквіваленти: *politics, policy*.

Враховуючи це, відомий український фахівець державного управління В. Тертичка стверджує, що з урахуванням контексту та особливостей змісту, найбільш відповідним для терміна *public policy* (публічна політика) є термін «державна політика». Тому це поняття і його визначення треба відрізнити від політики (*politics*) [222].

На думку С. Телешуна, публічна політика – це легітимний спосіб визначення стратегічних політико-економічних рішень та публічне затвердження політики саме як інструмента державної політики. Він вважає, що публічна політика вимагає звернення до громадян, які мають схвалити та підтримати обраний варіант рішень і дій. Політику не нав'язують соціуму, а реалізують через суспільство та державні органи. Держава застосовує прогресивні методи формування громадської думки, при цьому публічна політика, яку регулюють демократичними процедурами, надає легітимності громадській думці. Вона створює можливість для діалогу з громадськістю та покладає на неї відповідальність за спільні рішення [221].

Сучасна публічна політика є багатоманітним феноменом залежно від того, на вирішення яких суспільних проблем вона спрямована. Однією з

найважливіших є проблема забезпечення населення продовольством та підтримка громадського здоров'я.

Ці дві проблеми публічної політики взаємопов'язані, але зв'язок між ними є складним і суперечливим. Для його осягнення проаналізуємо спочатку визначення понять «продовольча безпека» і «громадське здоров'я», а також рівні реалізації зазначених політичних імперативів у практиці ПУ.

Науковці по-різному розмежовують зміст поняття «продовольча безпека». Наприклад: «ПБ – це стан соціально-економічного та екологічного благополуччя в державі, при якому всі її громадяни мають стабільний і гарантований доступ до продовольства в необхідній кількості, різноманітності та відповідної якості» [7; 219]. Зазвичай розглядають можливість публічної влади на національному рівні забезпечити населення базовими продуктами в необхідних обсягах для задоволення харчових потреб, у різноманітному асортименті та з якістю, достатньою для забезпечення працездатності і здоров'я громадян.

Однак не менш важливим завданням публічної політики є створення умов для економічної доступності продуктів харчування. Без цього фізична наявність продовольства, навіть у достатній кількості, не гарантує захисту від голоду більшої частини населення.

Як бачимо, поняття «здоров'я населення» є обов'язковим елементом визначення категорії «ПБ», оскільки в ідеальних формах її втілення досягається не просто фізичне існування громадян, але й наявність високого рівня громадського здоров'я. І ці критерії суттєво ускладнюють реалізацію досягнення високої ефективності ПП у сфері ПБ, про що окремо скажемо в наступному підрозділі. Далі зупинимося на питаннях методики оцінювання рівня ПБ.

Серед індикаторів ПБ сьогодні прийнято виокремлювати:

1. Добову енергетичну цінність раціону, яка в середньому на громадянина має становити не менше ніж 2500 ккал на добу, при цьому не

менш як 55 % з них обов'язково мають бути отримані з продуктів тваринного походження (молочних, рибних, м'ясних тощо).

2. Достатність споживання основних груп продуктів порівняно зі встановленими раціональними нормами збалансованого харчування, особливо фруктів і овочів.

3. Абсолютна та відносна економічна спроможність населення щодо купівлі продовольства (скільки коштів витрачається на харчування і яку частку витрат вони займають у структурі сукупних витрат домогосподарств).

4. Рівень запасів зерна у держави в державному резерві порівняно з обсягами його внутрішніх щоденних потреб, який має відповідати щонайменше 60 дням споживання.

5. Рівень диференціації вартості харчування між верхньою та нижньою межею у співвідношення між вартістю харчування 20% домогосподарств з найбільшими доходами та вартістю харчування 20% домогосподарств з найменшими доходами.

6. Ємність внутрішнього ринку щодо співвідношення попиту та пропозиції на продовольчі товари, а також рівень продовольчої незалежності для окремих категорій продуктів.

7. Рівень продовольчої незалежності для окремих продуктів, вимірний у співвідношенні обсягів імпорту та обсягів внутрішнього споживання.

У сучасній Україні лише 29 % середньодобового раціону українців складається з продуктів тваринного походження, що є майже вдвічі менше від нормативів.

У зв'язку з низькою платоспроможністю значна частина населення не може забезпечити собі збалансоване харчування майже за всіма видами продовольства, за винятком олії, картоплі та хлібопродуктів. Українці витрачають близько 50 % свого бюджету на продукти харчування, тоді як пороговий рівень цього показника становить 60 %.

Ситуація в Україні щодо вимірювача бідності є тривожною навіть за умов наявності субсидій та інших форм соціальної підтримки. За даними

Світового банку, принаймні 25 % українського населення проживає за межею світової бідності. Крім того, рівень диференціації вартості харчування між соціальними групами вкрай високий і для деяких продуктів перевищує показник 2,0.

У контексті продовольчої незалежності в Україні можна зауважити, що практично всі види продовольства забезпечені вітчизняним виробництвом, за винятком групи «риба і рибопродукти», де імпортна залежність становить понад 70 %.

За ініціативи журналу «The Economist» розраховують Глобальний індекс ПБ, який бере до уваги різні показники, у тому числі природні ресурси. Україна за десять років опустилася в цьому рейтингу з 47-го на 76-те місце [6].

Це пов'язано зі зниженням попиту та платоспроможності населення, що призводить до зменшення пропозиції і зростання вартості виробництва. Л. Артеменко вважає, що держава має підтримувати товаровиробників та реалізовувати активну соціальну політику. Вона зазначає, що важливі «непродовольчі» чинники, такі як реальні доходи населення, впливають на продовольчу безпеку [5; 6].

З-поміж аспектів доступності продуктів харчування слід враховувати не лише їх фізичну та економічну доступність, але й когнітивну доступність [40; 98]. Тож публічна влада має це забезпечувати, адже багато продуктів, які є доступними, не використовують через когнітивні бар'єри та викривлення харчової концептосфери. Наприклад, дикороси, які є корисними, але «невидимими» для споживачів.

Відтак, важливою особливістю публічної політики у сфері продовольчого забезпечення громадян є підвищення харчової компетентності населення, що включає не лише знання про різноманіття культурних рослин та їх використання, а й поширення практики споживання рослин, які досі використовують недостатньою мірою (топінамбур, ріпа, бораго тощо), а також доповнення дієти дикоросами (щириця, лобода, кропива, портулак, пирій, кульбаба, бузина, глід, терен, горобина тощо).

У сучасному світі особливістю харчування є тенденція до використання переважно готової продукції або напівфабрикатів, які виробляє харчова промисловість. Приблизно половина або навіть більше продуктів сільського господарства вживають у переробленому вигляді, ще 20 % використовують на місцях і лише 25 % споживають у свіжих. Важливою тенденцією є зростання частки переробленої продукції у загальному обсязі споживання [123].

На сьогодні харчова промисловість в Україні виступає як одна з провідних галузей національної економіки, активно сприяючи забезпеченню продовольчої безпеки країни. Внутрішня структура цієї галузі включає 22 спеціалізовані сектори, які об'єднують понад 40 основних галузей виробництва. Серед них ключове значення мають м'ясна, олійно-жирова, кондитерська, молочна, спиртова, борошномельна та цукрова промисловості.

Слід зазначити, що у сфері феномену харчової промисловості також наявні термінологічні дискусії. У поняття «харчова промисловість» різні дослідники вкладають неоднаковий зміст, а також по-різному визначають структурні складові галузі. При цьому, починаючи з 2000 р., за вимогою міжнародних стандартів статистичного обліку на фоні євроатлантичної спрямованості економічних реформ у країні, вітчизняні статистики ті види діяльності, що пов'язані з переробкою агропромислової сировини й виробництвом продовольчих товарів, об'єднали у групу «Харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів».

Існують також наукові баталії щодо виключення зі складу групи «Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів» виробництва алкогольних напоїв та виробництво мила.

Зараз термінологічні дискусії поступаються питанням якості та екологічної безпеки продуктів харчування. Для вітчизняних виробників і споживачів важливішою є ціна, ніж якість. Низька платоспроможність споживачів змушує виробників використовувати дешеву сировину. Норми харчової безпеки є застарілими і не контролюються державою. Внаслідок цього українські продукти не можуть конкурувати з європейськими, тому їх

витісняють імпорتنі. Деякі країни вдаються до недозволених методів конкурентної боротьби і фальсифікують склад продуктів.

Фальсифікація харчових товарів існує давно і торкається різних продуктів. У кінці XIX – на початку XX ст. вона була дуже поширеною і спонукала професора В. Таїрова до розробки проєкту Закону «Про фальсифікацію харчових продуктів». Зараз Україна перебуває на 9-му місці серед світових «лідерів» фальсифікованої продукції [93].

За даними Союзу споживачів України, 36 % дитячого харчування, половина рибної продукції, 34 % води, 60 % фруктів тощо виявилися фальсифікатами. Найбільше фальсифікують м'ясну та молочну продукцію [93]. Ситуація з якістю харчування складна не тільки в Україні, а й у розвинутих країнах. У США через неякісні харчові продукти щороку хворіють 76 млн людей, 300 тис. госпіталізують і 5000 вмирають.

Що стосується України, то результати перевірок засвідчують, що від третини до половини, а то й більше, ніж половина обсягу перевіреної харчової продукції має порушення якості. Найбільш недоброякісною виявилася м'ясна продукція, де зафіксовано відхилення рецептури виробів від вимог нормативних документів. Крім того, спостерігається заміна натуральної м'ясної сировини іншими матеріалами, зокрема штучними добавками та генетично модифікованою соєю, що подекуди сягає 60 % продукції, яка підпала під перевірку. У виробництві молочних продуктів також часто застосовують рослинні жири, особливо пальмову олію, зафіксовано додавання сухого молока та інших інгредієнтів. Порушення якості виявлено також в інших категоріях харчової продукції, що свідчить про масовий характер цих проблем [103; 121; 144]. Нерідко порушення якості є настільки істотними, що спроможні викликати у споживачів харчову інтоксикацію.

Окрему проблему в Україні та світі становить оцінювання якості харчової продукції, виготовленої із використанням генетично модифікованих організмів (ГМО) [103; 121; 144]. Науковці висловлюються суперечливі точки зору, і консенсусу поки що не досягнуто, але у європейських країнах досвід

практичного врегулювання цього питання полягає в обов'язково закріпленій вимозі маркування для споживача продукції, яку вироблено із використанням модифікованих організмів за умови, якщо їх частка перевищує 0,9 % [103; 121; 144]. У цьому випадку виникає ситуація особистого вибору і відповідальність за вживання продукції із ГМО перекладають на споживача. Однак в Україні вирішення такої проблеми гальмується незначною кількістю лабораторій, що можуть проводити аналізи на наявність ГМО в продуктах харчування та моніторити поширення ГМ рослин у сільському господарстві [5; 92; 121; 268].

Згідно з Угодою про партнерство та співробітництво (1994 р.) та іншими документами, Україна почала реалізовувати Європейську модель технічного регулювання відносин у сфері вмісту ГМО та якості продукції. Передбачали гармонізувати вітчизняні нормативні документи з європейською та міжнародною базою стандартів на рівні 80 %. У ЄС питання безпеки та якості харчових продуктів регулюють близько 160 директив.

Однак якість продуктів харчування має й аспект їх корисності, харчової цінності [103; 121; 144]. Людська цивілізація стикається з проблемою надмірних концентрацій шкідливих речовин і недостатнім вмістом корисних. Показники якості харчових продуктів і сільськогосподарської сировини свідчать про зниження харчової цінності продукції і перевищення норм місткості шкідливих речовин. Втрачено біохімічне різноманіття харчування через скорочення біологічного різноманіття сільськогосподарських культур і порід тварин. Промислова обробка сільськогосподарської сировини додатково знижує вміст корисних речовин у ній [103; 121; 144].

Зараз дослідники вважають, що приблизно 2 млрд людей по всьому світу страждають від «прихованого» голоду, що становить майже третину всього населення і має серйозні наслідки для здоров'я. Це означає, що поширеність «прихованого» голоду порівняно з реальним голодом та недоїданням має подібні масштаби. Один із способів подолання дефіциту поживних речовин – надання термінової допомоги вразливим групам через фармацевтичні добавки.

У всесвітньому масштабі споживання вітамінів, мінералів і дієтичних добавок продовжує зростати. Особливо динамічно цей процес прогресує на ринках США, ЄС, Китаю, Індії та Японії, де споживачі все більше цінують збереження свого здоров'я, підвищення працездатності і скорочення часу, проведеного у лікарнях.

Також сприяє цьому підвищення вартості медичних засобів. Серед найбільш популярних дієтичних добавок у світі є хондропротектори, кардіопротектори, пробіотики, вітаміни і мінерали, а також деякі рослинні засоби (екстракти женьшеню, гінкго білоба). Констатовано, що країни з високим рівнем тривалості життя мають значну кількість споживачів біологічно активних добавок.

Наступний підхід полягає в підвищенні споживання мікроелементів населенням шляхом збагачення їжі. Збагачення їжі стало загальноприйнятим у США та деяких країнах Європи після Другої світової війни і значно сприяло подоланню рахіту (вітамін D у молоці), зобу (йодована сіль) і пелагри (ніацин у зернових). Одні з переваг збагачення їжі полягають у тому, що традиційно споживані продукти можуть бути збагачені без потреби змінювати харчові звички споживачів, а витрати на збагачення виявляються порівняно невеликими.

За даними експертів Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВООЗ), на сьогодні понад 600 млн осіб (що приблизно становить кожну десятку людину на планеті) стали жертвами вживання низькоякісних харчових продуктів [103; 121; 144]. Водночас про масштаби проблеми свідчить і той факт, що 420 000 людей щорічно помирають з причини вживання небезпечних харчових продуктів.

У зв'язку з цим 40 % випадків захворювань харчового походження відбувається у дітей віком до п'яти років, що в середньому призводить до 125 000 смертей. Найпоширенішими серед них є діарейні захворювання, спричинені вживанням низькоякісних харчових продуктів: щорічно ці хвороби торкаються 550 млн людей і забирають життя 230 000 осіб [48].

Таким чином, сьогодні суспільство й держава важливою вимогою регулювання функціонування й розвитку харчової промисловості ставлять їх безпечність для здоров'я споживачів [103; 121; 144]. Безпека харчових продуктів (англ. Foodsafety) охоплює весь комплекс процесів, які включають обробку, підготовку та зберігання їжі з метою запобігання хворобам, пов'язаним з харчуванням. Це означає, що виробники та реалізатори харчових продуктів повинні суворо дотримуватись ряду процедур, щоб уникнути потенційно серйозних загроз для здоров'я споживачів [103, с. 508].

Безпека харчових продуктів, харчування та ПБ – це політичні питання. Небезпечні продукти харчування викликають хвороби і недоїдання, що шкодять здоров'ю населення, економіці, туризму, торгівлі. Ланцюги поставок продуктів харчування мають міжнародний характер, тому потрібна ефективна співпраця між урядами країн, виробниками і споживачами продуктів харчування [103; 121; 144].

Питання харчової безпеки має й особистий рівень. Відповідальність за вибір продуктів та раціону лежить на громадянах. Вибір продуктів харчування впливає на розвиток харчової промисловості.

Здоров'я населення України – це найбільша соціальна цінність і передумова стабільності сталого розвитку країни. Проблеми зі здоров'ям загрожують конкурентоспроможності економіки, суверенітету держави і розвитку громадянського суспільства. Держава має впливати на збереження і зміцнення здоров'я нації як чинника НБ. Для цього потрібна ефективна соціальна, демографічна та освітньо-виховна політика; достатність і оптимальне використання трудового потенціалу; ефективна охорона здоров'я.

Сьогодні в Україні стан здоров'я населення створює загрозу нормальному функціонуванню держави [103; 121; 144]. Один із ключових аспектів забезпечення життя та здоров'я населення – це належне та повноцінне харчування. Нормальне харчування сприяє збереженню працездатності, уповільненню процесу старіння та подовженню тривалості життя. Незважаючи на те, що в сучасному світі головними проблемами в цій сфері є

глобальна безпека харчових продуктів, створення надійних і комплексних систем безпеки, які базуються на оцінюванні ризиків, пов'язаних з мікробіологічними й хімічними чинниками, а також ризиками від нових технологій (наприклад, генної інженерії, опромінення харчових продуктів і т. д.), проблема належного та раціонального харчування залишається такою ж важливою. Недостатня кількість біологічно активних продуктів і порушення режиму харчування можуть значно зашкодити здоров'ю людини, знизити фізичну та розумову працездатність, збільшити ризик захворювань і професійних травм, збільшити рівень стресу, підсилити вплив шкідливих чинників виробництва й радіації та зрештою скоротити термін активного життя [103; 121; 144].

Зміни в режимі харчування населення України виникли внаслідок соціально-економічних трансформацій, зниження матеріального рівня життя значної частини населення та екологічних проблем. Ці зміни призвели до виключення або обмеження в раціоні багатьох біологічно цінних продуктів та життєво важливих інгредієнтів.

Крім особистих чинників, на харчування населення також впливає його рівень освіти щодо раціонального харчування та сталий характер харчових звичок. Ці звички формуються під впливом сімейних і культурних традицій, національних та релігійних уявлень, життєвого досвіду, порад медичних фахівців, моди, економічних та особистісних чинників.

Безумовно, харчування є фізіологічною потребою, проте психологічні мотиви також впливають на харчову поведінку [103; 121; 144]. Сьогодні більшість харчових потреб стало задовольнятися через механізми ринку. Виробники харчових продуктів зараз формують харчову свідомість споживача, вкладаючи великі гроші у різні компанії, щоб сугестувати смаки споживача і маніпулювати його вибором. Також існують проблеми дотримання виробниками безпеки виготовлення харчових продуктів і, як наслідок, невідповідності стандартам якості.

Однією з нагальних проблем, пов'язаних з безпекою продуктів харчування, є поширення генетично модифікованих організмів та продуктів, що їх містять. Особливо в Україні за останні роки спостерігається зростання несанкціонованого ввезення таких продуктів, що створює необхідність у посиленні контролю за їх ввезенням, транзитом і використанням.

Одним із ключових завдань державної політики у сфері національної безпеки є досягнення високих соціальних стандартів, які дають змогу вирішити актуальні демографічні проблеми та підвищити рівень здоров'я нації, зменшуючи загальну смертність населення. Тому важливим пріоритетом є організація співпраці з іншими секторами та скерування їх зусиль на розвиток ефективного партнерства із зацікавленими сторонами (стейкхолдерами) для готовності впроваджувати адекватні заходи щодо запобігання кризам у галузі охорони здоров'я та їх пом'якшення.

Знизити вплив ризиків, пов'язаних зі здоров'ям, можна лише за умови злагодженої співпраці уряду і суспільства шляхом здійснення цільових соціальних змін (змін у різних сферах життєдіяльності, спрямованих на зменшення шкідливого впливу на різні чинники впливу здоров'я), а також схвалення і прийняття цих змін населенням та зустрічної модифікації індивідуальної поведінки громадян, особливо харчової.

Правильне і якісне харчування сприяє збереженню енергії, зменшенню процесу старіння і продовженню тривалості життя. Відсутність біологічно цінних продуктів харчування та порушення режиму прийому їжі завдають серйозної шкоди здоров'ю людини, призводять до зниження фізичної і психічної працездатності, збільшення ризику захворювань, рівня професійних травматичних ситуацій, нервового напруження, підсилюють вплив шкідливих факторів виробництва і радіації, що зрештою призводить до скорочення активного життя.

Трансформації в сучасному харчуванні населення України є результатом соціально-економічних змін, падіння рівня життя значної частини населення та проблем екології. Ці зміни призвели до виключення або обмеження в

раціоні ряду біологічно цінних продуктів і важливих складових, що, зі свого боку, погіршило якість харчування.

Окрім особистих чинників харчування на населення значною мірою впливає рівень їх інформованості щодо раціонального харчування та сталі харчові звички, сформовані на національних традиціях, культурі сімейного середовища, релігійних переконаннях, особистому життєвому досвіді, медичних рекомендаціях, моді, економічних та інших особистих мотивах [103; 121; 144].

Тому ми погоджуємося з К. Машненковим, який пропонує в аксіосфері державного управління внести кардинальні корективи й переглянути меншовартісне ставлення до природи взагалі, а особливо до дикої, яке поєднується з гіперболізацією вищовартості того, що створене або перетворене людиною. «Пов'язано це з тим, – пише він, – що цивілізація та державність як її атрибут і зароджувалася насамперед як опозиція природі та привласнювальному типу економіки на користь виробничого, через що економічна цінність збереження територій дикої природи на кожному історичному шаблі державотворення знижувалася. При цьому державотворення по суті було формою діалектичного заперечення, своєрідною антитезою природі, а державне управління екосферою країни ставало все більш контрастною альтернативою екосистемній саморегуляції диких біоценозів» [109].

Високий харчовий потенціал дикоросів досить ґрунтовно вивчено як на науковому рівні, так і в контексті народного досвіду споконвічних харчових практик [4; 20; 212]. Однак що стосується повернення до раціону сучасної людини дикоросів та стародавніх сортів культурних рослин, то зазначений тренд гальмується насамперед психологічними бар'єрами як державно-управлінської еліти, так і пересічних громадян, про які вже йшла мова вище.

Використання харчових дикоросів є сьогодні інновацією, яка в нових умовах відроджує те, що колись було традицією [4, с. 75; 103, с. 510; 121, с. 198; 144, с. 170]. Зазначена інновація може по-різному здобути підтримку з

боку органів державної влади і таким чином стати ще й публічно-управлінською інновацією.

Інновація – це застосування нового в будь-якій сфері діяльності. Поняття «інновація» використовують не тільки для технологічних процесів, а й для соціальних феноменів. Соціальна інновація – це наукове і практичне вивчення впровадження нового і подолання опору змінам. Соціальна інновація має соціальну цінність, оскільки вона передбачає зміну типу мислення і стилю життя. Це означає додавання динаміки в «стійкий» порядок і створення більшої невизначеності, що є суттю інноваційної діяльності як соціально-управлінського процесу [13; 21; 65; 103; 121; 144; 218; 233]. Сучасне трактування інновації не обмежується лише створенням чого-небудь нового, але й передбачає його активне впровадження у соціальну практику. Інновації – це застосування результатів інтелектуальної праці та технологічних розробок з метою поліпшення соціально-економічної сфери. Новація, що є результатом досліджень чи практичних узагальнень у певній галузі, яка підвищує її ефективність, утворює основу для інновації. Основна мета полягає в успішному впровадженні новації, її трансформації в інновацію, завершенні інноваційного процесу з отриманням позитивних результатів, а потім у поширенні цієї інновації. Інновація являє собою кінцевий результат застосування новації з метою зміни управлінського об'єкта і досягнення економічного, соціального, екологічного, науково-технічного або іншого позитивного впливу.

Таким чином, новація отримує нову якість, перетворюючись в інновацію (у сфері управління – це період між виникненням новації та її впровадженням у соціальну практику – інноваційний лаг). Новація стає реальністю лише у формі інновації, тобто шляхом створення нових соціальних практик. У державному управлінні інновації – це використання новацій (організаційних, інструментально-операційних, структурно-функціональних тощо) для збільшення ефективності управлінської діяльності як у технологічному, так і соціальному вимірах.

Важливим методологічним аспектом поняття «інноваційний процес» у теорії державного управління є його спрямованість на кінцевий результат у межах управлінського циклу. Інноваційний процес не буде завершеним, якщо він зупиниться на проміжній стадії або якщо інновації не будуть використовувати постійно, наприклад, через непідготовленість персоналу. Інноваційний процес є основою дослідження взаємодії учасників нововведень у системі державного управління. У ньому реалізуються відносини між ініціаторами, розпорядниками, споживачами інновацій щодо їх розробки, реалізації і ресурсного забезпечення. Звідси впливає методологічна функція поняття – визначення теоретичної основи аналізу суб'єктів інновацій у системі державного управління.

Управління інноваційним процесом ускладнюється через його неоднозначність, різноманітність та можливість вибору альтернатив до традиційних методів і підходів. Інноваційні зміни, що збільшують невизначеність, також збільшують багатоваріантність підходів у державному управлінні і дають управлінцям свободу вибору та творчу самореалізацію [13; 21; 65; 103; 121; 144; 218; 233]. У цьому методологічному контексті невизначеність і різновекторність змін у системі державної влади слід розглядати як позитивне явище, що веде до створення нової, ефективнішої системи державного управління.

Інноваційна діяльність дає змогу реалізувати потенціал розвитку та самовдосконалення, вбудований у кожну систему, включаючи систему державного управління. У системі публічного управління цей потенціал реалізують через цілеспрямовану інноваційну діяльність відповідних суб'єктів. Інноваційна діяльність слугує засобом подолання суперечностей, які виникають між соціальним суб'єктом і зовнішнім середовищем та формують нові суспільні потреби.

Когнітивне моделювання – це науковий підхід, який дає змогу аналізувати та відтворювати процеси мислення, сприйняття, ухвалення рішень і поведінки людей. Цей підхід може бути корисним для дослідження ПП у

сфері ПБ, оскільки він допомагає зрозуміти, як різні суб'єкти ПУ, такі як державні органи, громадські організації, науковці, виробники, споживачі та інші, сприймають, оцінюють і реагують на проблеми й виклики, пов'язані з продовольчою безпекою [40; 98]. Когнітивне моделювання може бути використане для розробки та тестування різних сценаріїв, стратегій і рішень, що стосуються продовольчої політики, а також для прогнозування їхніх наслідків та впливу на поведінку й добробут населення. Когнітивне моделювання також може сприяти підвищенню ефективності та якості комунікації і взаємодії між різними суб'єктами ПУ, а також між ними й громадськістю, забезпечуючи краще розуміння та врахування їхніх інтересів, потреб, очікувань, ставлень [40; 98].

Інклюзивний підхід – це науковий підхід, який передбачає залучення та врахування різноманітних груп і осіб, які можуть бути зацікавлені публічною політикою, до її формування, реалізації та оцінювання. Цей підхід може бути корисним для дослідження публічної політики у сфері ПБ, оскільки він допомагає забезпечити рівність, справедливість, легітимність та відповідальність публічної політики, а також підвищити її соціальну й політичну підтримку. Інклюзивний підхід може бути використаний для забезпечення широкої та активної участі різних зацікавлених сторін (громадські організації, науковці, виробники, споживачі, медіа, експерти та ін.) у процесах консультації, діалогу, співробітництва та партнерства, що стосуються продовольчої політики. Інклюзивний підхід також може сприяти врахуванню різних потреб, інтересів, думок і пропозицій різних груп та осіб, які можуть бути вразливими, маргіналізованими, дискримінованими або недостатньо представленими у публічній політиці (жінки, діти, люди з інвалідністю, меншини, бідні та ін.).

Екологічний підхід – це науковий підхід, який враховує взаємозв'язок, взаємозалежність публічної політики та природного середовища, а також їх вплив один на одного. Цей підхід може бути корисним для дослідження публічної політики у сфері ПБ, оскільки він допомагає оцінити та зменшити

негативний вплив публічної політики на природні ресурси, біорізноманіття, екосистеми, клімат та інші аспекти природного середовища, які є важливими для забезпечення ПБ. Екологічний підхід може бути використаний для розробки і впровадження екологічно орієнтованих та спрямованих на сталий розвиток стратегій, програм і проєктів, що стосуються продовольчої політики, а також для моніторингу й оцінювання їхньої ефективності та екологічної дієздатності. Екологічний підхід також може сприяти підвищенню екологічної свідомості та відповідальності суб'єктів ПУ, а також населення щодо продовольчої політики та її наслідків для природного середовища.

Інформаційний підхід – це науковий підхід, який використовує інформацію як основний ресурс та інструмент ПУ. Цей підхід може бути корисним для дослідження публічної політики у сфері ПБ, оскільки він допомагає збирати, обробляти, аналізувати, поширювати та використовувати інформацію про стан, проблеми й перспективи ПБ в Україні та світі. Інформаційний підхід може бути використаний для створення і підтримки інформаційних систем, баз даних, порталів, платформ, мереж та інших засобів, що забезпечують доступність, надійність, актуальність і цілісність інформації про продовольчу політику для різних суб'єктів ПУ, а також для населення. Інформаційний підхід також може сприяти підвищенню інформаційної компетентності та грамотності суб'єктів ПУ, а також населення щодо продовольчої політики та її впливу на рівень життя.

Інноваційний підхід – це науковий підхід, який сприяє пошуку, розробці, впровадженню та поширенню нових ідей, методів, технологій, продуктів та послуг, які можуть покращити якість, ефективність та результативність ПУ [13; 21; 65; 103; 121; 144; 218; 233]. Цей підхід може бути корисним для дослідження публічної політики у сфері ПБ, оскільки він допомагає вирішувати складні та невизначені проблеми й виклики, пов'язані з продовольчою безпекою, а також використовувати нові можливості та ресурси для підвищення ПБ. Інноваційний підхід може бути використаний для стимулювання і підтримки творчості, ініціативності, експериментування,

навчання, адаптації та постійного вдосконалення суб'єктів ПУ, а також для залучення й використання знань, досвіду, ідей і пропозицій різних зацікавлених сторін (громадські організації, науковці, виробники, споживачі, медіа, експерти та ін.) до процесів формування, реалізації та оцінювання продовольчої політики. Інноваційний підхід також може сприяти розвитку та впровадженню нових інноваційних технологій, продуктів і послуг, які можуть покращити якість, доступність, різноманітність та безпеку харчових продуктів, а також зменшити витрати, ризики й негативний вплив на природне середовище [13; 21; 65; 103; 121; 144; 218; 233].

Згідно з інноваційним підходом, публічна політика у сфері продовольчої безпеки передбачає використання стандартів, принципів, механізмів, інструментів, програм, проєктів, ініціатив, платформ, мереж, партнерств, діалогів, консультацій, рекомендацій, експертиз, допомоги, співпраці у сфері продовольчої безпеки, а також застосування наукових досліджень, інновацій, технологій, практики, методики, моделі, сценаріїв, стратегій, планів, заходів і процедур. Цей підхід виступає за впровадження та поширення нових технологій, практик і бізнес-моделей, які можуть підвищити ефективність, продуктивність і якість харчової системи, а також вирішити проблеми та можливості, пов'язані з цифровою трансформацією, круговою економікою та біоекономікою. Продовольча інновація є ключовим чинником, який впливає на конкурентоспроможність, розвиток і сталість харчової системи, а також на забезпечення продовольчої безпеки та здоров'я населення.

Комплексний науковий підхід – базується на визначенні понять, змісту, принципів, функцій, цілей, завдань, суб'єктів, об'єктів, інструментів, механізмів, критеріїв та індикаторів продовольчої безпеки, а також на виявленні особливостей її забезпечення в умовах глобалізації, інтеграції, демократизації, децентралізації, інноваційності та сталого розвитку, визначено такі ознаки: інтегративність (поєднує різні аспекти продовольчої безпеки, враховуючи їх взаємозв'язок та взаємодію); системність (розглядає продовольчу безпеку як систему, де кожен елемент впливає на інші);

контекстуальність (враховує специфіку сучасного світу, зокрема глобалізацію, інтеграцію та сталість розвитку); наукова обґрунтованість (використовує наукові методи та дослідження для розробки ефективних стратегій продовольчої безпеки).

Згідно з парадигмальним підходом, публічна політика у сфері продовольчої безпеки є механізмом і складовою національної безпеки держави: необхідним елементом для забезпечення загальної національної безпеки; допомагає впоратися з викликами, пов'язаними з продовольчою безпекою, і забезпечує ефективне управління цими питаннями; вимагає формування та реалізації комплексної, системної, стратегічної, партнерської, громадянської, соціально-відповідальної, екологоорієнтованої, інформаційно-прозорої, адаптивної та гнучкої державної політики у сфері продовольчої безпеки. Цей підхід підкреслює необхідність збалансувати екологічний, економічний і соціальний виміри продовольчої безпеки, а також забезпечити стійкість продовольчої системи до потрясінь і стресів, наприклад, таких як російсько-українська війна, зміна клімату та пандемія COVID-19. Цей підхід передбачає, що продовольча безпека є не тільки соціально-економічною, але й політичною проблемою, яка впливає на стабільність, суверенітет і територіальну цілісність держави. Парадигмальний підхід вимагає від держави ефективного публічного управління та публічної політики, які забезпечують доступність, якість, безпеку і різноманітність харчових продуктів для всіх громадян.

Відповідно до управлінського підходу, публічна політика у сфері продовольчої безпеки спрямована на вирішення проблем, пов'язаних з недостатнім рівнем законодавчого, організаційного, фінансового, технологічного, інфраструктурного, наукового, освітнього, кадрового, інформаційного, контрольно-наглядного забезпечення продовольчої безпеки, а також з низькою ефективністю, якістю, безпекою, доступністю, збалансованістю, стійкістю, адаптивністю продовольчих систем. Цей підхід зосереджується на ролі інституцій, політики та нормативних актів у

формуванні продовольчої системи та її результатів, а також на необхідності посилення участі, підзвітності та прозорості дій учасників (від виробників до споживачів). Цей науковий підхід передбачає, що продовольче управління є процесом, який включає в себе різні рівні, сектори, актори та інструменти, які спільно впливають на продовольчу систему та її результати; зосереджується на ролі інституцій, політики та нормативних актів у формуванні продовольчої системи та її результатів.

Підсумовуючи зазначимо, що виявлення та усвідомлення особою нової потреби, яка включає певну творчу діяльність, є мотивом для здійснення інноваційної активності. Інноваційна діяльність починається з усвідомлення суперечності «суб'єкт – зовнішнє середовище» і з формування мети діяльності, здатної вирішити виявлену суперечність з урахуванням конкретних соціально-економічних, культурно-етнічних, інших умов, що опосередковують життєдіяльність соціального суб'єкта і процес створення новизни, що забезпечує вирішення суперечностей. Одними з нагальних суперечностей сучасності є екологічні. Тому саме органи публічної влади всіх рівнів мають сприяти розширенню сфери використання харчових інновацій [13; 21; 65; 103; 121; 144; 218; 233].

Просьюмеризм – це термін, який запропонував ще в 1980 році відомий футуролог Е. Тоффлер, розуміючи під словом «просьюмер» поєднання на рівні особистості, сім'ї чи невеликої спільноти й виробництва, і споживання (від слів *producer* – «виробник», *consumer* – «споживач»), яке домінувало в доіндустріальну епоху. Індустріальне суспільство стимулює розкол просьюмерів на споживачів і виробників, які через розширення ринкових механізмів вступають у монетарно опосередкований обмін товарами та послугами. Е. Тоффлер прогнозував, що розвиток інформаційних технологій буде відновлювати сектор просьюмеризму, який набув периферійного, маргінального статусу в індустріальну епоху [224]. Харчовий просьюмеризм у різноманітних його формах у постіндустріальну епоху повинен, на нашу

думку, пом'якшити вирішення продовольчої проблеми, особливо у сфері екологізації харчування.

Отже, у цьому підрозділі розглянуто понятійно-категоріальний апарат дослідження публічної політики у сфері ПБ. Визначено, що понятійно-категоріальний апарат є необхідним інструментом для наукового пізнання, систематизації, узагальнення і трансляції знань про публічну політику у цій сфері, а також для її планування, реалізації, моніторингу, оцінювання й корекції. Також можна дійти висновку, що понятійно-категоріальний апарат має бути консистентним, адекватним, оперативним, гнучким, сумісним та інтегрованим. Враховуючи той факт, що понятійно-категоріальний апарат дослідження ПП у сфері ПБ в Україні має свою специфіку ми пропонуємо здійснити розробку та узгодження термінологічного словника, використання міждисциплінарного й порівняльного підходів, урахування національних і міжнародних контекстів, використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, сприяння науковому діалогу та обміну досвідом.

Висновки до розділу 1

За результатами проведеного аналізу теоретико-методологічних засад дослідження публічної політики у сфері продовольчої безпеки можна зробити такі висновки:

1. Публічна політика у сфері ПБ є складним та багатограним явищем, яка формується відкрито через узгодження та пошук компромісів між основними учасниками публічної сфери. Такі учасники діють у межах своїх законодавчо визначених повноважень та орієнтовані на вирішення конкретних суспільно важливих проблем або досягнення певної мети у конкретних історичних й економіко-політичних умовах, що досягається шляхом впливу на їх поведінку.

Теоретико-історичний аспект становлення традицій та розвитку інновацій ПП у сфері ПБ включає аналіз історичних етапів, концепцій,

моделей, підходів, методів, інструментів, практик і результатів ПП у сфері ПБ в різних країнах та регіонах світу, а також виявлення закономірностей, тенденцій, проблем, викликів, можливостей, перспектив і напрямів інноваційного розвитку ПП у сфері ПБ в сучасних умовах.

ПБ є однією з найважливіших проблем сучасності, яка впливає на життєздатність, здоров'я, добробут, розвиток та безпеку населення, держави та світу. ПБ є також однією із цілей сталого розвитку ООН до 2030 р., яка передбачає забезпечення всіх людей доступом до безпечних, харчових та достатніх продуктів харчування, а також вирішення проблеми голоду, недоїдання та недостатнього харчування.

Україна як держава, що має високий потенціал у сфері виробництва та експорту продовольства, відіграє важливу роль у забезпеченні глобальної ПБ, особливо в умовах російсько-української війни, пандемії, кліматичних змін та інших викликів. Однак перед Україною постає низка проблем у сфері ПБ, таких як низька якість та безпечність харчових продуктів, висока залежність від імпорту деяких продуктів, нерівномірний розподіл та доступність продовольства, недостатнє використання внутрішніх ресурсів, низький рівень харчової грамотності та культури населення, недосконалість нормативно-правового, інституційного, організаційного, фінансового, інформаційного, освітнього та контрольного забезпечення ПБ.

Необхідно проводити наукові дослідження, спрямовані на обґрунтування теоретичних засад і розробку практичних рекомендацій щодо вдосконалення публічної політики у сфері ПБ в Україні, зокрема на основі аналізу інноваційних технологій інтегрованого споживання культурних рослин та харчових дикоросів, а також урахування гуманітарних аспектів харчового просьюмеризму. Такі дослідження дадуть змогу виявити сучасні тенденції, проблеми, можливості, перспективи та напрями інноваційного розвитку ПП у сфері ПБ в Україні, а також запропонувати ефективні механізми, інструменти, підходи та практики, які сприятимуть підвищенню рівня ПБ в Україні та її внеску до глобальної ПБ.

Для подальшого розвитку теоретичних засад дослідження публічної політики у сфері ПБ необхідно проводити компаративний аналіз публічної політики у сфері ПБ в різних країнах та регіонах світу, а також враховувати вплив глобальних і регіональних чинників (глобалізація, інтеграція, демократизація, екологізація, гуманізація, соціалізація, диференціація, інформатизація, інновація тощо) на формування та реалізацію публічної політики у сфері ПБ.

2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження включає в себе визначення основних понять та категорій, які використовують для аналізу публічної політики у сфері ПБ, таких як «продовольча безпека», «публічна політика», «публічне управління», «інновація», «просьюмеризм», «харчовий просьюмеризм».

Здійснивши аналіз визначення ПБ, можемо зауважити, що науковці його трактують, як стан соціально-економічного та екологічного благополуччя в державі, при якому всі її громадяни мають стабільний і гарантований доступ до продовольства в необхідній кількості, різноманітності та відповідної якості.

Одним із ключових завдань ПП у сфері національної безпеки є досягнення високих соціальних стандартів, які дають змогу вирішити актуальні демографічні проблеми та підвищити рівень здоров'я нації, зменшуючи загальну смертність населення.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

2.1. Основні здобутки та проблеми системи забезпечення продовольством населення України

ПБ є однією із найважливіших проблем сучасності, яка впливає на життя та здоров'я мільярдів людей у всьому світі. Забезпечення продовольством населення є складним та багатогранним завданням, яке вимагає ефективної та інноваційної публічної політики, яка б враховувала різні аспекти ПБ (доступність, якість, безпечність, стабільність, вразливість, стійкість, адаптація, розвиток). У цьому підрозділі ми розглянемо сучасний стан публічної політики у сфері ПБ в Україні, яка зазнає впливу різних внутрішніх і зовнішніх чинників, таких як геополітична ситуація, економічна криза, екологічні ризики, демографічні зміни, глобалізація, інтеграція, інформатизація, а також проаналізуємо основні здобутки та проблеми традиційної системи забезпечення продовольством населення України.

Насамперед хотіли б наголосити на тому, що сьогодні неможливо побудувати продовольчу політику окремої держави без залучення світового співтовариства. У цьому контексті як одне з головних досягнень можемо відзначити налагодження відносин з країнами ЄС (та власне наближення власних стандартів до норм ЄС). Відбувається дещо спрощений імпорт зарубіжних товарів гуманітарного призначення, паралельно Україна має змогу торгувати надлишком продукції з країнами Європи.

Наявність подібних партнерських відносин дає змогу зберегти продовольчу ситуацію в країні на певному рівні, щоб не допустити голоду серед населення, особливо у прифронтових регіонах.

Важливим досягненням індустріальної системи забезпечення продовольства, що розвинулася в Україні у другій половині ХХ ст., є той факт,

що протягом останніх 75 років історики не зафіксували масового голоду в країні. Аналіз історичних досліджень засвідчує, що останній випадок масштабного голоду, який охоплював більшу частину території України, зафіксовано в 1946–1947 рр.

Порівнюючи з періодом з 1872 р. до 1947 р., що охоплює 75-річний відрізок української історії, можна відзначити, що протягом цього часу було зафіксовано багато періодів голоду. Найбільш масштабні голодомори: у 1921–1923 рр., 1932–1933 рр. Крім того, голодування були у 1872–1874 рр., 1891 р., 1906–1907 рр., 1911–1912 рр., 1917–1919 рр. Загалом у новий час періодичні голодомори траплялися приблизно кожні 7–8 років, і селяни, яким вдалося вижити під час цих трагедій, зазнавали голодування 5–6 разів протягом свого життя. У країнах Західної Європи останній масштабний голод фіксували в середині XIX ст. У провідних країнах індустріалізації проблему масових випадків голоду вдалося подолати на століття раніше [12; 18; 78; 97; 110; 136; 190].

Станом на 2022 р., відповідно до глобального індексу продовольчої безпеки в Україні, існували суттєві проблеми з економічним доступом до збалансованого харчування. У загальному рейтингу країн Україна посідає 71 місце та має глобальний індекс продовольчої безпеки – 58.

Організація Economist Intelligence Unit за підтримки сільськогосподарської компанії Corteva Agriscience для своїх досліджень виокремила чотири основні критерії: економічна доступність; якість і безпека; фізична доступність продовольства та стійкість і адаптація (рис. 2.1).

Індустріалізація сільського господарства та харчової промисловості підвищила кількість, але погіршила якість харчової продукції. З'явилися проблеми збіднення нутрієнтами, інтоксикації, «прихованого голоду» та екологічної безпечності продовольства. Цифрова трансформація в Україні змінює індустріальні традиції харчування на нові, які можуть бути старими або інноваційними.

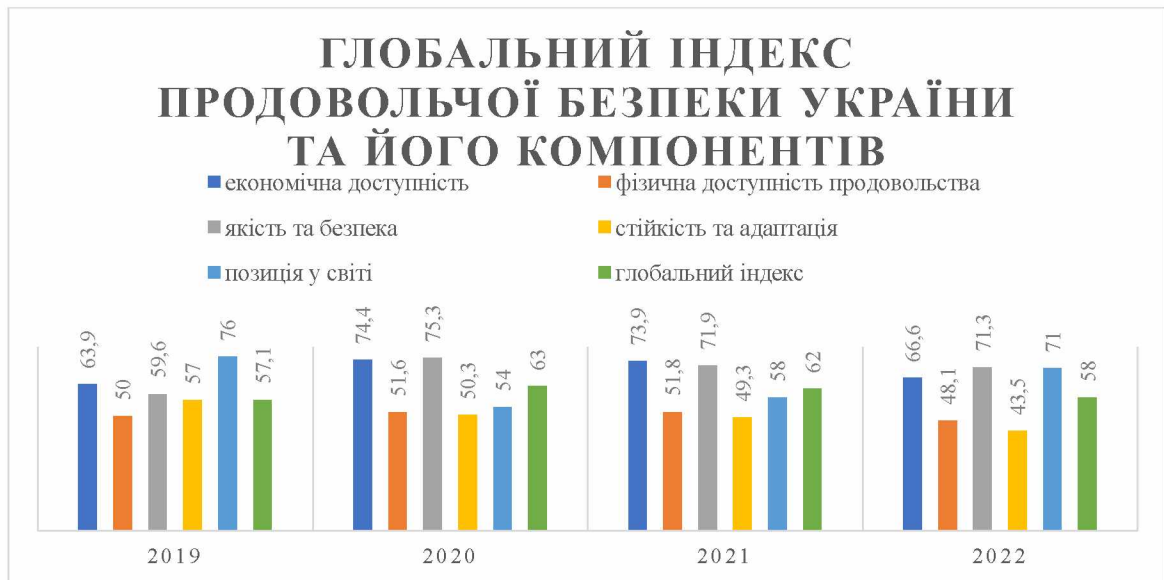

Рис. 2.1. Глобальний індекс продовольчої безпеки в Україні та його компонентів [розроблено автором на основі джерел: 257; 258; 259; 260].

За концепцією Є. Тоффлера, харчові традиції залежать від хвиль цивілізаційного розвитку:

- первісна – збиральництво, мисливство, рибальство без зміни рослин, тварин та екосистеми;
- аграрна – створення умов для харчових рослин і тварин, перетворення біоценозів в агроценози, селекція рослин та тварин;
- індустріальна – механізація, електрифікація, меліорація, хімізація, маркетизація, глобалізація харчування, значний обсяг та асортимент нових харчових продуктів, інформаційне забезпечення;
- інформаційна – цифровізація сільського господарства, харчової промисловості, торгівлі та харчової поведінки громадян.

Виходячи з вищесказаного, наголосимо, що власне адаптація до норм ЄС є тим рушієм, який має сприяти покращенню якості продукції, якою забезпечує держава своїх громадян. Теоретично за цим напрямом уже зроблено багато кроків, створені відповідні нормативно-правові акти, які сприяють захисту прав споживачів, унормованості якості деякої продукції. Проте на практиці існує необхідність втілення в життя нормативної бази, ознайомлення населення й виробників та головне – створення системи

відповідальності за їх порушення (незалежно від фінансових показників виробника).

Україна активно займається покращенням стандартів якості та безпеки продукції харчових товарів з метою гармонізації їх з міжнародними вимогами. Це стратегічний напрям розвитку, спрямований на підвищення конкурентоспроможності українських товарів на зовнішніх ринках та забезпечення внутрішнього ринку якісною й безпечною продукцією.

Однією з головних переваг гармонізації є збільшення доступу українських товарів до зовнішніх ринків. Прийняття міжнародно визнаних стандартів дає змогу уникати бар'єрів для експорту та забезпечити відповідність продукції вимогам країн-імпортерів. Це відкриває нові можливості для українських виробників на зовнішніх ринках та сприяє розвитку експортної галузі, що своєю чергою забезпечуватиме наповнення бюджету, адже частина коштів буде зосереджена на забезпеченні власної ПБ.

Крім того, гармонізація стандартів сприяє підвищенню рівня якості та безпеки продукції на внутрішньому ринку. Вона змушує українських виробників удосконалювати технологічні процеси, впроваджувати сучасні методи контролю якості та забезпечення безпеки продукції. У результаті це сприяє зростанню довіри споживачів до вітчизняної продукції та підвищує конкурентоспроможність українських брендів на внутрішньому ринку.

ПБ громадян вимагає не лише фізичної та економічної доступності продуктів харчування, але й інформації для оптимального вибору та використання. Харчування – це не лише про прийом харчових речовин, але й про сприйняття інформації про їжу, яке може бути свідомим або несвідомим. Психологічний аналіз харчування є важливим (фудпсихологічний аналіз).

З огляду на це, ПБ населення держави (регіону) означає наявність достатнього рівня фізичної, економічної та інформаційної доступності до продуктів харчування, які мають біологічне та культурне значення для забезпечення здоров'я, життя та особистої ідентичності громадян. Також важливим є доступ до методів використання та споживання цих продуктів.

У доінформаційну епоху процес передачі інформації про харчування спочатку базувався на спостереженнях, випробуваннях і усній передачі даних. Проте зараз цей процес переходить в онлайн-середовище. Як наслідок, станом на 2022 р. спостерігається розпад традиційних промислових звичаїв харчування в Україні та світі, а також поява, випробування та прийняття нових підходів до їжі у цифрову епоху. Іншими словами, ми спостерігаємо цифрову трансформацію системи харчування сучасних українців, яка невід’ємно вписується у загальний контекст диджитизації та диджиталізації українського суспільства [155].

Диджитизація (digitization) – це процес перетворення інформації, включаючи дані про їжу, харчування та продовольство, з традиційних носіїв, таких як папір, у цифровий формат для використання у комп’ютерних системах та в Інтернеті. Наприклад, замість звичайних паперових етикеток на упаковці продуктів харчування, що були характерні для індустріальної системи торгівлі харчовими товарами, тепер все частіше з’являються інші форми електронної презентації інформації про продовольчі товари. Торгівля також все частіше переходить в онлайн-формат, що включає послуги доставки їжі та продовольчих товарів до дому споживача [116, с. 94].

У період індустріальної епохи (порівняно з аграрною) важливою складовою системи харчування була гастрономічна література та журналістика, що знаходило вияв у численних кулінарних рецептах та статтях, які публікували в журналах, газетах та інших паперових виданнях. Ці матеріали привертали увагу громадян, які обирали свої стратегії харчової поведінки та формували свої переконання щодо харчування. У рамках індустріальної системи продовольчого забезпечення також активно розвивалася реклама продуктів харчування та різноманітні харчові практики.

У сучасному інформаційному суспільстві всі ці форми продовольчого маркетингу не лише припадають на електронний формат, але й збагачуються новими інноваціями, такими як, наприклад, фут-блогінг. Це означає, що багато

громадян у своїй харчовій поведінці певною мірою зазнають впливу блогосфери, який постійно зростає та розширюється [10; 14; 22; 270].

Тож процес диджиталізації, що означає переведення різних аспектів бізнесу, комунікацій та процесів у цифровий формат, активно проникає і до сфери харчування сучасного суспільства. Цей процес вимагає врахування при формуванні та реалізації публічної політики забезпечення продовольчої безпеки населення в умовах цифрової епохи. Сьогодні продовольчі ресурси держави та способи їх використання часто мають віртуальне відображення в інтернеті, і цифрові технології застосовують не лише виробники та продавці їжі, але й більшість громадян у формуванні своєї харчової поведінки.

Диджиталізація охоплює широкий спектр аспектів, включаючи доступ до інформації, яку можна знайти в Інтернеті, про правильне та неправильне харчування, дієти, кухні різних національностей та ін. Крім того, вона стосується і продовольчих товарів, і нетоварних (безтоварних) форм продуктів харчування. У своїх дослідженнях українська науковиця Л. Яцун зауважує, що харчування населення може відбуватися на товарній або нетоварній основі, залежно від соціально-економічної ефективності та інших факторів. Вона зазначає, що в Україні від 34 % до 85 % споживання харчових продуктів і послуг відбувається у нетоварній формі, залежно від виду продуктів та послуг [246, с. 152–154].

У 2022 р. через пандемію та війну значення безтоварних форм продовольчого забезпечення зросло, оскільки вони впливають на виробництво, зберігання та логістику продуктів харчування. Тому в Інтернеті стає доступною значна кількість інформації про забуті методи використання традиційних рослин, декоративної флори та дикоросів, що сприяє вирішенню проблеми ПБ в сучасній Україні.

Агро- та фуд-блогосфера дає можливість відродити забуті стародавні харчові традиції як продовольчі інновації в постіндустріальних реаліях. Тому публічна політика забезпечення ПБ в сучасній Україні має розвивати відповідні сегменти української блогосфери.

Однак блогінгу загалом багато, а державних установ, які здійснюють управління диджиталізацією продовольчого сектора, майже немає. Так, блогінг у продовольчій сфері міг би стати двостороннім каналом інформування і зворотного зв'язку між державою та громадянином щодо продовольчих проблем. Блоги не лише створюють можливість для інформування громадян, а й допомагають розкрити різні аспекти впровадження державної продовольчої політики. Крім того, блогосфера може виступати як медіаплатформа для публічного обговорення та розв'язання проблем у сфері продовольства.

Слід також знати, що українська блогосфера пов'язана із засобами масової комунікації та, починаючи з 2005–2006 рр., почала формувати нову інфраструктуру преси в інформаційному суспільстві. Поширення блогерської активності в Україні відбувалося відповідно до світових тенденцій, але з певним відставанням. Важливим аспектом є те, що розвиток української блогосфери був вільним і необмеженим з боку влади, тоді як у деяких країнах (Китай, Іран, Саудівська Аравія, РФ тощо) за «неправильні» пости блогера можна було судити і навіть карати.

Українська сфера блогінгу на початковому етапі відзначалася тим, що блогери забезпечували її розвиток, вивчаючи блогінг та його технології за західними, насамперед американськими та європейськими зразками. Саме ці регіони стали першопрохідниками блогосфери як нового цивілізаційного явища в історії людства. Водночас за останні кілька років українська блогосфера в цілому та фуд-блогінг зокрема перейшли від створення, просування та розвитку власних блогів до масового використання сервісів мікроблогінгу та соціальних мереж, таких як Twitter, Facebook, Вайбер, Телеграм.

Інтеграція українських блогів у різноманіття соціальних мереж значно спростила розвиток автономних фуд-блогів, особливо в контексті національної української кухні, які історично виявилися ефективним інструментом особистого просування. Це значно розширило коло українських

фуд-блогерів, оскільки рекламувати та просувати свою сторінку за допомогою таких сервісів стало значно простіше.

Важливо відзначити, що блогосфера, включаючи окремі сегменти, такі як політична та харчова, розвивається органічно. Відсутність цензури та формальних правил, субординації, робить її потужною силою, здатною конкурувати з традиційними мас-медіа. У традиційних медіа існує ієрархічна структура, де існує залежність від державних або бізнес-інституцій, що може бути перешкодою для інновацій та наступного розвитку.

Отже, блогосфера виступає як один із найдієвіших інструментів для переформатування сучасного харчового менталітету та поведінки громадян. Вона має значний вплив на сферу ПБ в українському суспільстві, яке вже добре інтегроване в цифровий простір. Фут-блоги ефективно уособлюють усвідомлення суспільством продовольчих проблем, а також створюють широкий спектр варіантів їх вирішення.

Можна дійти висновку, що блогосфера впливає на формування харчового менталітету та сприяє поширенню нових поглядів на продовольчу безпеку. Проте не всі інновації у сфері харчування, які пропонує блогосфера, досягли успіху або позитивних результатів, зокрема у впровадженні використання дикорослих рослин у харчуванні. Однак цифрова трансформація у сфері продовольчого забезпечення громадян в інформаційному суспільстві за своєю суттю є глибокою і прискореною трансформацією діяльності, процесів, компетенцій і бізнес-моделей у продовольчому секторі з метою використання цифрових технологій та їх впливу на суспільство.

Продовольча безпека визначається не лише наявністю достатньої кількості харчових товарів, але і їх доступністю для різних соціальних груп населення, включаючи людей з низьким рівнем доходів. З цією метою з боку держави відбувається регулювання цін на низку товарів. За останніми даними, до такого продовольчого набору належать: гречана крупа; цукор-пісок; пшеничне борошно вищого ґатунку; макаронні вироби українського виробництва (вермішель з борошна вищого ґатунку); пастеризоване молоко

жирністю 2,5 % (у плівці); соняшникова олія; курячі яйця категорії С1; птиця (куряча тушка); вершкове масло жирністю 72,5 %.

Максимально допустимий рівень торговельної надбавки обмежується 10 % для продуктів, які вважаються «соціальними» [51].

Цей підхід дає змогу уряду втручатися у формування цінової політики для забезпечення адекватних цін на харчові товари та зниження впливу цінових коливань на соціально-економічну ситуацію в країні. Однак державне регулювання цін потребує обережного балансування між ефективністю й економічною свободою, щоб уникнути негативних наслідків, таких як зниження інвестицій та збурення ринкової конкуренції.

Аналізуючи історію цивілізаційного розвитку, ми можемо спостерігати низку трендів.

Тренд переходу від використання дикорослих флори та фауни до культурних рослин та тварин, а також звуження різноманітності видів та підвидів (сортів рослин, порід тварин).

Тренд відходу від сироїдіння до більш інтенсивної механічної, термічної, хімічної та іншої обробки харчової сировини, а також створення синтетичних продуктів, що можна назвати атрезациєю харчування.

Тренд переходу від домашнього харчування до громадського, від кулінарного просьюмеризму до кулінарного консьюмеризму, а також зростання кулінарної маркетизації, включаючи фастизацію.

Тренд переходу від агропросьюмеризму до продуктово-харчової маркетизації та консьюмеризації.

Проте також спостерігається рух у протилежний бік, коли гіперіндустріалізація з'єднується з частковою деіндустріалізацією харчування та його ренатуралізацією (деартезацією). При цьому ці процеси цифрової трансформації посилюються за умов пандемій і особливо війни.

Сьогодні можна виділити декілька ключових викликів, які стоять перед забезпеченням ПБ в Україні:

- постпандемічні наслідки;

- війна на території України;
- мінливе безпекове середовище;
- переміщення населення на західну частину України;
- штучні бар'єри для експорту продукції;
- посилення екологічної напруженості;
- важка посівна кампанія.

Суттєвими проблемами для продовольчої безпеки стала фізична та економічна недоступність їжі для значної кількості населення, незважаючи на зростаючий потенціал сільськогосподарського виробництва, зокрема зернових культур. Низький рівень доходів не дає змоги населенню повною мірою задовольнити потреби у висококалорійних продуктах.

Важливу роль для забезпечення ПБ України в умовах війни відіграли зернові угоди між Україною та Турцією щодо експорту зернових культур. Дані про зміни в динаміці наведено на рис. 2.2.

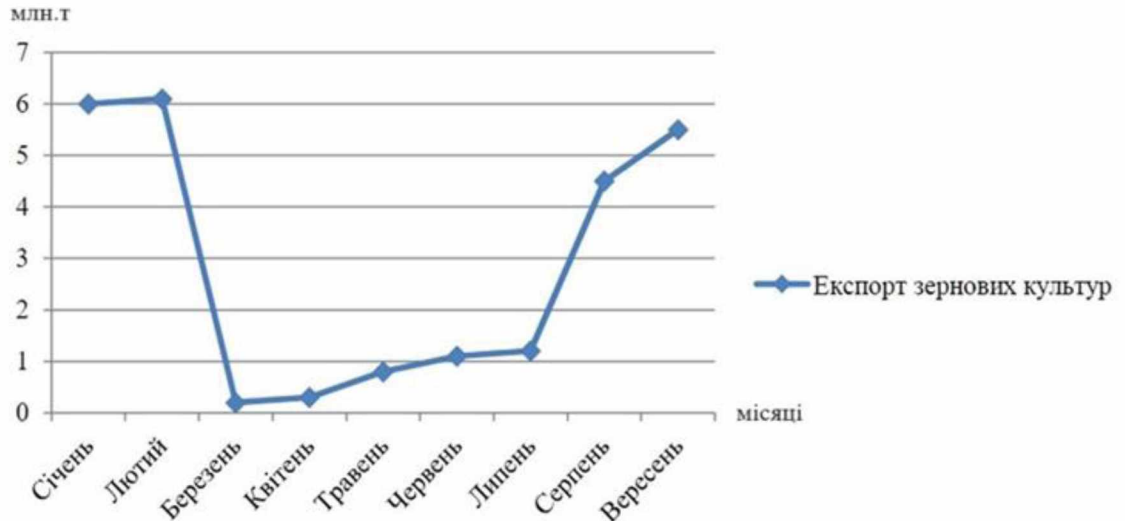

Рис. 2.2. Динаміка експорту зернових культур з України у 2022 р., млн т. [60].

Відповідно до даних 2022 р. щодо експорту зернових культур в Україні, тенденція до кінця року почала зростати, тим самим забезпечивши вихід з кризової ситуації, яка скалася через агресію рф.

Окремим питанням в умовах війни постає проблема розмінування територій.

Сьогодні можна прогнозувати, що в разі розмінування звільнених територій можна досягнути 70–80 % площі для майбутніх посівів. Протягом 8 місяців війни площа посіву з кожним місяцем зростала внаслідок успішних дій ЗСУ (рис. 2.3).

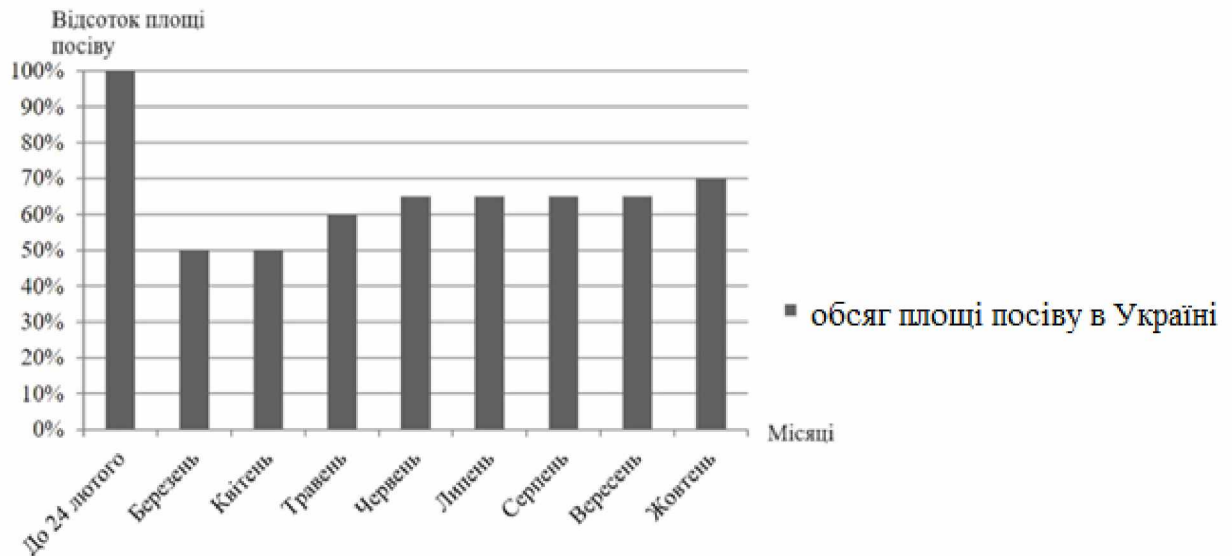

Рис. 2.3. Динаміка зростання площі посіву за період війни (2022 р.) на території України внаслідок успішних дій ЗСУ, % [60].

Відповідно до даних діаграми, можемо підкреслити, що з початком повномасштабного вторгнення РФ площі посіву на території України скоротилися майже вдвічі, але в подальші місяці ситуація змінювалася відповідно до звільнення населених пунктів, які зазнали військової агресії. Безумовно, що повернення та відновлення земельних ділянок, придатних до посіву, – це питання середньострокової та довгострокової перспективи. Про площі під основними плодово-ягідними рослинами, малопоширеними в культурі, у господарствах різних форм власності, у т.ч. дикоросів станом на 2019 р. зазначено у табл. 2.1.

**Площі під основними плодово-ягідними рослинами,
малопоширеними в культурі, у господарствах різних форм
власності, у т.ч. дикоросів станом на 2019 р. [211].**

Культура	Площа, га	Урожайність		Тривалість товарного плодоношення, роки	Валовий збір за рік, т.	Експорт / імпорт, т.
		Однієї рослини, кг	т/га			
Чорниця високоросла	2800,0	1,5-2,0	8-10	30	5700	3500/120
Журавлина	252,0	0,8	15- 20	> 40	580	350/-
Айва	210,0	30-150	30	> 30	1400	110/-
Шипшина	150,5	1-4,5	3	15-25	промислові насадження не вступили в період товарного плодоноше- ння	-
Жимолость блакитна	120,0	2,5	5-10	20-25	400	-/8
Ожина	270,0	9-12	20	18-20	5400	320
Обліпиха	80,5	8-13	10- 15	20-25	550	70
Кизил справжній	46,5	40-80	38- 40	> 30	250	20/-
Аронія	40,0	4,5-10	15	40	200	40/-
Хурма	22,5	180-250	80- 100	30-40	1850	-/23000
Калина	22,0	9-12	15- 18	20-30	160	120/-
Бузина	20,0	30	15	20-25	840	662/-
Актинідія аргута і ківі	22,5	6-30	30	40	510	120/1500 0
Фісташки	10,5	16-26	6-11	> 50	промислові насадження не вступили в період товарного плодоноше- ння	-/3,0
Черемха	10,2	20-40	2-4	> 30	20	0,8/-
Шовковиця (біла, чорна)	3,4	20-30	6,5- 8	40	20	5/-
Хеномелес	0,8	3-5	15- 25	15-18	16	5/-

Годжі	0,5	0,8–3,0	3,1	20	0,8	-/2,5
Ірга	промислових насаджень не виявлено	1,8–3,2	2,2	> 30	промислових насаджень не виявлено	-/-
Горобина	промислових насаджень не виявлено	14–20	10	20–30	промислових насаджень не виявлено	-/-

Отже, ПБ на сьогодні – надважлива сфера публічної політики, адже забезпечення їжею є базовою та невід’ємною потребою населення України.

Що стосується виробництва лікарських рослин, то варто відзначити, що після подій 2014 р. Україна втратила найбільшого виробника, який розташований у Криму (Фіторадгосп «Райдуга»). Однак, незважаючи на це, у 2015–2016 рр. ситуація поступово почала змінюватися.

Відповідно до наявного попиту, Західна та Центральна Україна почали нарощувати обсяги заготівлі лікарської сировини. Так, у 2017 р. площі лікарських рослин в Україні становили 4,1 тис. га, а ефіроолійних – 9,1 тис. га, тоді як у 2016 р. ці площі становили 60,7 тис. га та 24,2 тис. га відповідно.

Згідно з оцінками спеціалістів, системно лікарські трави в Україні вирощують 10 компаній загальною площею у 2 тис. га. Як зазначають експерти, площі під певними культурами з року в рік можуть змінюватися в межах 0,5–100 га [54; 124]. Результати цієї ситуації негативно позначились на динаміці виробництва лікарських рослин.

Не менш важливим питанням є виведення нових високопродуктивних сортів і гібридів лікарських рослин, особливо ефіроолійних культур [118] (табл. 2.2).

Впродовж 2017–2023 рр. до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні, включено 43 сорти лікарських рослин, а за останні три роки – 24 сорти, що становить 56 % [50].

Серед них чотири сорти лаванди, два сорти лавандину, сорти алтеї, беладони, бузини, васильків, лопуха справжнього, материнки, чаберу, чорнушки посівної, по п'ять сортів різних видів лілійника та півонії, які також використовуються як лікарські рослини.

Таблиця 2.2

Розподіл сортів лікарських культур, занесених до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2023 рік, за роками включення до Реєстру [50].

Рік	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Кількість сортів	11	3	1	4	6	14	4
Разом	43						

Враховуючи нинішню ситуацію в Україні та світі, агровиробники змушені шукати шляхи адаптації до нових умов господарювання і знайти їх у розвитку вирощування нішевих культур. Зокрема, йдеться і про лікарські рослини.

Відповідно до наведених даних, ми дійшли висновку, що головними суб'єктами в інформаційному забезпеченні публічної політики підтримки розвитку нових практик екобезпечного харчування населення перш за все є:

- органи державної влади й управління;
- компетентні органи та організації, що контролюють і відповідають за окремі складники гарантування продовольчої безпеки у сфері забезпечення державних продовольчих запасів, оцінювання й контролю якості та безпеки продовольства;

- державні та недержавні органи й організації, що здійснюють інформаційне забезпечення користувачів інформації та аналіз тенденцій продовольчої безпеки;
- суб'єкти господарювання у забезпеченні населення продовольством, зокрема сільськогосподарські товаровиробники;
- торгові підприємства, харчові та переробні підприємства;
- суб'єкти інфраструктури аграрного й продовольчого ринків та населення.

Враховуючи викладене, необхідно зазначити, що на сьогодні в Україні площа під промисловими насадженнями плодово-ягідних рослин, малопоширених у культурі, для задоволення внутрішніх потреб населення у плодах і ягодах у свіжому та переробленому вигляді є недостатньою. Це зумовлено проблемами як теоретичного спрямування (відсутністю інформації про споживчу цінність їх плодів), так і технологічного (наявність усіх необхідних складових вирощування цих культур, низьким рівнем вітчизняної плодопереробної галузі. Постановка на промислові масштаби вирощування рослин, малопоширених у культурі, з високим вмістом біологічно активних речовин і споживання їх плодів у достатній кількості як у свіжому, так і в переробленому вигляді, сприятиме покращенню стану здоров'я людей, розвитку вітчизняного ринку плодово-ягідної продукції, збільшенню експорту ягід до ЄС і виходу на нові ринки.

Війна завжди загрожує продовольчій безпеці держави [65; 107; 115; 122; 138; 157; 196]. Не є винятком й російсько-українська війна, яка почалася 24 лютого 2022 р. ООН «Всесвітня продовольча програма» (ВПП) застерігає, що в Україні стає все складніше знайти продукти харчування [55; 100]. Продовольча програма ООН закликає до значного розширення обсягів і форм гуманітарної продовольчої допомоги українському населенню в умовах воєнного часу, яка регулярно надходить і має велике значення [40; 122; 271].

Крім того, з кінця березня 2022 р. фахівці проєкту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe) представили всеукраїнську ініціативу «Сади

Перемоги», що спрямована на раціональне використання наявних земельних ділянок у селах, містах і навіть міських квартирах для вирощування продуктів з метою запобігання продовольчій кризі в Україні. Вказана кампанія реалізується Міністерствами розвитку громад та територій, аграрної політики і продовольства спільно з проєктом міжнародної технічної допомоги «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe), що впроваджується Alinea International за фінансової підтримки уряду Канади.

В основу вказаної програми був закладений апробований за часів Першої та Другої світової війни досвід США, Канади та інших розвинутих країн. У ті часи громадяни виступили як «городні війська», виростивши значні обсяги сільськогосподарської продукції. Свого апогею проєкт «Сади перемоги» досяг, коли дружина президента США Елеонора Рузвельт у 1943 р. організувала город в саду Білого дому, таким чином продемонструвавши американцям, як забезпечити себе продуктами в кризові часи. Завдяки цьому проєкту, ідея Елеонори Рузвельт дожила до сьогодні [89; 90; 105].

Соціологічна група «Рейтинг» опублікувала результати, згідно з якими, 82 % українців висловили позитивне ставлення до програми «Сади перемоги». Ця ініціатива закликає всіх громадян вирощувати врожай на доступних земельних ділянках, балконах та в квартирах з метою зменшення імпорту продуктів, овочів і фруктів до України. Лише 14 % респондентів висловилися нейтрально щодо цієї програми, а близько 2 % виступили проти неї. Тільки 2 % не визначилися зі своєю оцінкою. Крім того, було виявлено, що реакція на програму залежить від віку опитаних. Серед молодих людей до 35 років програму «Сади перемоги» підтримали 74 %, з-поміж осіб у віці від 36 до 50 років – 82 %, а серед тих, кому за 50 – 86 %. Зауважено, що близько 45% опитаних заявили, що не чули нічого про цю ініціативу. Близько 28 % стверджують, що чули багато про неї, а 27 % чули лише трохи [256].

Дані, які наведені вище, були отримані в результаті опитування, яке проводили 26 квітня 2022 р. (місяць після запуску проєкту «Сади перемоги»). У цьому опитуванні брали участь 1000 респондентів з усіх регіонів, за

винятком тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу. Похибка репрезентативності дослідження не перевищує 3,1 % [32, с. 88].

Після проведення досліджень минув місяць і два місяці з моменту, коли розробники проєкту «Сади перемоги» [32, с. 91] попросили кожного українця посадити городні культури на кожному можливому, навіть найменшому шматку землі на своїх ділянках, а за відсутності таких – на балконах, у кімнатах чи біля будинків, а територіальні громади у межах цієї ініціативи – активізувати спільні зусилля для продукування продуктів харчування на всіх доступних земельних наділах. Приєдналася до «городніх військ» й авторка дисертації, яка на своїй дачі вирощувала рослини й вела блог «Кухня роду», а також уважно стежила за відображенням реалізації проєкту «Сади перемоги» в Інтернеті, спостерігала за поведінкою громадян й особисто поспілкувалася не менше ніж із сотнею осіб.

З огляду на все вищесказане можна зазначити, що ефективність проєкту «Сади перемоги» залишається недостатньою і потребує додаткових заходів [32, с. 90–92]. У свідомості громадян посилилися надії на гуманітарну допомогу від Всесвітньої продовольчої програми ООН та різних волонтерських організацій. Посівний сезон минув з недостатньою активністю. Проаналізувавши причини такого низького рівня активності українських громадян у сфері продовольчого самозабезпечення в умовах війни, можна висловити певні міркування.

Ініціатори кампанії «Сади перемоги» заслуговують на високу оцінку. Їхній вебсайт, інформаційні матеріали, освітні та консультативні заходи є дуже корисними. Однак ініціатива має невисокий рівень результативності, враховуючи суттєві зміни в менталітеті суспільства в тих країнах, де розвинуте високотехнологічне суспільне споживання. Люди перейшли з домашнього готування до споживання готової продукції або напівфабрикатів, а також користування послугами громадського харчування. Натомість натуральні продукти, такі як фрукти та овочі, навіть на полицях супермаркетів стають все менш привабливими для споживачів. Населення звикло до синтетичної та рафінованої їжі. Суспільство віддаляється від природи, поглиблюючись у

сферу міського комфорту та віртуальної реальності індустріальної ери. Спонування до участі у городництві під час воєн, особливо в наш час, лягають на інше світовідчуття, ніж на початку минулого століття. Тоді аграрні аспекти та природна прив'язаність ще не втратили своєї значущості серед міського населення. Проте сьогодні ми спостерігаємо послаблення аграрних тенденцій навіть з-поміж жителів сільських районів. Багато людей відмовляються від городництва та навіть не використовують свої сади для збору фруктів, віддавши перевагу купівлі продуктів у магазинах та супермаркетах.

Варто наголосити і на створенні державного продовольчого резерву, існування якого регламентує Порядок формування державного продовольчого резерву від 24 жовтня 2005 р. Так, згідно із законодавством, «державний продовольчий резерв формується з об'єктів державного цінового регулювання відповідно до мінімальних закупівельних цін товарів або товарних деривативів, базовим активом яких є такі товари» [148].

Державний продовольчий резерв створюють та утримують для забезпечення національної безпеки в галузі продовольства, а також для здійснення оперативних заходів під час надзвичайних ситуацій, таких як природні катастрофи, глобальні кризи або військові конфлікти.

Одним із головних завдань державного продовольчого резерву в Україні є забезпечення стабільності харчових ринків та захист інтересів споживачів у разі кризових ситуацій, якою є сучасна війна. Власне в контексті російсько-української війни урядом створено відповідні резерви по областях, які тимчасово перебувають під російською окупацією. Так, у Мінагрополітики щодо цього зазначено: «На сьогодні при кожній ОВА, території якої тимчасово перебувають під окупацією, заготовлені базові продуктові набори та сформовано продовольчі резерви, щоб після деокупації одразу ж забезпечити мешканців цих областей продовольством. Це Херсонська, Запорізька, Донецька, Луганська та Харківська області» [226].

Ці тенденції підсилюються тим, що автоматизація та комп'ютеризація зменшили фізичну активність людей, що в поєднанні з відсутністю фізичної

підготовки до сільськогосподарської роботи ускладнює заняття землеробством. Це зі свого боку призводить до психологічної неспроможності звертатися до землі, іноді навіть до агрофобії.

Ще однією значущою зміною в менталітеті українського суспільства XXI ст., на нашу думку, є позбавлення від травми голоду. У масштабах суспільства травматичні наслідки минулого вже стали історією. Страх голоду зникає, що можна вважати позитивним явищем. Однак це також призводить до безтурботного або навіть легковажного ставлення багатьох людей до можливого ризику голоду. За результатами численних бесід, які провела авторка, можна сказати, що принаймні дві третини населення не вважають цей ризик серйозним.

Тому заклики до участі в городництві стикаються не лише з відсутністю аграрних прототипів, але й з психологічними бар'єрами, пов'язаними з фізичними лінощами та недостатньою престижністю сільськогосподарської праці. Однак ініціативу «Сади перемоги» варто реалізовувати з подвоєною енергією, адже впровадження її в XXI ст. є складнішим, ніж у XX ст. [32].

Збирання дикорослих рослин та їх кулінарне використання вимагають потужної системи знань і навичок, які пройшли випробуванням у різних народів протягом тисячоліть та становлять етноботаніку. Сьогодні ефективність етноботаніки демонструється в наукових дослідженнях у галузях ботаніки, дієтології та медицини. Однак набуті знання і перевірений досвід предків часто були забуті або недооцінені високотехнологічними суспільствами. Дослідження досвіду вирішення харчових проблем під час воєн у XX ст. (Першої та Другої світових війн, облоги Сараєво у 1992–1995 рр.) свідчить про важливість етноботанічної компетентності населення для вирішення продовольчих проблем у такі періоди [247, с. 159].

Отже, ініціювання та розвиток державної політики щодо формування етноботанічної компетентності населення та використання харчових ресурсів дикорослої флори має важливе значення як запасний ресурс для вирішення продовольчих проблем в умовах воєнного часу. Проте існує ряд аспектів, які

ускладнюють процес відтворення збиральництва. Наприклад, зменшення площ лісів на користь сільськогосподарських і технічних земель. Крім того, за умов війни відвідування лісових масивів заборонене. Однак дикорослі рослини ростуть у сільськогосподарських зонах, де їх часто вважають бур'янами, що створює негативну уяву про них і психологічні бар'єри для їх використання. Однак багато з них є такими самими корисними харчовими рослинами, як і культурні. Ми раніше висвітлювали нашу концепцію агрозбиральництва в публікації [238], і вона може бути використана при реалізації проєкту «Сади перемоги».

Проєкт «Сади перемоги» [32] є надзвичайно важливим у період війни, проте його втілення на початку XXI ст. викликає значні труднощі порівняно з попереднім досвідом у XX ст. Зниження зацікавленості населення у сільськогосподарській сфері поєднується із втратою цінності традиційної культури, негативним ставленням до вживання дикорослів у харчуванні та втратою знань, навичок і досвіду у сфері виживання в природних умовах. Ця ситуація вимагає додаткових складових та підвищення зусиль для успішної реалізації зазначеної важливої програми.

Упродовж усієї історії на першому плані завжди дуже нагальними були питання, пов'язані з харчуванням населення, і реальна загроза голоду майже постійно перетворювалася з потенційного ризику у сувору реальність. У другій половині XX ст. у розвинутих країнах планети нарешті вдалося досягнути безпрецедентних успіхів у боротьбі з голодом завдяки досягненням науково-технічного прогресу. Водночас зросла кількість громадян з надмірною вагою тіла, спричиненою переїданням. Проблема голоду почала замінюватися проблемою схуднення. На перший план стала висуватися турбота про національне здоров'я, у якій також людству вдалося досягти вражаючих історичних проривів.

Однак ейфорія людства виявилася передчасною. Після півстоліття оптимізму сьогодні починає зростати стурбованість. По-перше, незважаючи на досягнення розвинутих країн у вирішенні продовольчих проблем, у

глобальному масштабі загроза голоду не скільки пом'якшилась, скільки зросла. На тлі ситого життя розвинутих країн вона стала ще більш виразним голодуванням значної частини населення країн, що розвиваються. Через це виникло й глобальне світове соціальне напруження, яке вже не можна ігнорувати. По-друге, у найрозвинутіших країнах стала увиразнюватися зворотна сторона історичних успіхів у переборенні голоду. Виявилось, що сама проблема голоду була окреслена надто вузько, спрощено, з перевагою у бік енергетичного забезпечення калоріями і так званими макронутрієнтами (білки, вуглеводи, жири), що означає наявність того, що сьогодні здобуло назву «явного голоду».

Розширення концепта «голод» пов'язане з порушенням не менш нагальної проблеми – так званого «прихованого» голоду. Було з'ясовано парадоксальну річ, що навіть надлишок калорій у продуктах харчування може супроводжуватися зменшенням у їх складі низки важливих поживних речовин, мікронутрієнтів.

Крім того, внаслідок погіршення зальної екологічної ситуації, інтенсивної хімізації сільського господарства, переробної та харчової промисловості швидко зростає й стурбованість споживачів контамінацією харчової продукції, її забруднення широким спектром токсикантів, нерідко перетворюючи її у приховану напівотруту [205, с. 20].

Таким чином, у сфері сучасного продовольчого забезпечення населення мають місце різновекторні процеси, які породжують поки що мало усвідомлювану дилему, коли виграш публічної харчової політики у кількісному вимірі щодо виробництва продовольства має своєю зворотною стороною програш у якісному. Ігнорувати такий стан речей стає все важче, оскільки на зміну загрозі смертності від явного голоду увиразнюється інша загроза. Мова йде про зростання захворюваності, а також відтермінованої смертності тепер уже від «хвороб цивілізації», спричинених падінням якості харчування, тобто «прихованим» голодом та «прихованою» продовольчою інтоксикацією.

Поки що проблема «прихованого голоду» ще не є такою нагальною, як явного, але в майбутньому демонструє тенденцію до зрівняння, а то й до перевершення шкоди від голоду явного. Відтак продовольча проблема у високотехнологічну епоху не стає пережитком минулого, не зникає з порядку денного публічної політики, а змінює свій формат та по-іншому розставляє акценти, що знаходить свій прояв у виокремленні такого нового аспекту ПБ, як боротьба з прихованим, неявним голодом.

До кінця XIX ст. проблема забезпечення ПБ населення вважалася справою самого населення і входила до політичних пріоритетів держави, яка лише в крайніх випадках втручалася в процес перерозподілу продуктів між соціальними групами та громадянами. З розвитком капіталістичних відносин і кардинальним розширенням ринкової та звуженням сфери натурального господарювання все більшу роль стала відігравати держава. До 1970-х рр. ПБ розглядали як справу національного рівня, але виразне виникнення феномену світових продовольчих криз та зростання харчової імпортозалежності багатьох країн поставили на порядок денний питання глобальної ПБ.

При цьому в ринкових умовах виділяють два основних виміри ПБ – фізичну й економічну доступність для населення продуктів харчування. У натуральному господарюванні головне значення має фізична доступність, а в ринкових умовах її стає недостатньо. В умовах ринку ПБ більшою мірою залежить від економічної доступності продовольства для населення, яка визначається не так потребою населення в тих чи інших продуктах харчування, як можливостями їх придбання. Відтак через обмежену платоспроможність багато харчових товарів можуть стати недоступними для значної частини населення, що може призвести до порушень у харчуванні.

Внаслідок нераціональної структури харчування велика кількість людей втрачає імунні властивості організму, що знижує тривалість життя, працездатність, підвищує захворюваність, смертність. Відповідно до стандартів, встановлених Організацією Об'єднаних Націй, якщо особа витрачає менше ніж 5 доларів на день або менше ніж 150 доларів на місяць на

проживання, вона вважається такою, що живе за межею бідності. Це означає, що для неї може бути неможливим забезпечити собі повноцінне харчування. Це може прямо стосуватися й України, рівень продовольчого забезпечення в якій погіршився в сучасних умовах політичної й економічної нестабільності.

Крім фізичної та економічної доступності продуктів харчування важливо враховувати їх когнітивну доступність [40; 98]. Деякі продукти хоча й доступні з фізичної та економічної точок зору, однак можуть залишатися недоступними через недостатнє усвідомлення й розуміння їх користі або значення. Наприклад, існує багато доступних з усіх поглядів продуктів харчування (кропива, сніть, кульбаба, лобода, портулак, щириця та багато інших дикоросів), які через соціокультурні обмеження можуть бути непопулярними або навіть табуйованими. Через це для публічної влади важливо не лише забезпечувати фізичний доступ до продуктів харчування за доступними цінами, але й працювати над покращенням розуміння громадянами їх харчових потреб і можливостей [40; 98]. Тобто задля збільшення ПБ у світі необхідно змінити спосіб життя та мислення.

Зазначені вище труднощі формування тренду на здорове харчування в українському суспільстві зумовлені ще й тим, що екологічно продовольчі товари з'явилися зі значним відставанням порівняно з іншими розвинутими країнами. Лише у 2008 р. на полицях українських магазинів з'явилися перші українські марковані органічні продукти, хоча об'єктивно Україна має великий потенціал у виробництві органічної сільськогосподарської продукції, а також в експорті цих товарів і споживанні їх на внутрішньому ринку. Але цей потенціал поки що не розкритий належним чином. Так, є чимало органічних земель та налічується 617 операторів органічного виробництва, значна кількість з яких працює на експорт – 167. Водночас заготівлею дикоросів займаються 54 оператори. Проте за обсягом внутрішнього ринку органічних продуктів Україна посідає лише 25-е місце в Європі. Органічне виробництво України, як уже зазначалося вище, залишається зорієнтованим

на експорт [6; 22; 74; 102; 151]. До того ж Україна є одним із найбільших постачальників органічної сировини в ЄС.

Щодо внутрішнього споживання, то обізнаність вітчизняних споживачів щодо органічних продуктів залишається низькою, хоча попит на сертифіковану органічну продукцію щорічно зростає. Проте частка продажів органічної продукції в Україні наразі не перевищує 1 % від загального обсягу реалізації сільськогосподарської продукції (порівняно з 5 % в Європі). У США понад 40 % американців споживають органічну продукцію [6; 22; 102].

На думку експертів, причинами недостатнього попиту на органічну продукцію в Україні є:

- недовіра споживачів до виробників (45 %);
- недостатня інформативність упаковки (35 %);
- висока вартість (71 %);
- недостатня кількість органічних товарів у звичайних торговельних мережах (75 %);
- обмежений вибір продуктів (60 %);
- недостатня підтримка держави для популяризації цього типу продукції (43 %) [75].

Тому виникає необхідність у посиленні роботи щодо прихильності споживачів до здорового харчування, корекції та розвитку харчової поведінки громадян, зміни харчових стереотипів. Харчові стереотипи – це стійкі, спрощені та масово поширені категоризації, уявлення та ставлення осіб до окремих продуктів, страв, а також кулінарних систем та ідеологій харчування, які можуть бути як добре усвідомлюваними, так і мало- та повністю неусвідомлюваними. Харчові стереотипи є складовою харчової ментальності, яка своєю чергою є підсистемою екологічної свідомості особистості.

Харчові стереотипи щодо культурних та дикорослих рослин (фітохарчові стереотипи) є невід’ємною підструктурою харчової ментальності та екологічної свідомості особистості, яка сьогодні інтенсивно збіднюється, примітивізується та деформується. Відхід від натурального харчування і

перехід до синтетичного стосується і культурних рослин, але вживання незамінних для людського здоров'я дикоросів скрочується ще більше, що призводить до зростання екозалежної захворюваності серед населення інформаційного суспільства.

Нами було встановлено, що головними психологічними бар'єрами щодо вживання дикорослих рослин є не економічна недоступність, а психологічні бар'єри, які заважають сучасним українцям та й європейцям вживати їх у повсякденному харчуванні. Йдеться про систему харчових стереотипів або соціальних стереотипів харчової поведінки. Формування стереотипів харчової поведінки є продуктом взаємодії багатьох чинників. Починаючи з найдавніших часів, найбільш вагомими були насамперед релігійні настанови, національні традиції, політичні ідеологеми.

Із розгортанням індустріальної сфери цивілізаційного розвитку та переходом від домінування натурального господарства до домінування ринкової системи забезпечення громадян продовольством все більшої ваги стала набирати маркетингова політика підприємств та організацій сфери торгівлі продовольством, громадського харчування, агровиробництва та харчової промисловості, які через систему реклами, засобів масової інформації (далі – ЗМІ), освіту прямо та опосередковано почали створювати нові харчові стереотипи. Водночас значна частина доіндустріальних харчових стереотипів згасала або руйнувалася в умовах індустріальної епохи.

У першу чергу згасали або нерідко й цілеспрямовано руйнувалися стереотипи харчової поведінки, які були пов'язані із самозабезпеченням продуктами харчування через їх вирощування у власному сільському господарстві, на присадибних ділянках і дачах. Ще швидше скорочувалася частка громадян, яка практикувала збиральництво грибів, ягід, дикорослих рослин. Виключно у форму дозвілля перетворилося рибальство та мисливство. Натомість закріплювався стереотип продуктів купівлі на ринках, у магазинах-супермаркетах.

Дещо пізніше почали скорочуватися домашні заготівлі і традиції приготування страв вдома; люди почали більше користуватися їдальнями, кав'ярнями, ресторанами та іншими установами громадського харчування. У домашньому харчуванні все більше стали використовуватися куплені готові до вживання продукти або різні напівфабрикати, які все більше спрощували домашню кулінарію.

Переформатування харчових стереотипів забезпечувалося розгортанням спеціальної соціальної сугестії, яку прямо та опосередковано здійснювали бізнес і держави. Однією із наріжних харчових ідеологій аграрних суспільств було переконання про меншовартість дикорослих рослин, яке нерідко сягало рівня стигматизації дикоросів, вживання яких вважалося ганебним, ознакою бідності, лихих часів, голоду, скочуванням до тваринного стану. На такому тлі всіляко утверджувалася вищовартість рослин культурних, яка часто переростала в культ окультуреної, доместифікованої флори. В індустріальних суспільствах почало розгортатися утвердження нової бінарної ціннісної опозиції: перевагу штучних (синтетичних) чи напівштучних високотехнологічних харчових продуктів над натуральним продовольством, отриманим традиційним способом у сільському господарстві, та продукцією, створеною із дикоросів.

Однак індустріальна хвиля цивілізаційного розвитку виявилася історично набагато скромнішою, ніж аграрна, і теза про примат штучних продуктів над натуральними не встигла настільки міцно вкорінитися в масовій свідомості як переконання про вищовартість культурних рослин над дикоросами. У постіндустріальному, інформаційному суспільстві коротка аксіологічна домінація штучного над натуральним стала фактично перетворюватися у ціннісну амбівалентність харчової ментальності з ухилом то в бік харчового ренесансу, то в бік харчового плюралізму, де наявні дикороси, культурні рослини та штучні продукти.

Хоча дикорослі рослини поки ще не вписуються в харчові стереотипи сучасної людини, однак новація в трансформації раціону харчування

постмодерної особистості вже простежується. Так, досить швидко й виразно зростає масив сторінок в Інтернеті, який торкається доповнення харчування сучасної людини дикорослими травами та відновлення спектра використання культурних рослин, який істотно звузився в умовах індустріального суспільства.

Це дає підстави звернути увагу на проблему виявлення соціально-психологічних чинників конституювання харчових стереотипів громадян в інформаційному (постіндустріальному) суспільстві й аналізу трендів стосовно екологізації харчової ментальності громадян і подолання психологічних бар'єрів щодо вживання в їжу дикорослих рослин та корекції контрекологічних викривлень харчових стереотипів особистості в інформаційному суспільстві.

Як уже згадувалося у попередньому підрозділі, біозбагачення раціону людини через вживання так званих суперфудів та урізноманітнення спектра споживаних видів харчових рослин та тварин, виявляється більш вигідним з економічної точки зору, ніж компенсація дефіциту поживних речовин за допомогою харчових добавок (БАДів) або збагачення продуктів мікроелементами під час їх промислової переробки. Однією з основних причин недостатньої різноманітності у харчуванні, яка призводить до того, що більшість населення планети має дефіцит мікроелементів у своєму раціоні, є обмежений перелік рослин і тварин, які людина використовує для харчування порівняно з більш широким спектром доступних видів.

Картопля стала традиційною культурою споживання для України. Цьому сприяла державна політика, яка прагнула змінити харчову поведінку громадян. Картопля допомагала забезпечити продовольчу безпеку держави. Люди вживали її в різних стравах і з часом вона перетворилася з інновації у стереотип.

Варто значити, що топінамбур хоч і схожий на картоплю продукт, однак, на неабув такого поширення. Держава і органи влади не здійснювали значних зусиль щодо його впровадження [45].

Останніми десятиліттями стали більш поширеними захворювання цукровим діабетом у розвинутих країнах, включаючи Україну. Це підкреслює необхідність здійснення раціонального харчування та розширення асортименту харчових продуктів. Одним із можливих рішень є розробка та впровадження нових видів продуктів, які походять із нетрадиційних рослинних джерел і мають високу біологічну цінність. Топінамбур, наприклад, містить низку біологічно-активних речовин і має унікальний хімічний склад, а також радіопротекторні та імуномодулюючі властивості [45]. Використання топінамбура для збагачення продукції біологічно активними добавками може оновити асортиментну політику харчових підприємств, підвищити якість продукції, її харчову цінність та конкурентоспроможність.

Існує опір нововведенням щодо впровадження топінамбура в раціон харчування, що зумовлено консервативним ставленням людей до коренеплодів. Однак наразі вирощування топінамбуру поширюється. Для підвищення його споживання та виробництва органам державного управління та місцевого самоврядування важливо звернути на це увагу. Для ефективної пропаганди цієї культури серед населення потрібно залучити таких фахівців: біологів, екологів, психологів та аграріїв. Підприємці та фермери вже виробляють і реалізують топінамбур, але їх стримує недостатній попит. Для створення попиту на цей продукт необхідна підтримка з боку держави та місцевих органів самоврядування. Сприяти формуванню нових екологічних стереотипів харчування серед українців та розвитку екологічноорієнтованої харчової свідомості має екополітика. Важливо створити умови для поширення екологічно здорового способу життя та збереження природних ресурсів через підтримку вирощування та споживання таких корисних продуктів, як топінамбур.

Говорячи про досягнення у сфері ПБ, не можемо залишити поза увагою таке явище, як моніторинг продовольчої безпеки, тобто комплексну систему, що включає різноманітні аспекти спостереження, аналізу й управління інформацією про продовольчу ситуацію, зокрема виробництво, постачання,

якість, безпеку та споживання харчових продуктів. Першочергове завдання моніторингу продовольчої безпеки – це забезпечення надійності і доступності інформації про стан продовольчої системи, а також виявлення можливих загроз для громадського здоров'я. Це досягається завдяки систематичному збору даних з різних джерел, таких як виробництво, торгівля, імпорту та експорт харчових продуктів, результати моніторингу якості та безпеки продукції, а також дії контрольних органів та медичних установ.

Крім того, збір даних також охоплює аспекти споживання продуктів та харчування населення.

Мейнстрімом вдосконалення публічної політики у сфері харчової промисловості є розширення споживання громадянами екологічно безпечного та якісного продовольства та зменшення вживання значно більш дешевих неекологічних індустриальних продовольчих товарів. З огляду на це дуже важливим питанням публічної політики стає сертифікація продуктів харчування з погляду їх відповідності вимогам екологічного стандарту, а також доброчесність екологічного маркування. В Україні система екологічної сертифікації та маркування почала розвиватися порівняно недавно, а саме з 2003 р. Лише з 20 вересня 2017 р. в Україні набрали чинності норми, що передбачають введення системи аналізу небезпечних чинників та контролю у критичних точках (Hazard Analysis Critical Control Points далі – HACCP) для підприємств, що здійснюють діяльність із харчовими продуктами. До цього сьогодні додається ще й моніторинг щодо встановлення в них достатнього вмісту корисних речовин, оскільки Україна приєдналася до «Всесвітньої декларації та програми дій у галузі харчування» і взяла на себе зобов'язання позбутися хронічної нестачі в раціоні харчування основних вітамінів, мікроелементів та інших необхідних речовин, які спричиняють явище «прихованого голоду».

При цьому важливого значення надається інформуванню виробниками споживачів про рівень безпечності, якості та інші характеристики своєї продукції. Основна вимога полягає в тому, щоб інформація про харчовий

продукт була точною, достовірною, зрозумілою для споживача та не вводила його в оману.

Україна відносно недавно офіційно визнала й органічне сільське господарство, ухваливши 03 вересня 2013 р. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [151], особливостями якого є обов'язкова сертифікація й підвищені вимоги до екологічного контролю на всіх стадіях процесу виробництва та жорстке обмеження на внесення у ґрунт засобів агрохімії. Стало розвиватися ще одне джерело отримання органічної продукції у формі збору дикоросів [6; 22; 74; 102]. При сертифікації сировини та продукції з дикоросів застосовують такі самі стандарти безпечності і якості, що й до продукції органічного сільського господарства. Однак що стосується правил і норм збору, технологій та заготівлі, то для кожного з дикоросів встановлено свою специфіку. Обґрунтовано доцільність розмежування збирання дикоросів в агросфері на територіях екомереж, до яких зараховують ділянки природних ландшафтів, об'єкти природно-заповідного фонду, курортооздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні території.

Одним із важливих трендів екологізації харчування є розширення спектра використання культурних і дикорослих рослин у домашньому харчуванні та промисловому виробництві. Однак є низка психологічних бар'єрів, які заважають сучасним українцям та й європейцям вживати їх у повсякденному харчуванні. Встановлено, що головними психологічними бар'єрами щодо вживання дикорослих рослин є, по-перше, негативне асоціювання вживання дикорослих рослин з голодом, бідністю, дикістю, відсталістю, нецивілізованістю. По-друге, глибоко вкорінене в масову свідомість переконання щодо меншовартості дикорослих рослин порівняно з культурними та вищовартості продукції харчової промисловості. По-третє, важливу роль відіграє також і бідність фітоконцептосфери сучасної особистості та обмеженість знань не лише про дикорослі, але й про культурні рослини, а також урбаністичне та агропромислове дистанціювання від

природної реальності. По-четверте, інформаційно-технологічне відчуження постмодерної особистості не лише від природної, але й справжньої реальності загалом та споріднення з віртуальною реальністю. Але попри зазначені вище тенденції розвиток кіберреальності, інтернет-ресурси водночас створюють не лише бар'єри, але й нові можливості повернення сучасної людини до природи, формування високорозвинутої екохарчової свідомості, становлення харчових практик, поєднаних з агро- та палеофітнесом, а також формування попиту на екопродукцію з дикоросів.

У цьому підрозділі розглянуто основні здобутки та проблеми традиційної системи забезпечення продовольством населення України. Було виявлено, що ця система має певні переваги, такі як забезпечення високого рівня продуктивності, різноманітності, доступності та якості харчових продуктів, але водночас зазнає впливу численних викликів, таких як нестабільність, вразливість, нерівність, залежність, забруднення, втрата біорізноманіття, зміна клімату, епідемії, конфлікти. Зроблено висновок, що традиційна система забезпечення продовольством населення не може ефективно вирішувати складні та багатогранні проблеми ПБ, які потребують інноваційного й інтегрованого підходу, тому виникає необхідність розробки інноваційної моделі ПП у сфері ПБ.

2.2. Нормативно-правові засади публічної політики у сфері розвитку інноваційних харчових технологій у сучасній Україні

Розгляд питання нормативно-правових засад публічної політики у сфері розвитку інноваційних харчових технологій в сучасній Україні є необхідною умовою для реалізації інноваційної моделі ПП у сфері ПБ. З цією метою у підрозділі нами проведено аналіз основних нормативно-правових актів, які регулюють інноваційну діяльність у сфері харчової промисловості. Важливим для нас також є вичення досвіду Європейського Союзу у правовому забезпеченні інноваційного розвитку харчової сфери.

Забезпечення продовольчої безпеки в Україні стає можливим завдяки регламентації поданої сфери з боку законодавства. На сьогодні в Україні та світі розроблено цілу низку нормативних документів, які зосереджені на функціонуванні й управлінні ПБ.

Розпочнемо з міжнародних норм. Водночас наголосимо, що не всі вони є офіційно ратифікованими в Україні, однак при розробці національного законодавства відбувається, у першу чергу, орієнтація саме на них. Власне нормативно-правову основу сучасного бачення ПБ було закладено Загальною декларацією прав людини, у ст. 25 якої визначено, що кожна особа має невід'ємне право на належний стандарт життя, що включає доступ до адекватного харчування, адекватного житла, медичного обслуговування та соціальних послуг, необхідних для забезпечення здоров'я й добробуту себе та своєї сім'ї [61]. Таким чином, гідне, безпечне харчування було визначено як невід'ємне людське право.

Наступним міжнародним актом є «Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права», що був прийнятий у 1966 р., однак ратифікований в УРСР лише в 1973 р. На момент написання дисертаційної роботи він ще не втратив чинності. Цей пакт визнає право на належний стандарт життя, включаючи право на доступ до їжі та забезпечення продовольчої безпеки. Зокрема, усі держави, які його підписали, «визнають основне право кожної людини на свободу від голоду» та мають забезпечити таку ситуацію в межах своєї держави, яка убезпечує від голоду громадян [114]. У 2009 р. цей акт було доповнено Декларацією Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки від 2009 року [252]. Декларація визнає право на доступ до достатнього харчування як основне право людини та визначає основні принципи й стратегічні напрями для подолання голоду, підвищення продовольчої безпеки та сталого розвитку аграрного сектора. Вона покликана мобілізувати зусилля міжнародної спільноти, урядів, громадських організацій і приватного сектора для досягнення глобальних цілей у галузі продовольчої безпеки.

У контексті українського законодавства варто також згадати про Конвенцію про торгівлю зерном 1995 року, до якої долучилася Україна у 2007 р. як один із вагомих гравців цієї сфери у світі [113], та Резолюцію ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року», відому також як «Agenda-2023» [279]. Так, останній документ визнає важливість забезпечення всіх людей достатнім і якісним харчуванням для забезпечення здоров'я й добробуту. Стале сільське господарство виступає ключовим фактором у досягненні цих цілей, оскільки воно забезпечує продовольчу безпеку, сприяє розвитку сільських територій, підтримує рівень доходів сільських господарств та забезпечує сталість постачання харчових продуктів на ринку. Для досягнення цих цілей необхідна співпраця між державами, міжнародними організаціями, громадським сектором та приватним бізнесом з метою реалізації програм і проєктів, спрямованих на покращення продовольчої безпеки та розвиток сталого сільського господарства.

Враховуючи міжнародне право, в Україні розроблено сотні законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють сферу ПБ, проте одразу відзначимо, що наразі Закон України, який стосувався б виключно продовольчої безпеки, на практиці залишається, так би мовити, у «підвішеному» стані. Початок законодавчої ініціативи розпочався 28 квітня 2011 р., коли законопроект одержала ВРУ, 14 червня 2011 р. законопроект був прийнятий за основу, 15 грудня 2011 р. був підготовлений до другого читання. На офіційному вебпорталі парламенту України висвітлено інформацію про те, що 22 грудня 2011 р. ВРУ ухвалила Закон України «Про продовольчу безпеку України» за номером №8370-1 [29], який визначає правові, економічні, соціальні, екологічні та організаційні засади державної політики у сфері формування продовольчої безпеки, що є складовою національної безпеки України. Проте 10 січня 2012 р. Президент України повернув Закон до ВРУ зі своїми пропозиціями [184]. Вже 05 липня 2012 р. Закон був відхилений і

знятий з розгляду ВРУ, однак текст цього документа для ознайомлення можна знайти на сайті *Ligazakon* [175; 184].

Варто зазначити, що в законодавчому полі існує проєкт Закону України «Про основи продовольчої безпеки України» від 08 квітня 2011 р. № 8370 [170], у якому детально подано основні терміни: «продовольча безпека України», «надзвичайна продовольча безпека», «продовольча незалежність України», «загрози продовольчій безпеці України» та ін. Стаття 3 визначає об'єктів та суб'єктів продовольчої безпеки. Проєкт встановлює індикатори рівня продовольчої безпеки на національному і регіональних рівнях, організаційно-правові основи продовольчої безпеки й продовольчої незалежності, а також державний контроль у продовольчій безпеці.

Власне основою законодавства з ПБ (як і будь-якого українського законодавства) є Конституція України [87]. Національно-правові основи забезпечення продовольчої безпеки України визначені відповідно до ст. 17, ч. 1 де зазначено, що оберігання суверенітету та територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної стійкості, зараховано до ключових функцій держави, що є справою всього українського народу.

Враховуючи, що продовольчу безпеку розглядають як важливу складову національної економічної безпеки, то в цьому контексті забезпечення продовольчої безпеки урядом є невід'ємною складовою державної стратегії та здатністю держави забезпечувати національні інтереси і добробут свого населення.

Конституція України також визначає, що кожен індивід має право на забезпечення достатнього життєвого рівня для себе та своєї родини, що включає належне харчування, одяг і житло. Крім того, гарантовано право на вільний доступ до інформації щодо стану навколишнього середовища, якості харчових продуктів та предметів побуту, а також право на її поширення. Ця інформація не підлягає засекречуванню з боку будь-якої сторони.

Деякі моменти продовольчої безпеки, а саме ті, які стосуються оренди земельних наділів (вартості, порядку оренди, прав та обов'язків орендаря

тощо), прописані у Земельному кодексі України та доповнені Законами України «Про землеустрій», «Про оренду землі», «Про Державний земельний кадастр» [67; 153; 164; 168]. Ці нормативні акти регламентують процеси оренди землі з метою забезпечення стабільності та ефективного використання земельних ресурсів, що є важливим аспектом продовольчої безпеки. Їх відповідне застосування сприяє збереженню родючих земель та стимулює розвиток сільського господарства, що впливає на загальну продовольчу безпеку країни.

З метою ефективного протистояння виявленим загрозам і стабілізації ситуації в продовольчій сфері у період воєнного стану Президентом України було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України у 2023 р. «Про стан забезпечення продовольчої безпеки» [178].

Загалом говорячи про Закони України з ПБ, ми можемо класифікувати їх на такі групи: 1) ті, які стосуються якраз безпекової сфери та державної політики («Про основи національної безпеки України», «Про прожитковий мінімум», «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про державний матеріальний резерв»); 2) ті, які стосуються прав споживачів («Про захист прав споживачів», «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів», «Про стандартизацію»); 3) ті, які стосуються окремих продовольчих сфер («Про зерно та ринок зерна в Україні», «Про молоко та молочні продукти», «Про пестициди і агрохімікати», «Про захист рослин», «Про племінну справу у тваринництві» тощо). Проаналізуємо деякі з них.

Стаття 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» визначає однією із загроз національній безпеці «критичний стан з продовольчим забезпеченням населення», внаслідок чого вагомим напрямом державної політики з питань національної безпеки визначено «забезпечення продовольчої безпеки» [169].

Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» вперше надав тлумачення поняттю «продовольча безпека». У Законі

наголошено, що «ефективність державної підтримки сільського господарства України є запорукою гарантування продовольчої безпеки держави» [154].

Закон України «Про прожитковий мінімум» визначає мінімальний рівень доходів, який необхідний для забезпечення життєвих потреб громадян, включаючи харчування. Забезпечення достатнього рівня доходу має важливе значення для гарантування доступу населення до необхідних продуктів харчування та впливає на загальний рівень продовольчої безпеки в країні [176].

Закон України «Про державний матеріальний резерв» визначає порядок формування та використання державного матеріального резерву, включаючи продовольчий. Ця нормативна база дає змогу державі активно втручатися у ситуації кризи або нестабільності на ринку продуктів харчування, забезпечуючи населення необхідними продовольчими запасами та зменшуючи ризики голоду й нестабільності цін.

Закон України «Про захист прав споживачів» [162] встановлює комплекс прав та обов'язків споживачів, орієнтованих на забезпечення їхньої безпеки та захисту у сфері харчової безпеки. Цей Закон визначає право споживачів на отримання достовірної й повної інформації про якість, безпеку та склад продуктів харчування. Він передбачає обов'язок виробників і продавців забезпечувати споживачів інформацією про харчові товари, яка має бути доступною, зрозумілою та правдивою.

Правові норми цього Закону встановлюють механізми контролю за якістю та безпекою харчових продуктів на всіх етапах їхнього виробництва, зберігання і реалізації. Вони також визначають порядок реагування на виявлення порушень у цій сфері та встановлюють відповідальність за недотримання вимог законодавства щодо харчової безпеки.

Згідно із Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [171], дієтична добавка відрізняється від харчової добавки тим, що вона є харчовим продуктом, призначеним для споживання в обмежених кількостях з метою поліпшення

здоров'я, додатково до звичайного раціону та є джерелом поживних речовин, таких як білки, жири, вуглеводи, вітаміни, мінеральні речовини. Вона доступна у різних формах (таблетки, капсули, драже, порошки, рідини та ін.). Водночас харчову добавку, як правило, не розглядають як харчовий продукт або його складник, але додають до продуктів під час виробництва з метою технологічних або економічних потреб, вона стає необхідною частиною кінцевого продукту.

Відповідно до Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» [166], органи влади встановлюють прозорі та чіткі вимоги до інформації, яку надають споживачам щодо харчових продуктів. Ці вимоги охоплюють різні засоби надання інформації та встановлюють загальні положення стосовно маркування харчових продуктів з метою забезпечення точності, достовірності та зрозумілості для споживача, а також уникнення введення споживача в оману.

Особливу увагу приділяють новим правилам маркування інформації на упаковці харчових продуктів. Відтепер виробники зобов'язані використовувати збільшений шрифт для опису складу продукту та окремо виділяти наявні у складі алергени. Крім того, виробник має надати інформацію про країну або місце походження продукту, повідомляти про замороження або розмороження продукту, а також надавати повний перелік усіх інгредієнтів та повну споживчу цінність.

Закон України «Про стандартизацію» [180] визначає загальні принципи та основні вимоги до якості та безпеки харчових продуктів, враховуючи міжнародні стандарти й вимоги.

Законом України «Про зерно та ринок зерна в Україні» [165] визначено, що власне виробництво в межах України зерна є гарантуванням продовольчої безпеки держави. Додатково, цей Закон встановлює механізми контролю за виробництвом, зберіганням та реалізацією зернових культур, сприяючи забезпеченню стабільного та надійного функціонування зернового ринку. Через встановлення ефективної регуляторної політики, відповідно до цього

Закону, Україна здатна забезпечити не лише власну продовольчу безпеку, а й стати надійним постачальником зернових на міжнародний ринок.

Схожими в окремих галузях є інші закони, огляд яких ми наведемо далі:

Закон України «Про молоко та молочні продукти» [167] встановлює вимоги до якості та безпеки молочної продукції, що є важливим аспектом забезпечення продовольчої безпеки населення. Цей Закон регулює виробництво, зберігання, транспортування та реалізацію молочної продукції з метою запобігання ризикам для здоров'я споживачів.

Закон України «Про пестициди й агрохімікати» [173] встановлює вимоги до використання пестицидів та інших агрохімікатів у сільському господарстві з метою забезпечення безпеки продуктів харчування та охорони здоров'я населення. Цей Закон регулює обіг, зберігання та використання хімічних речовин у виробництві сільськогосподарської продукції, зокрема встановлює допустимі норми залишків пестицидів у харчових продуктах.

Закон України «Про захист рослин» [163] визначає механізми контролю за вирощуванням і застосуванням рослинницьких захисних засобів з метою забезпечення якості та безпеки рослинної продукції. Цей Закон спрямований на запобігання поширенню шкідників і хвороб рослин, що може негативно вплинути на урожайність та якість продуктів харчування.

Закон України «Про племінну справу у тваринництві» [174] регулює діяльність з покращення порід тварин з метою підвищення продуктивності та якості тваринної продукції.

У контексті розглянутих законів відзначимо також Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення державного регулювання продовольчої безпеки та розвитку тваринництва» [150], який вносить деякі корективи у функціонування багатьох сфер в умовах воєнного часу.

Крім того, нормативно-правове забезпечення становлять:

1. Укази Президента.

Зокрема, Указ «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [182] від 30 вересня 2019 р. № 722/2019 другим завданням визначає «подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства» [182]. Наразі відбулися певні зміни, які також були ініційовані Указом Президента від 7 лютого 2022 р. № 41/2022.

2. Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України.

Розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 29 квітня 2022 р. визначило пріоритетні завдання, які наразі є актуальними: у сфері адміністрування системи продовольчої безпеки держави; у сфері забезпечення населення територіальних громад продовольчими товарами; у сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності [160].

Розпорядження КМУ «Про підписання Угоди про фінансування заходу “Зменшення вразливості та підвищення продовольчої безпеки через підтримку постраждалого населення та сільськогосподарського виробництва в Україні (Контракт з розбудови держави та посилення стійкості)”» від 27 серпня 2022 р. № 773-р перебачило схвалення відповідного проєкту, що є важливим в умовах воєнного стану [225].

3. Накази міністерств.

Основний масив наказів стосується Мінагрополітики та Міністерства охорони здоров'я.

Так, Наказ МОЗ України «Про затвердження Санітарних правил і норм по застосуванню харчових добавок», який можемо назвати інструментом контролю за використанням харчових добавок у продуктах харчування [161].

Наказ МОЗ «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії» [158] у тому числі визначає оптимальні дози споживання основних харчових складників, необхідних для забезпечення нормального функціонування організму та підтримання здоров'я.

Загалом подібних наказів є сотні, але всі вони ґрунтуються на наявних законах та власне Конституції України.

У нормативно-правовому вимірі сучасної України екологічною вважається та продукція, що пройшла сертифікацію на відповідність вимогам екологічного стандарту і має екологічне маркування С. Берзіна [17], Ю. Віхорт [28].

За таких обставин екологічна сертифікація – це добровільна форма гігієнічного тестування виробником своєї продукції для отримання сертифіката, який дає право на рекламу продукції як екологічно чистої. Використання такого екологічного маркування, яке надають після проходження екологічної сертифікації, дає змогу споживачам вибрати якісну і безпечну продукцію, що відповідає їхнім потребам.

В Україні система такої екологічної сертифікації та маркування почала розвиватися з 2003 р. із впровадженням ДСТУ ISO 14024. Проходження екологічної сертифікації передбачає надання замовником виконавцю зразків своєї продукції, а також наявних документів та інформації щодо всього життєвого ланцюжка товару на всіх етапах: від походження сировини, виробництва, пакування, транспортування, зберігання, утилізації тощо [121].

Нагляд за сертифікованою продукцією та дотриманням правил екологічного маркування здійснюють різні органи державного контролю, такі як Антимонопольний комітет і Держпродспоживінспекція. Орган з оцінювання відповідності екологічного маркування, який сертифікується за програмою GENECIS, підлягає контролю з боку Координаційної ради з екологічного маркування.

З 20 вересня 2017 р. в Україні діють норми, що вимагають введення НАССР для підприємств з харчовими продуктами. Тому вітчизняні виробники продуктів харчування мають впровадити НАССР, оформити документи (зареєструвати й узгодити нормативні документи, отримати добровільні сертифікати УкрСЕПРО, протоколи випробувань продукції). Підприємства, що транспортують, зберігають харчову продукцію, також мають

впроваджувати НАССР. Імпортери харчової продукції мають отримати «Звіт оцінки результатів лабораторних досліджень проб» і добровільний сертифікат УкрСЕПРО на продукцію.

Основні принципи НАССР полягають у фокусуванні на ідентифікації, моніторингу та контролі небезпек у критичних контрольних точках у всьому виробничому ланцюгу; аналізі потенційних небезпечних чинників «з лану до столу»; визначенні критичних контрольних точок для усунення або мінімізації впливу небезпечного чиннику; встановленні граничних значень у кожній критичній контрольній точці і заходів, які треба вжити, коли ланка виходить з-під контролю; розробленні методів документування процедур і записів.

Міжнародні стандарти ISO 22000, IFS, BRC, а також Рекомендований міжнародний Кодекс відображають основні засади та принципи НАССР. В Україні вимоги щодо розробки та впровадження систем НАССР задекларовані ДСТУ 4161-2003 та ДСТУ ISO 22000:2007. За ст. 20 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [171], особи, що виробляють або вводять в обіг харчові продукти, мають застосовувати системи НАССР та/або інші системи безпечності та якості.

Сертифікація НАССР не є обов'язковою, вона добровільна. Концепція НАССР є конкурентною перевагою для тендерів та зарубіжних партнерів і сприяє відкриттю зовнішніх ринків для експорту.

Контроль безпечності продуктів харчування передбачає виявлення шкідливих для людини речовин, але це не єдина проблема. Також важливо визначити достатній вміст корисних речовин. Сьогодні Україна та 159 країн світу прийняли «Всесвітню декларацію і програму дій в галузі харчування», зобов'язавшись усунути хронічну нестачу вітамінів, мікроелементів та інших сполук, які викликають «прихований голод» [39].

Відповідаючи на цей новий тренд, багато підприємств харчової галузі вже виробляють фортифіковану продукцію, збагачену есенційними мікронутрієнтами. Серед них хліб, хлібобулочні, борошняні кондитерські

вироби, молоко і молочні продукти, низькокалорійні олійно-жирові продукти, безалкогольні напої з екстрактами лікарських рослин.

Окремо варто наголосити на програмах ЄС, які хоча й не є нормативно-правовими актами у повному розумінні, але сприяють систематизації ПБ та її вдосконаленню. Так, ЄС реалізує низку програм та ініціатив, які підтримують дослідження та інновації у харчовій сфері на різних рівнях: національному, регіональному та міжнародному. До них належать:

1. Програма «Горизонт Європа» – найбільша програма ЄС з фінансування досліджень та інновацій, яка має бюджет близько 95,5 млрд євро на період 2021–2027 рр. Програма має три основні кластери: «Передова наука», «Глобальні виклики та промислова конкурентоспроможність», «Європа, що змінює світ». У рамках другого кластеру передбачено фінансування проєктів, які спрямовані на вирішення глобальних викликів, пов'язаних із харчуванням, біоекономікою, природними ресурсами, сільським господарством та навколишнім середовищем. Програма має окремий кластер «Харчування, біоекономіка, природні ресурси, сільське господарство та навколишнє середовище» з бюджетом 8,4 млрд євро на 2021–2027 рр. Україна має можливість брати участь у цій програмі як асоційована країна, що дає їй рівні права та обов'язки з державами – членами ЄС. Українські дослідники, університети, наукові установи, підприємства та інші організації можуть конкурувати за фінансування проєктів, співпрацювати з європейськими партнерами, отримувати доступ до світових наукових мереж та інфраструктур, а також впливати на визначення пріоритетів, напрямів досліджень та інновацій в ЄС. Однак для успішної участі в програмі «Горизонт Європа» Україні потрібно підвищити свій науковий та інноваційний потенціал, забезпечити ефективну координацію та підтримку національних учасників, а також забезпечити відповідність свого законодавства та стандартів до європейських вимог.

2. Програма «Європейський зелений курс» – стратегічний план ЄС, який має на меті досягнути кліматичної нейтральності Європи до 2050 р. та зробити

європейську економіку більш стійкою та конкурентоспроможною. У рамках цієї програми ЄС запроваджує низку ініціатив, які стосуються харчової сфери, таких як «Від ферми до столу» – стратегія, яка має на меті забезпечити здорове та стале харчування для всіх громадян ЄС, зменшити вплив харчової системи на навколишнє середовище та збільшити її резистентність; «Біоекономіка для всіх» – стратегія, яка спрямована на розвиток біоекономіки в Європі, яка базується на використанні відновлюваних біологічних ресурсів та інноваційних технологій для створення нових продуктів, послуг і робочих місць.

3. Програма «COST» – міжурядова рамкова програма ЄС, яка сприяє координації національних досліджень у Європі шляхом фінансування мережевих дій, так званих «дій COST». Програма покриває всі наукові та технологічні галузі, включаючи харчову сферу. Наприклад, наразі діють такі дії COST: «Інтелектуальні технології для зберігання та обробки харчових продуктів», «Інноваційні підходи до обробки та споживання насіння», «Інтегрована система оцінки безпеки харчових продуктів» та ін.

4. Програма «EUREKA» – міжнародна мережа, яка підтримує транснаціональні проекти з прикладних досліджень та розробок, які мають високий потенціал комерціалізації. Програма охоплює різні тематичні напрями, включаючи харчову сферу. Наприклад, у 2020 р. було запущено ініціативу «EUREKA GlobalStars-Singapore» з фокусом на харчовій безпеці та безпеці.

5. Програма «Європа для громадян», яка сприяє громадському діалогу, громадській участі та демократичному залученню до питань, пов'язаних із харчуванням (здоров'я, безпека, сталість, культура, освіта). Україна має можливість брати участь у цій програмі як сусідня країна, що дає їй можливість розвивати співпрацю та обмін досвідом з європейськими громадськими організаціями, місцевими та регіональними органами влади, освітніми та культурними установами, молодіжними групами та іншими стейкхолдерами. Українські організації можуть брати участь у проектах, які

сприяють підвищенню обізнаності та розуміння європейських цінностей, історії та культури, а також заохочують активну громадянську позицію та соціальну відповідальність щодо викликів, пов'язаних з харчуванням. Однак для успішної участі в програмі «Європа для громадян» Україні потрібно підвищити свій інформаційний та комунікаційний потенціал, забезпечити ефективну координацію та підтримку національних учасників, а також забезпечити відповідність свого законодавства та стандартів до європейських вимог.

6. Ініціатива «Ферма до столу» є ключовим елементом Європейського зеленого курсу, яка має на меті зробити харчову систему ЄС справедливою, здоровою та екологічно стійкою, а також сприяти переходу до циркулярної економіки та зменшенню впливу харчування на клімат, біорізноманіття та забруднення. Україна має можливість підтримувати та реалізовувати цю ініціативу як стратегічний партнер ЄС у сфері харчування, а також як країна, яка має великий аграрний потенціал та несе відповідальність за збереження природних ресурсів. Українські фермери, виробники, переробники, дистриб'ютори, споживачі та інші учасники харчової системи можуть отримувати користь від співпраці з європейськими колегами, а також від впровадження кращих європейських практик та стандартів у сфері екологічного, органічного, біодинамічного, циркулярного та іншого сталого виробництва, переробки та споживання харчових продуктів. Однак для успішної участі в ініціативі «Ферма до столу» Україні потрібно підвищити свій екологічний та соціальний потенціал, забезпечити ефективну координацію та підтримку національних учасників, а також забезпечити відповідність свого законодавства і стандартів до європейських вимог.

Прикладами правового забезпечення інноваційного розвитку харчової сфери в ЄС, на які буде спиратися Україна, є: Регламент ЄС № 178/2002, який встановлює загальні принципи та вимоги до законодавства про харчові продукти, створює Європейське агентство з безпеки харчових продуктів (EFSA) та визначає процедури з питань безпеки харчових продуктів;

Регламент ЄС № 1169/2011, який визначає правила щодо інформування споживачів про харчові продукти, включаючи їхнє маркування, презентацію та рекламу; Регламент ЄС № 2015/2283, який регулює випуск на ринок нових харчових продуктів, які не використовувалися значною мірою для харчування людей у ЄС до 15 травня 1997 р., таких як продукти, отримані з використанням нових технологій, продукти з третіх країн, продукти з нових джерел білка; Регламент ЄС № 2018/848, який встановлює правила щодо виробництва, переробки, маркування, контролю та сертифікації екологічних харчових продуктів, а також сприяє розвитку екологічного сектора та збереженню біорізноманіття; Регламент ЄС № 2019/1381, який визначає правила щодо транспарентності та стійкості оцінки ризиків у ланцюгу харчування, а також посилює роль EFSA та національних органів з безпеки харчових продуктів.

Розглянувши нормативно-правові засади публічної політики у сфері розвитку інноваційних харчових технологій в сучасній Україні ми виявили, що в національному інноваційному законодавстві міститься ряд нормативно-правових актів, які визначають правові, економічні та організаційні принципи державного регулювання інноваційної діяльності в Україні. Ці акти також встановлюють форми стимулювання державою інноваційних процесів та спрямовані на підтримку розвитку економіки України за допомогою інновацій.

Однак ми також зробили висновок, що це законодавство має певні недоліки, такі як невідповідність сучасним вимогам інноваційного розвитку, низький рівень правової захищеності інноваційних суб'єктів, недостатність механізмів державної підтримки інноваційних проєктів, неврегульованість питань власності та комерціалізації інтелектуальної власності, слабка координація та інтеграція інноваційних політик на різних рівнях управління.

Тому ми підготували низку заходів щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення інноваційного розвитку харчової сфери в Україні (ревізія й оптимізація існуючого законодавства, розробка та прийняття нових нормативно-правових актів), які відповідають сучасним викликам

інноваційного розвитку, а саме: гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами, забезпечення ефективного застосування та контролю за дотриманням законодавства, залучення зацікавлених сторін до розробки й реалізації інноваційної політики. Ми також розглянули досвід Європейського Союзу у правовому забезпеченні інноваційного розвитку харчової сфери, можливості для інтеграції України до європейського інноваційного простору.

2.3. Інформаційне забезпечення публічної політики підтримки розвитку нових практик екобезпечного харчування населення

Вище було розглянуто нормативно-правові та економічні засади публічної політики у сфері розвитку інноваційних харчових технологій в сучасній Україні, а також досвід Європейського Союзу у цій галузі. У цьому підрозділі розглянемо інформаційне забезпечення публічної політики підтримки розвитку нових практик екобезпечного харчування населення, яке є не менш важливим чинником для досягнення цілей ПБ, здоров'я та сталості.

Держава не лише забезпечує належний рівень продовольчої безпеки, але й презентує в інфопросторі здобутки сфери, зокрема нові практики екобезпечного харчування населення. З цією метою має відбутися співпраця державного апарату (у першу чергу, Мінагрополітики) та приватного сектора. Адже вже згадувані нами інтернет-блогери (пункт 2.1) мають досить суттєве охоплення аудиторії, їх слухають і їм довіряють, тому поширення подібної інформації через них сприятиме інформуванню певних груп населення.

Інформаційне забезпечення при цьому розпочинається з розробки відповідних матеріалів, якою займаються сформовані державними установами робочі групи з фахівців як публічної служби, так і сфери продовольства, медіа тощо. Доречним постає питання створення базового документа, який буде адаптовано під конкретні випадки: блоги, роздатковий матеріал, у промовах на публічних заходах, через телебачення, радіо, соцмережі тощо. Вибір засобів

поширення наразі є величезним і не завжди потребує великих фінансових вкладень з боку держави, тому це можна робити навіть в умовах воєнного стану.

У контексті окресленої у підрозділі теми відбувається поширення інформації про екологічні аспекти харчування, стимулювання екологічно обґрунтованих практик виробництва та споживання продуктів, а також моніторинг і оцінювання їхнього впливу на здоров'я й навколишнє середовище.

Стимулювання екологічно обґрунтованих практик виробництва та споживання продуктів є важливим завданням, яке сприяє зменшенню негативного впливу харчової промисловості на навколишнє середовище та здоров'я людей. Воно включає заохочення використання екологічно чистих технологій і практик вирощування продуктів, зменшення використання хімічних добрив та пестицидів, підтримку агроекологічних систем й органічного землеробства. Крім того, важливими є популяризація та підтримка місцевих, сезонних і органічних продуктів, які мають менший негативний вплив на довкілля.

Моніторинг та оцінювання впливу екологічно обґрунтованих практик харчування на здоров'я й навколишнє середовище включає проведення наукових досліджень, аналіз даних та визначення потенційних ризиків і користі від різних систем вирощування та споживання харчових продуктів. Крім того, важливою є розробка стандартів і критеріїв, які дають змогу оцінювати екологічність та стійкість різних видів продуктів і систем вирощування. Що стосується останнього, то таку розробку здійснюють саме органи публічної влади або принаймні беруть у цьому участь.

З боку державних установ інформаційне забезпечення включає розробку й поширення рекомендацій для виробників і споживачів щодо прийняття екологічно обґрунтованих рішень у виробництві та виборі продуктів харчування. Можемо стверджувати, що це є досить вагомою складовою процесу забезпечення сталого розвитку та екологічної стійкості.

По-перше, інформаційне забезпечення передбачає створення та поширення інформації про сертифіковані екологічні продукти; надання споживачам достовірної інформації про продукти, які відповідають високим екологічним стандартам та не містять шкідливих хімічних речовин. Доведення такої інформації до широкого загалу сприяє популяризації екологічно чистих продуктів та збільшенню їхнього попиту на ринку.

По-друге, важливим є поширення знань про використання екологічно чистих технологій виробництва та методів вирощування харчових продуктів; надання виробникам доступу до інформації про сучасні підходи до виробництва, які дають змогу зменшити негативний вплив на навколишнє середовище та забезпечити високу якість продукції. Заохочення використання таких технологій сприяє розвитку сталого сільського господарства та зменшенню екологічного сліду виробництва.

Саме це мають враховувати робочої групи при розробці відповідних матеріалів.

Важливо також обрати напрями та ресурси інформаційного поширення. Медіакампанії в умовах війни мають враховувати питання людської безпеки та бути фінансово не надто затратними, як варіант використовуючи умовно безкоштовні інформування. Саме тому найкращими варіантами є робота з державним телебаченням (яким наразі є суспільне з його регіональними мережами) та соціальні мережі, які дають змогу охопити широкі верстви населення. Співпраця з медіа передбачає розміщення інформаційних матеріалів, статей, інтерв'ю з експертами та репортажів на тему екологічного харчування.

Органи публічної влади можуть організовувати просвітницькі заходи та семінари, спрямовані на роз'яснення громадськості питань екологічних викликів у галузі харчування та важливості впровадження екологічно чистих практик. Ці заходи можуть включати лекції експертів, демонстрацію прикладів успішних ініціатив та обговорення можливих шляхів вирішення проблем. Сучасні досягнення диджиталізації дають змогу проводити невеликі

офлайн-заходи у захищених приміщеннях, паралельно транслюючи їх онлайн (зберігаючи подальший запис).

Експертні лекції видатних фахівців дають змогу презентувати глибокі знання та досвід у сфері екології харчування, що сприяє розумінню складних процесів і викликів, які стоять перед сучасним суспільством. Демонстрація прикладів успішних ініціатив надає конкретні приклади позитивного впливу впровадження екологічно чистих практик у практичну діяльність, стимулюючи при цьому подальше їх поширення та використання.

Обговорення можливих шляхів вирішення проблем у галузі екології харчування є невід'ємною складовою таких заходів. Вони дають змогу залучити різні сторони (політиків, державних службовців, громадськість, експертів, бізнес та активістів) до конструктивного діалогу та спільного пошуку оптимальних рішень. Подані заходи є важливою передумовою для ефективної реалізації стратегій і програм, спрямованих на покращення екологічної ситуації у галузі харчування та забезпечення сталого розвитку суспільства.

Органи публічної влади мають можливість сприяти розвитку спеціалізованих медіапроектів, які приділяють увагу екологічному харчуванню та сталому розвитку. Це може виявлятися у фінансуванні, організаційній підтримці або в інших формах сприяння, що стимулюють утворення та розвиток таких проєктів. Створення онлайн-платформ, вебсайтів, телепрограм, радіо-шоу та соціальних медіаканалів є одним із можливих напрямів цієї діяльності. Ці медіаінструменти спрямовані на популяризацію екологічно обґрунтованих практик у галузі харчування та сприяють формуванню позитивного ставлення до цих питань серед населення.

Ці медіапроекти можуть стати джерелом об'єктивної та достовірної інформації про екологічні аспекти харчування, допомагаючи розробляти кращі практики та зробити свідомі вибори у споживчій діяльності. Крім того, вони можуть служити платформою для обміну досвідом та інформацією між

різними зацікавленими сторонами, включаючи громадські організації, науковців, виробників і споживачів.

У контексті вищевказаного інформаційна підтримка може здійснюватися також за рахунок створення контакт-центрів, які будуть працювати онлайн, для надання громадськості консультаційної допомоги у сфері екологізації харчування. Такі контакт-центри можуть надати громадянам можливість звертатися за консультацією та інформацією щодо екологічних аспектів харчування, таких як вибір екологічно чистих продуктів, методи зменшення впливу на довкілля та інші практики сталого харчування. Функціонувати вони можуть як вебплатформи або мобільні додатки, що дають змогу зручно та швидко отримувати необхідну інформацію, а також звертатися за індивідуальною консультацією в режимі онлайн-чату чи по телефону.

Їх створення також дає змогу забезпечити професійну підтримку державним службовцям та посадовим особам місцевого самоврядування у вирішенні питань екологізації харчування та реалізації сталого розвитку у відповідних громадах. Електронна консультативно-дорадча допомога державним службовцям та місцевим посадовим особам може включати надання актуальної інформації щодо законодавства, стратегій та програм у сфері екології харчування, а також розроблення конкретних рекомендацій і практичних інструментів для реалізації екологічних ініціатив на місцевому рівні.

Етноботаніка [56; 57] – це наука про практичне використання культурних і дикорослих рослин різними етносами в харчових, лікувальних, технічних та сакральних цілях. Раніше багато людей мали такі знання. Етноботанічна компетентність населення та ресурси дикорослих рослин були резервами ПБ держави в умовах війни. Але з розвитком цивілізації збиральництво втратило свою цінність і було витіснене харчуванням культурними рослинами. Однак в постіндустріальну епоху у розвинутих країнах світу ставлення до харчової цінності дикорослої флори змінилося

через усвідомлення її переваг перед ліками хімічного синтезу та культурними рослинами.

Це сприяло виникненню оздоровчих харчових продуктів, дієтичних добавок та продуктів спеціального дієтичного споживання, що базуються на дикій та напівдикій флорі. Однак цей мікротренд наразі ще є не дуже помітним і слабо виявляється на тлі головного тренду споживання продукції промислового виробництва та застосування інтенсивних агротехнологій. Зокрема, в умовах російсько-української війни, яка чинить вплив на всю Європу, настає момент для активізації процесів відродження збиральництва та етноботанічної компетентності населення в інформаційному суспільстві.

Військові конфлікти суттєво загострюють проблеми харчової безпеки через падіння виробництва сільськогосподарської та харчової продукції, ускладнення логістики та зниження купівельної спроможності населення. У таких умовах багато людей використовують збиральництво дикоросів як спосіб доповнити або компенсувати свій харчовий раціон. Однак цей процес вимагає системи знань та навичок, які були випробувані різними народами протягом тисячоліть, і є ключовою складовою феномену, що відомий як етноботаніка.

Незважаючи на відомі корисні властивості дикорослих рослин, їх активне споживання обмежується необізнаністю населення та наявністю численних психологічних бар'єрів, більшість з яких мають глибокі культурно-історичні корені. Вирішення таких психологічних перешкод щодо вживання дикорослів у харчуванні може сприяти у розв'язанні проблем ПБ на території сучасної України.

Якщо колись природне харчування вважалось рідкісною екстравагантною примхою або вимушеним кроком у випадку певних захворювань, то сьогодні воно може стати порятунком для українців у разі їх поінформованості про користь і методи вживання подібних рослин. З цією метою потрібна розробка рекомендацій, схвалених експертами у галузі

медицини, ботаніки та інших суміжних галузей, а також їх поширення серед значної аудиторії.

Неозбиральництво потенційно має змогу розвинути у повноцінний сектор економіки. Це передбачає радикальне переосмислення аксіосфери державного управління з урахуванням паритетного ціннісного статусу дикої природи порівняно з окультуреною природою і техносферою.

У сучасних умовах в Україні збиральництво може стати доповненням сільського господарства, реалізуючись на територіях, що не використовуються у сільськогосподарських цілях (наприклад, незадіяні у сільському господарстві ділянки дикої або напівдикої природи, такі як луки, ліси, балки тощо), або використовуючи дикорослі рослини у садах та городах. Ці рослини хоча часто і сприймаються як бур'ян, але насправді можуть бути цінними для харчування та медицини (наприклад, лобода, портулак, галінсога тощо).

Вивезене росіянами зерно, розбомблені склади з продовольством, заміновані поля та тимчасово окуповані території стануть важкою перепорою для проведення посівної, збору врожаю і забезпечення українців необхідними продуктами харчування, а відповідно, спричинять зростання цін на їжу. З іншого боку, громадяни масово втратили робочі місця, житло. Вони змушені були переїздити в більш спокійні регіони і забезпечити належний рівень харчування їм буде набагато важче. Тут варто відмовитися від когнітивних стереотипів, що виникли у сучасному суспільстві, та приділити особливу увагу неозбиральництву, за допомогою якого можна отримати всю користь дикорослих рослин – уникнути голоду, підтримати загальний стан здоров'я населення в умовах, коли не кожен українець має доступ до медицини при мінімальних економічних затратах [40; 98].

Лугове та лісове неозбиральництво передбачає систематичне збирання дикорослих рослин на теренах дикої природи, тоді як агрозбиральництво – це оптимальне поєднання сільського господарства і збирання на території агросфери та її екомережі. Публічна політика має розробити нормативно-

правову базу для збирання, забезпечити державний контроль за безпекою та якістю дикорослої сировини, ліцензування обсягів збирання та розвиток мережі сільськогосподарського консультування.

Дикорослі рослини можуть регулювати важливі життєві процеси в організмі людини, сприяти швидшому одужанню від захворювань, зміцнювати стійкість до негативних впливів навколишнього середовища та допомагати у подоланні проблеми «прихованого голоду», коли людина не отримує достатньо важливих мікронутрієнтів. Дикорослі рослини та бур'яни мають переваги перед ліками хімічного синтезу та культурними рослинами: вони не мають небажаних побічних ефектів, демонструють широкий спектр позитивного впливу, прості у застосуванні та економічно вигідні. Ресурси дикорослих рослин в Україні майже необмежені для багатьох видів дикорослих рослин.

Кожен новий етап соціогенезу й державотворення пов'язаний з появою харчових інновацій і перетворенням їх у нові харчові традиції, а також відродженням старих традицій. Оптимізація системи харчових традицій та інновацій створює передумови для відповіді на продовольчу проблему, яка постає по-новому на кожному історичному етапі [210; 212; 215; 216; 217; 218; 197; 219; 223; 228; 229]. Перспективи досліджень полягають у вивченні шляхів вирішення дилем харчової політики, розробці інструментарію вивчення продовольчих ресурсів, їх репрезентацій, когнітивної доступності [40; 98]. Цьому може сприяти розвиток дорадництва щодо екологізації агровиробництва та збиральництва дикоросів.

Органічне землеробство та збиральництво хоч і є певною мірою поверненням до доіндустріальних форм природокористування, але це не повторення, а повернення на нових засадах. На відміну від традиційних форм агрокультури та збиральництва воно як індустріальне агровиробництво є наукоємним і потребує спеціального навчання та дорадчого супроводу.

Система сільськогосподарського дорадництва зародилася у XIX ст. в Англії, коли розгорталася промислова революція, яка почала поширюватися з

фабрик і заводів в аграрний сектор. Тоді, у 1867–1868 рр., у Кембриджському університеті були зроблені перші спроби поширення нових знань, потрібних у нових умовах механізованого сільгоспвиробництва. Вплив дорадництва став суттєвим на початку ХХ ст., зокрема тоді, коли, крім університетських консультантів, почали працювати перші професійні дорадники та дорадчі служби. Так, після Великої депресії, у 20–30-х рр. ХХ ст., система дорадництва розширилася на промислово розвинуті країни світу. У першій половині ХХ ст. вже понад 50 країн світу, такі як США, Канада, Німеччина, Голландія, Великобританія, створили свої вітчизняні дорадчі служби, які надавали підтримку їхнім урядам. Дещо пізніше, у другій половині ХХ ст., ще близько 130 країн створили системи дорадництва [45; 129; 262].

Починаючи з кінця ХХ ст., розпочався новий етап розвитку дорадництва в період переходу до ринкових умов господарювання країн колишнього Радянського Союзу та Східної Європи, які активно розвивали дорадчу систему, враховуючи національні традиції та культуру населення. Важливість системи сільськогосподарського дорадництва в Європейському Союзі відображена як у правових актах країн – членів цієї організації, так і в правових актах самого ЄС. Наприклад, Регламент (ЄС) № 73/2009 Ради ЄС встановлює спільні правила для схем прямої підтримки фермерів у рамках Спільної сільськогосподарської політики. Європейська система консультування фермерів має забезпечувати їм більше інформації щодо потоків матеріалів і процесів на фермах, пов'язаних з екологією, безпекою продуктів, здоров'ям та захистом тварин.

Із 1991 р., у часи переходу України до нових ринкових відносин, виникла потреба у наданні консультацій та створенні ринку агроконсалтингових послуг для різних суб'єктів сільського господарства. Ці суб'єкти включають особисті селянські та фермерські господарства, сільськогосподарські підприємства різних юридичних форм, а також підприємства, які займаються заготівлею, переробкою та продажем сільськогосподарської продукції. Серед них також фігурують підприємства –

постачальники матеріально-технічних ресурсів та фінансові установи, а також сільські територіальні громади, органи місцевого самоврядування, громадські організації та інші неурядові та некомерційні організації, які пов'язані з агросектором.

Згідно із Законом України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» [177], сільськогосподарська дорадча діяльність включає комплекс заходів, спрямованих на задоволення потреб особистих селянських та фермерських господарств, господарських товариств, інших сільськогосподарських підприємств усіх форм власності і господарювання, а також сільського населення у підвищенні рівня знань та вдосконаленні практичних навичок для ефективного управління господарством. Сільськогосподарська дорадча служба, згідно з цим Законом, являє собою юридичну особу або структурний підрозділ аграрного навчального закладу чи науково-дослідної установи, які зареєстровані відповідно до законодавства та включені до Реєстру дорадчих служб. Ці служби здійснюють дорадчу роботу та складаються з не менше, ніж трьох дорадників, які також включені до Реєстру дорадників.

Сільськогосподарський дорадник є особою, яка професійно надає консультації у галузі сільського господарства, успішно пройшовши кваліфікаційний іспит та отримавши кваліфікаційне свідоцтво. Ця особа також має бути включена до Реєстру сільськогосподарських дорадників. Сільськогосподарський експерт-дорадник також є фізичною особою, яка надає консультації у сільському господарстві не на постійній основі. Він має високий рівень фаховості та отримав кваліфікаційне свідоцтво відповідно до законодавства. Такий експерт надає консультаційні послуги на запит дорадчих служб або дорадників і відповідає вимогам, які визначені законодавством [3]. Експертами-дорадниками є зазвичай співробітники наукових та освітніх установ, а також інші спеціалісти з вузькою спеціалізацією, які включені до Реєстру дорадників.

Крім Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» відносини щодо проведення такої діяльності та надання відповідних послуг регулюють також Постанови Кабінету Міністрів України, які затверджують Порядок надання всеукраїнській громадській професійній організації статусу саморегульованої організації від 18 листопада 2009 р., № 1221, Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки сільськогосподарської дорадчої служби від 19 вересня 2007 р., № 1131. Ці Постанови встановлюють порядок присвоєння статусу саморегульованої організації всеукраїнській громадській професійній організації та використання державних коштів для підтримки сільськогосподарської дорадчої служби. Крім того, регулювання проводять за допомогою низки наказів Міністерства аграрної політики та продовольства України, які стосуються професійної підготовки сільськогосподарських дорадників та експертів-дорадників, ведення їх реєстрів та реєстру сільськогосподарських дорадчих служб.

Як підтверджує світовий досвід, державне фінансування є основою становлення й розвитку дорадництва. Саме за державної підтримки створюється достатня матеріально-технічна та ґрунтова наукова база, формується система ефективних взаємозв'язків між учасниками обміну інформацією. Водночас у більшості країн Європи сільськогосподарські дорадчі служби часто працюють на приватних засадах, отримуючи певну державну підтримку через відповідні урядові програми, спрямовані на розвиток сільського господарства. Наприклад, у Великій Британії державна дорадча служба була приватизована ще в 1997 р. і перейшла на самоокупність (держава із засновника стала клієнтом цієї дорадчої служби).

В Україні поки що гранти і спонсорська допомога є важливими зовнішніми джерелами фінансування інформаційно-консультаційної діяльності. Зазвичай кошти на гранти надають міжнародні фінансові установами, спеціальними фондами, урядами та громадськими організаціями з іноземних країн. Це робиться з метою демонстрації переваг інформаційно-

консультаційних служб та зацікавлення уряду в підтримці розвитку цієї сфери діяльності. Гранти відрізняються від спонсорської допомоги тим, що їх надають на основі конкурсу. Коли оголошують тендер, конкурсанти мають подати належно оформлену заявку до дати, встановленої тендерними комітетами. Прикладами грантів можуть бути численні програми і проекти TACIS (технічна допомога СНД), Європейського Союзу, Датської консультаційної служби (DAAS), Німецького уряду та ін. [57; 262].

Світовий досвід демонструє, що агроконсалтингова діяльність (в Україні таку діяльність називають сільськогосподарським дорадництвом) – це ефективний механізм управління інноваційним розвитком сільського господарства і сільських територій в умовах дерегуляції господарської діяльності та децентралізації влади. Він виступає як ефективний посередник між аграрною наукою, освітою та агропромисловим виробництвом, а також механізмом проведення просвітницької роботи з малими агробізнесами і господарствами сільського населення з питань науково обґрунтованого ведення сільськогосподарської діяльності та сільського розвитку. У країнах з ринковою економікою ще з XIX ст. почали створювати інформаційно-консультаційні (консалтингові) служби. Сьогодні в 154 країнах світу працює понад 600 тис. фахівців-консультантів, які обслуговують 1,2 млрд працівників сільського господарства [262].

Однак в Україні, незважаючи на низку успіхів, роль служб дорадництва залишається недооціненою. Водночас слід взяти до уваги, що комісія експертів ООН з питань забезпечення ПБ та харчування стверджує, що національні системи досліджень і дорадництва потребують повної уваги та інвестицій з боку урядів і донорської спільноти. Такі міжнародні інституції, як ФАО та Світовий банк, називають цю більш масштабну систему як сільськогосподарські знання та інформаційні системи розвитку сільського господарства [272]. У країнах ЄС наразі поширена концепція про три опори агровиробництва – дослідження, дорадництво та вища освіта в сільському господарстві. Наукомістке сільське господарство потребує поєднання

інститутів названої тріади зі спільним клієнтом, а саме фермерами, яке має перебувати у фокусі уваги ПУ.

Для того, щоб розвивати ПП України відповідно до європейських тенденцій, потрібно впровадити нову методологію, яка ґрунтується на відновленні та розвитку культури збиральництва серед агропідприємств та населення України як масового тренду у форматах додаткової діяльності фермерського, присадибного й дачного господарювання, зеленого туризму та екопідприємництва, формування сектора привласнювального природокористування не як маргінального, а як паритетного з агровиробництвом джерела сировини для харчової промисловості й домашньої кулінарії.

Рекультурація збиральництва має здійснюватися на основі наукових теоретичних та експериментальних досліджень, присвячених пошуку основних принципів харчування XXI ст., створення функціональних продуктів, продуктів підвищеної біологічної цінності з оздоровчо-профілактичними властивостями. Дикорослі рослини, які становлять значний ресурс для України, можуть слугувати джерелом біологічно активних речовин, що мають великий вплив на організм людини. Вони містять більше таких речовин порівняно з культурними рослинами, тому їх харчова цінність є значно вищою. Ці природні ресурси ростуть без участі людської праці, що робить максимальне використання місцевих природних ресурсів особливо важливим у період світової економічної рецесії. Але їх освоєння потребує розвитку спеціальних форм сільськогосподарського дорадництва і потужного інформаційного забезпечення, включаючи просвітницьку діяльність щодо питань екорационального природокористування.

Інформаційне забезпечення публічної політики підтримки розвитку нових практик екобезпечного харчування населення полягає у виробленні публічної політики за такими напрямками:

- створення та впровадження урядового відеоканалу та відеохостингу для розміщення відеоматеріалів навчально-методичного

характеру та колаборація з блогерами, консультантами у сфері здорового харчування, продавцями та виробниками екологічно чистого продовольства;

- розробка мобільних додатків для користування нормативно-правовою базою та навчально-методичними матеріалами щодо збирання дикоросів, а також вирощування дикоросів та забутих корисних культурних рослин (полба, спельта, топінамбур, бораго тощо);

- створення та запуск соціальної реклами вживання дикоросів та забутих культурних рослин (відео-, аудіо- та друкованого формату) як мотиваційного механізму популяризації екоорієнтованої харчової політики органів публічної влади в Україні;

- створення онлайн контакт-центрів для надання громадськості консультаційної допомоги у сфері екологізації харчування та здійснення електронної консультативно-дорадчої допомоги державним службовцям та посадовим особам місцевого самоврядування;

- організація фахової та громадської експертизи проєктів нормативно-правових актів та проєктів рішень органів публічної влади у сфері харчування та продовольчого природокористування.

Отже, у цьому підрозділі було розглянуто інформаційне забезпечення публічної політики підтримки розвитку нових практик екобезпечного харчування населення. Виявлено, що національна інформаційна політика містить низку інформаційних продуктів, програм, проєктів та заходів, які спрямовані на підвищення обізнаності, розуміння, зацікавленості та участі різних груп населення, суб'єктів харчової сфери, органів влади, громадськості та ЗМІ у питаннях інноваційного розвитку харчової сфери, а також на поширення кращих практик та стандартів у цій галузі. Однак відзначено, що ця політика має певні недоліки, такі як недостатність та нерівномірність інформаційних ресурсів, низька якість та актуальність інформації, недостатність інформаційної грамотності та критичного мислення населення, недостатність діалогу та зворотного зв'язку, неврегульованість питань інформаційної безпеки, конфіденційності та відповідальності. Запропоновано

заходи щодо вдосконалення інформаційного забезпечення інноваційного розвитку харчової сфери в Україні, зокрема такі як розробка та прийняття нових інформаційних стратегій, планів і програм, підвищення якості й доступності інформації, використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, підвищення інформаційної грамотності та критичного мислення, забезпечення діалогу і зворотного зв'язку, врегулювання питань інформаційної безпеки, конфіденційності та відповідальності. Розглянуто досвід Європейського Союзу в інформаційному забезпеченні інноваційного розвитку харчової сфери, можливості для гармонізації національної інформаційної політики з європейськими стандартами.

Висновки до розділу 2

У цьому розділі проаналізовано сучасний стан публічної політики у сфері ПБ в Україні, зокрема було розглянуто такі аспекти та зроблено відповідні висновки:

1. Основні здобутки і проблеми традиційної системи забезпечення продовольством населення України та світу. Було виявлено, що Україна має значний потенціал у виробництві та експорті харчових продуктів, однак стикається з викликами, пов'язаними з якістю, безпекою, доступністю та різноманіттям харчування.

Основні здобутки України:

- Україна має значний потенціал у виробництві та експорті харчових продуктів, особливо зернових, олійних, цукрових, молочних і м'ясних;
- Україна є одним із лідерів світового продовольчого ринку та може сприяти вирішенню проблем ПБ людства;

– Україна має розвинуту науково-дослідну й освітню базу у сфері аграрних інновацій, а також деякі законодавчі акти, стратегії та програми, що сприяють інноваційному розвитку харчової галузі.

Основні проблеми:

– Україна стикається з викликами, пов'язаними з якістю, безпекою, доступністю та різноманіттям харчування, а також із високим рівнем продовольчої уразливості і недоїдання серед незаможного населення;

– Україна не має чіткої та послідовної державної політики у сфері продовольчого забезпечення, а також неефективно використовує свої ресурси, потенціал та можливості для забезпечення балансу виробництва й використання сільськогосподарських продуктів на продовольчі та енергетичні цілі;

– Україна не має достатнього рівня інформаційного забезпечення публічної політики у сфері харчування, а також не забезпечує належного захисту прав споживачів та інтелектуальної власності, не здійснює ефективної міжнародної інтеграції і співпраці у сфері харчових інновацій.

Для подолання цих проблем необхідно розробити та реалізувати комплекс заходів державної політики на національному і локальному рівнях, які б враховували світові тенденції та вимоги, а також зацікавленість і потреби населення й аграрних товаровиробників.

2. Нормативно-правові засади публічної політики у сфері розвитку інноваційних харчових технологій у сучасній Україні. Було досліджено основні законодавчі акти, стратегії, програми та інституції, що регулюють та сприяють інноваційному розвитку харчової галузі в Україні. Проаналізовано Закон України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів», у якому встановлюють прозорі та чіткі вимоги до інформації, яку мають надавати споживачам про харчові продукти. Ці вимоги охоплюють різні засоби надання інформації та встановлюють загальні положення стосовно маркування харчових продуктів з метою забезпечення точності, достовірності

та зрозумілості для споживача, а також уникнення введення споживача в оману.

В Україні розроблено сотні законних та підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють сферу ПБ, проте одразу відзначимо, що чинного Закону України, який стосувався б виключно продовольчої безпеки наразі немає.

Так, у 2011 р. був ухвалений Закон України «Про продовольчу безпеку України», який, однак, у 2012 р. був відхилений. З 2011 р. існує проєкт Закону «Про основи продовольчої безпеки України», який наразі не є прийнятим. Проєкт передбачає заходи щодо запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій, пов'язаних із загрозою продовольчій безпеці, а також щодо захисту прав та інтересів споживачів, виробників і постачальників продовольства; розроблення та затвердження Державної стратегії продовольчої безпеки України на період до 2025 р., яка визначає стратегічні цілі, пріоритети, завдання, індикатори, механізми та відповідальних суб'єктів публічного управління продовольчою безпекою, а також спрямована на забезпечення стабільного, здорового та різноманітного харчування населення, збереження природних ресурсів і вирішення проблем «прихованого голоду». Проте у 2022 р. було ухвалено Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», проте його суть полягає лише в розгляді питання регулювання земельних відносин.

3. Інформаційне забезпечення публічної політики підтримки розвитку нових практик екобезпечного харчування населення. Відзначено, що інформаційне забезпечення публічної політики має бути орієнтоване на підвищення обізнаності та відповідальності населення щодо вибору та споживання харчових продуктів, а також на стимулювання інноваційної активності та конкурентоспроможності харчових підприємств.

Визначено, що інформаційне забезпечення передбачає, по-перше, створення та поширення інформації про сертифіковані екологічні продукти,

що сприяє їх популяризації та збільшенню попиту на них, а по-друге, поширення знань про використання екологічно чистих технологій виробництва та методів вирощування харчових продуктів.

Отже, у розділі доведено, що публічна політика у сфері ПБ в Україні є актуальною та перспективною, але потребує постійного вдосконалення та адаптації до змінюваних умов і вимог суспільства. Відтак, було визначено необхідність розробки рекомендацій щодо вдосконалення публічної політики у цій сфері, які й розглянемо у наступному розділі.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжні практики реалізації публічної політики у сфері продовольчої безпеки: досвід для України

У сучасних умовах глобалізації та інтеграції, коли харчова безпека та здоров'я населення є одними з найважливіших пріоритетів розвитку будь-якої країни, актуальним стає питання використання дикорослих рослин як джерела цінних харчових речовин, вітамінів, мікроелементів та інших біологічно активних речовин. Дикорослими рослинами називають рослини, які зростають без людського втручання в природному середовищі, або рослини, які вирощуються в культурі, але зберегли свої дикі властивості. До дикорослих рослин належать лікарські трави, ягоди, гриби, горіхи, коренеплоди, листя, квіти, насіння. Вони мають високу харчову, лікувальну та економічну цінність, а також сприяють збереженню біорізноманіття, охороні навколишнього середовища та підтримці традиційної культури народів. У цьому підрозділі розглянемо зарубіжний досвід реалізації публічної політики у сфері харчового використання дикоросів для поліпшення здоров'я населення, а також можливості його адаптації до українських реалій за допомогою методу компаративного аналізу для визначення подальших особливостей його адаптації, застосування та реалізації публічної політики щодо інноваційних засад у сфері продовольчої безпеки в Україні. Проведемо аналіз основних напрямів, цілей, завдань, механізмів і результатів публічної політики у цій сфері в різних країнах світу, а також виявимо їх сильні та слабкі сторони, переваги й недоліки, можливості та загрози.

Європейський досвід використання дикорослих їстівних рослин у XXI ст. та порівняння харчових практик населення з попередніми століттями набули глибокого аналізу у працях видатного сучасного польського

етноботаніка Л. Лучая. У його дослідженнях був ретельно проаналізовано історичний контекст змін у використанні дикорослих рослин у період з 1945 до 2010 рр. Вони розкривають не лише регресний характер у використанні дикорослих рослин, але й періодичне зростання інтересу до певних видів або груп видів у харчуванні [270].

Польський етноботанік [268] підкреслює, що історична динаміка змін свідчить про складні процеси адаптації та еволюції харчових практик. Навіть у кінці ХХ ст., коли здавалося, що технологічний прогрес та глобалізація ведуть до забуття деяких традиційних методів збору та вживання дикорослих рослин, з'явилися нові інтереси в цій сфері. Прикладом є популярність використання кульбаби в кулінарії наприкінці ХХ ст. та сучасний ревівал використання черемші.

Термін «ревівал» (від англійського слова *revival*) використовується для позначення оживлення, відродження або відновлення чого-небудь, що було попередньо популярним, активним або вживаним, а потім втратило актуальність або припинили його використання. У контексті харчових практик і культури ревівал може означати відновлення популярності певних традицій, страв, інгредієнтів чи методів приготування, які раніше могли бути забутими, але згодом знову стали актуальними. Наприклад, ревівал у харчовій сфері може включати повернення до старовинних рецептів, вживання старовинних інгредієнтів, які зникли із сучасних рецептів, або оживлення традиційних методів приготування, які вже відомі, але були витіснені сучасними технологіями. У згаданому контексті праць Л. Лучая ревівал використання черемші і кульбаби може означати, що ці дикорослі рослини, які були популярними в минулому, відновлюють свою популярність у сучасному харчуванні завдяки знову виявленому інтересу до натуральних і традиційних продуктів.

Дослідження відомого етноботаніка розкривають, як змінюються наші харчові звички під впливом соціокультурних, економічних та екологічних чинників. Він наголошує на важливості збереження і відновлення знань про

дикорослі їстівні рослини, які можуть мати великий потенціал для покращення раціону та збереження природних ресурсів. Такі дослідження стимулюють обмін знаннями між поколіннями та сприяють більш відповідальному підходу до використання природних ресурсів у сучасному світі.

Спираючись на публікації початку ХХ ст. [268], Л. Лучай виявив, що навіть після появи землеробства дикі рослини залишалися значущою складовою раціону людей впродовж усієї історії. Особливо це було актуально для бідніших громад, де використання дикорослих рослин у харчуванні було необхідним для забезпечення достатньої кількості харчових ресурсів. Війни та періоди голоду завжди підсилювали значення цієї групи рослин у харчуванні. Дикорослі рослини ставали своєрідним резервуаром калорій та поживних речовин, який можна було використовувати для поповнення дієти в умовах нестачі продуктів.

Сьогодні існує кілька списків харчових рослин, які охоплюють різні регіони світу. Вони показують різноманітність та багатство видів, які можуть використовуватись у харчуванні. Однак навіть найповніші з цих списків є лише невеликою часткою потенційної кількості харчових рослин, які існують у природі. Важливо розуміти, що знання про дикорослі рослини та їхнє використання є неперервним процесом, який може змінюватися від покоління до покоління, від регіону до регіону, залежно від зміни культурних, соціальних та екологічних умов.

Таким чином, дослідження Л. Лучая та інших учених наголошують на значущості дикорослих рослин у харчуванні впродовж історії людства, а також на тому, що наше знання про них ніколи не є повністю вичерпним, і завжди є місце для дослідження та відкриття нових можливостей використання цих ресурсів. Він пише: «Останні регіональні дослідження, особливо в Середземномор'ї, наприклад, в Іспанії (Bonet & Vallès 2002; Tardío et al. 2005; Pardo de Santayana et al. 2005; Rivera et al. 2005), Італії (Pieroni. 2002; Guarrera 2003; Pieroni. 2005; Guarrera. 2006) або на Кіпрі (Della et al. 2006), а також порівняння кількох регіонів Іспанії, Італії та Греції (Леонті. 2006),

засвідчили, що наш континент характеризується надзвичайно багатими і різноманітними традиціями щодо використання диких харчових рослин. Кілька загальнонаціональних синтезів також були опубліковані, наприклад, в Іспанії (Tardío et al. 2006), Боснії та Герцеговині (Redžić 2006), а також монографія про використання зелених овочів в Італії (Picchi & Pieroni 2005)» [270].

Із цих досліджень виразно випливає, що одним із важливих чинників, що зумовлювали інтерес до диких рослин, були періоди голоду та нестачі їжі. Історично подібні періоди обмеженості в харчових ресурсах відбувалися регулярно. У попередні століття вони могли бути навіть рутинними явищами. Протягом того часу, коли була нестача їжі, дикі рослини набували значення додаткового джерела харчування. Їх вживання ставало стратегічним рішенням для виживання та подолання голоду. Такі обставини створювали стимул для вивчення, використання та вдосконалення способів приготування диких рослин, а також сприяли збереженню знань про них.

Однак у минулому столітті відсутність частих періодів голоду та нестачі їжі призвела до того, що досвід харчового використання дикорослої флори став швидко забуватися. Споживачі більше спрямовували свою увагу на легкодоступні та промислово вирощувані продукти, а знання про дикорослі рослини втрачали актуальність. Таке згасання інтересу було також спричинене зростанням глобалізації, розширенням вибору продуктів у магазинах та загальним збільшенням доступності їжі. Сучасні дослідження, включаючи роботи Л. Лучая, допомагають відновити інтерес до диких рослин у харчуванні. Вони допомагають знову відкривати цей важливий аспект нашої харчової спадщини, нагадують нам про цінність та різноманітність дикорослих рослин як джерела харчування та можливих додаткових ресурсів в умовах зміни клімату та екологічних викликів.

За цих обставин одним із ключових чинників, що спричинив зниження інтересу до використання дикорослих їстівних рослин в Європі, було значне поширення культивування картоплі як легкодоступного та ефективного

джерела калорій. Століттями дикі рослини були значущою складовою раціону європейців особливо в умовах економічних обмежень та географічних особливостей. Однак введення картоплі у харчовий раціон призвело до змін у харчових звичках та зменшення ролі диких рослин.

Друга половина ХХ ст., незважаючи на дві страшні світові війни, менше вплинула на голод порівняно з кризовими періодами, які стали випробуванням для інших регіонів. Наприклад, масштабні голоди в 1930-х рр. в Україні чи в 1960-х рр. у Китаї значно позначилися на харчових звичках та вживанні їстівних рослин. Такі екстремальні ситуації сприяли заохочуванню до збільшення ролі диких рослин у харчуванні для забезпечення харчової безпеки.

Сьогодні в умовах забезпеченості продуктами харчування та розвитку промислового сільського господарства інтерес до диких рослин починає відновлюватися. Завдяки зростаючому руху за здорове харчування та збереження природи деякі види диких рослин знову отримують визнання як цінні харчові ресурси. Водночас зміна клімату та зростання свідомості про екологічні проблеми заохочують знову досліджувати та впроваджувати використання дикорослих рослин як частину стійкого та різноманітного харчування.

Однак зникнення проблеми голоду на теренах Європи не відразу означало розпорошення усіх проблем з недоїданням. Перехід від голодних часів до повного харчування відбувався поступово, і протягом довгого часу бідніші господарства мали велику потребу в урегулюванні харчового раціону. Наприкінці зими та на початку весни в так званому *przedniówek* (або «переднівка» в перекладі) бідні сім'ї використовували дикорослі рослини як додаткове джерело харчування. В Україні цей період також мав подібну назву – «переднівок».

В умовах розвинутого індустріального суспільства з появою різноманітних харчових продуктів і більшим доступом до них «переднівки» стали поступово зникати. Однак зі зростанням свідомості про здоров'я та

харчування знову виникає інтерес до використання диких рослин у їжі. У сучасному постіндустріальному суспільстві серед прихильників здорового способу життя вживання «диких продуктів» стає поширеним та затребуваним явищем. Відновлюються традиції використання дикорослих рослин як додаткового джерела харчування, що відображає новий підхід до ставлення до харчових звичок та наголошує на багатоманітності й цінності природних ресурсів.

Через це оживився інтерес до рецептів використання дикорослих їстівних рослин, який розпочав свій відновлювальний шлях. Історія відзначає важливі кроки у відновленні цінності та популярності цих натуральних ресурсів. Люди стали активно досліджувати способи використання дикорослих рослин у кулінарії, дивлячись на це як на можливість розширити свій харчовий репертуар і збагатити смакові враження.

Щоб отримати цінні рецепти, аматори кулінарії і фуд-ресерчери почали звертатися до стародавніх кулінарних книг, які з'явилися кілька сотень років тому. Один із прикладів – перша польська кулінарна книга «Compendium Ferculorum» (Черніцький. 1682), яка стала важливою підставою для дослідження способів використання дикорослих рослин у кулінарних практиках. Ці стародавні рецепти відображали зв'язок поколінь з навколишнім середовищем, яке було джерелом харчування, а також показували, як творчо та різноманітно можна поєднувати ці інгредієнти.

Подібний підхід до дослідження традиційних рецептів використання дикорослих рослин допомагає переосмислити їхню цінність і потенціал у сучасному харчуванні. Відновлюючи знання про старовинні методи приготування та використання, сучасне покоління збагачує свій харчовий досвід новими можливостями та смаковими враженнями. Таким чином, у щільно заселеній Європі історично не так давно багато фермерів зазвичай використовували невеликі поля, що змушувало їх залежати від того, що росло на їхніх власних посівах. Особливо це стосувалося бідніших господарств, де

використання дикорослих рослин ставало необхідністю. Харчування залежало від того, які їстівні дикорослі трави й коренеплоди росли на полях.

Проте з підвищенням економічного статусу спільноти зникає привид нестачі їжі, стають актуальними питання щодо вибору джерел харчування. Як зазначає польський етноботанік Л. Лучай, коли громада збагачується, вона може обрати два різних шляхи. Перший шлях, який був характерний для поляків та більшості слов'ян, передбачає відкидання диких рослин як символу бідності. У такому випадку, коли з'являється доступ до різноманітних культурних рослин, дикі овочі відступають на задній план і не вважаються важливими для харчування.

Другий шлях, як це має місце у Східній Азії, полягає в тому, що дикі рослини залишаються у репертуарі кухні як час від часу вживані святкові страви. Навіть коли нестача їжі не є проблемою, ці рослини цінуються через особливу смакову якість або відтінки, які вони додають до страв. Деякі з цих рослин можуть залишатися в раціоні як корисні для здоров'я елементи, що робить їх важливою складовою сучасної харчової практики.

У сучасних постіндустріальних суспільствах спостерігається подвійний підхід до використання дикорослих рослин на кухні. З одного боку, традиційні знання про ці рослини поступово втрачаються, оскільки обмежений контакт людей з природним середовищем призводить до втрати вмінь та знань про їх використання. Дикі рослини асоціюються з періодами голоду і бідності, тому таке негативне уявлення може відлякати від їх вживання.

Наприклад, починаючи з XIX ст., спостерігався поступовий регрес у вживанні лободи як харчової культури. Якщо проаналізувати історичний розвиток, то можна побачити, що приблизно сто років тому лободу все ще вживали на значних територіях країни і вона була популярним інгредієнтом на столах багатьох сімей. Однак у XX ст. цей тренд послаблюється, і починається зміщення у сприйнятті лободи як харчового продукту.

Протягом XX ст. лободу частіше почали асоціювати з бідністю, злиденністю та війнами. Великі соціальні та економічні трансформації, що

відбулися у цей період, призвели до зміни харчових пріоритетів. Застосування лободи в харчуванні стало асоціюватися з минулими часами, коли були складні умови життя і вживання в їжу диких рослин було засобом виживання.

Цей стереотип поширився на багато регіонів і суспільство все менше цінувало лободу як харчовий продукт. Однак в окремих місцях, таких як Люблінщина, традиції вживання лободи збереглися, однак зі змінами в кількості і частоті вживання. Ці місця стали своєрідними оазисами, де люди відчують зв'язок із минулим та цінують багатство смаків і традицій.

Отже, історія вживання лободи відображає взаємозв'язок між соціокультурними трансформаціями та зміною у сприйнятті харчових продуктів. Незважаючи на регрес у вживанні лободи на багатьох територіях, деякі регіони та групи людей протистоять цьому тренду, зберігаючи цю рослину як частину свого культурного спадку та харчових традицій.

З іншого боку, використання дикорослих рослин на кухні набуває популярності в колах людей, які цікавляться здоровим способом життя, альтернативними джерелами харчування та органічними продуктами. Рослини, які ростуть у природних умовах без застосування хімічних добрив і пестицидів, вважають більш екологічно чистими і корисними для здоров'я.

Поширенню знань про використання рослин у кулінарії також сприяє Інтернет. Так, Мережа дає змогу ділитися рецептами, традиціями та знаннями про використання дикорослих рослин із різних культур та регіонів світу. Блоги, відео, соціальні мережі та спеціалізовані вебресурси стають платформами для обміну інформацією та навчання, що допомагає відновити та популяризувати використання цих рослин у сучасному харчуванні.

Виходячи з цього, збереження і відновлення знань про використання дикорослих рослин на кухні в сучасному світі вимагає балансу між втратою традиційних практик та інтересом до здорового й екологічного харчування, який постійно зростає.

Однак, як свідчать дослідження К. Мошинського початку ХХ ст., у слов'ян, порівняно з іншими народами Євразії, відзначено відносно низьке

культурне значення дикорослих харчових рослин, що є досить важливим аспектом. Серед інших європейських народів також спостерігається нерівномірність в історичному поширенні традицій харчового використання дикорослих. Необхідно зазначити, що такі традиції більш поширені в південній та центральній Італії, де дикорослі рослини використовувалися в щоденній дієті та кулінарії. У цих регіонах, де клімат і природні умови сприяли росту різноманітних дикорослих рослин, вони стали важливим джерелом харчування та відіграли значну роль у кулінарній спадщині. Вміючи обробляти та готувати дикорослі рослини, люди з цих регіонів створювали смачні та поживні страви, а також використовували їх лікувальні властивості.

Водночас у північних регіонах Європи, зокрема в північній Італії, використання дикорослих рослин у харчуванні було не таким поширеним. Це може бути пов'язано з менш сприятливими природними умовами для росту дикорослих рослин, а також іншими історичними та культурними чинниками. Отже, хоча дикорослі харчові рослини мали різний ступінь значення у різних регіонах Європи та серед різних народів, вони, безперечно, залишали значний слід у харчовій культурі деяких народів, тоді як інші, можливо, менше спиралися на цей ресурс у своїй дієті та кулінарії.

Польський дослідник Л. Лучай у своїх дослідженнях має цікавий погляд на різноманітність харчових етнотрадицій, які стосуються споживання дикорослих грибів, зелені й трав. Його аналіз засвідчує наявність різних настанов і ставлення до цих харчових ресурсів, що відображає культурні відмінності між різними народами та регіонами. У своїх дослідженнях Л. Лучай виокремлює два ключових типи ставлення до їжі: агербію та мікофобію, а також гербофілію та мікофілію. Агербія та мікофобія вказують на несподобання до споживання грибів та зелені, трав, часткову або повну відмову від їх вживання. З іншого боку, гербофілія та мікофілія позначають позитивне ставлення до дикорослих рослин і грибів, відкритість до їх споживання та включення їх до харчового раціону.

Поляки, згідно з дослідженнями Л. Лучая, виявили себе сильними мікофілами та фруктофілами. Однак з часом вони почали виключати зі свого раціону деякі види листя та пагонів диких рослин, що може вказувати на еволюцію їхніх харчових звичок та зміни під впливом зміни культурних чинників. Водночас китайська кухня вражає своєю складністю та різноманіттям підходів до харчування. На думку Л. Лучая, китайці можуть бути водночас мікофільними та траволюбними. Вони активно збирають та споживають різноманітні види диких зелених овочів, що може свідчити про їхнє різноманітне вживання рослинної їжі. Незважаючи на це, вони вживають небагато видів грибів, порівняно з європейською кухнею, що може бути пов'язано зі специфікою їхніх харчових традицій та доступністю різних видів грибів у їхньому регіоні. Усі ці спостереження демонструють, як культурні, історичні та географічні чинники можуть впливати на споживання дикорослих рослин у харчуванні різних народів та регіонів.

Ще більш популярним сьогодні стало вживання їстівних дикорослих рослин на теренах сучасної Німеччини. Останнім часом видано вже десятки німецькомовних книг, присвячених харчовому використанню дикоросів, у яких автори діляться особистим, етноботанічним досвідом споживання. Для деяких з них первісна їжа стала настільки важливою, що серед авторів стали також зустрічатися пуристи, які місяцями харчувалися лише дикорослими рослинами й щиро діляться своїми враженнями від таких харчових практик [209].

Харчові практики використання дикорослих рослин стають все більш популярними в блогосфері Німеччини, особливо серед тих, хто цінує натуральне та стале харчування. Багато блогерів та авторів спеціалізуються на темах їжі, збору та приготування дикорослих рослин, діляться своїми знаннями та рецептами з читачами. Ось деякі німецькомовні блоги та ресурси, які можуть висвітлювати харчові практики з використанням дикорослих рослин: «Essbare Wildpflanzen» (Edible Wild Plants), «Naturkost.de», «Wildkrauterei» (Wild Herbology), «Heimische Wildpflanzen» (Native Wild Plants), «Pflanzenlust» (Plant Delight). Це лише деякі з можливих ресурсів у

німецькій блогосфері, присвячених харчовим практикам з використанням дикорослих рослин. Вони можуть бути відмінним джерелом інформації для тих, хто цікавиться цією темою.

Однак для німців основною темою дикорослих рослин залишаються не тільки смаковий досвід і харчова цінність. Тому аргументація зазвичай швидко переходить до складових речовин, туди, де хімія може визначити речовини, а саме: їстівні дикорослі рослини багаті вітамінами і мінералами та містять біоактивні речовини/вторинні речовини, що робить їх справжніми лікарськими рослинами.

Сучасна практика споживання дикорослих рослин у Німеччині вже настільки розвинута, що конкретні дані про харчову цінність цілої низки дикорослих рослин можна знайти в офіційному Національному класифікаторі продуктів харчування, який публікується Міністерством сільського господарства та харчування Федеральної Республіки Німеччина [209]. Цей класифікатор містить детальні інформаційні записи про різні види рослин, включаючи дикорослі, які можуть бути використані в харчуванні. Для кожної рослини наводять відомості щодо її харчової цінності, включаючи вміст білка, мінералів (таких як магній, кальцій та залізо), вітамінів (наприклад, фолієва кислота, вітаміни С та В6) та інших поживних речовин.

Ця інформація дає змогу краще розуміти, наскільки корисними можуть бути дикорослі рослини для нашого організму. Виявляється, що деякі дикорослі рослини мають надзвичайно високий вміст поживних речовин, особливо тоді, коли ростуть на невиснажених ділянках, далеких від землеробських обробок. Це може включати білок, необхідний для утворення клітин та відновлення тканин, мінерали для підтримки здоров'я кісток та інші корисні речовини, які сприяють загальному здоров'ю.

Отже, з'ясовано, що інформація з Національного класифікатора продуктів харчування допомагає підтвердити той факт, що використання дикорослих рослин у харчуванні може бути цінним і доповнюючим джерелом поживних речовин. Національний класифікатор продуктів харчування є

офіційним джерелом інформації про харчові продукти, їх харчову цінність та склад. Видання цього класифікатора покликане надати детальну інформацію споживачам, виробникам та іншим зацікавленим сторонам щодо різних продуктів, які можна використовувати в харчуванні.

Класифікатор містить інформацію про різні типи продуктів, включаючи сировину, напівфабрикати, готові страви, напої та інші продукти. Кожен продукт супроводжується детальною інформацією про його склад, харчову цінність (включаючи енергетичну цінність, вміст білків, жирів, вуглеводів та інших поживних речовин), а також вітаміни та мінерали. Цей класифікатор має на меті сприяти здоровому харчуванню та надати споживачам можливість зробити свідомий вибір під час купівлі продуктів. Він може бути корисним для вивчення харчової цінності різних продуктів, порівняння їх складу та вибору оптимальних варіантів для різних дієт та харчових потреб.

Таким чином, Національний класифікатор продуктів харчування є цінним джерелом інформації для споживачів та фахівців у галузі харчування, допомагаючи зробити обґрунтовані вибори щодо харчування та здоров'я.

Слід зазначити, що сьогодні вже багато країн Європейського Союзу мають свої аналогічні класифікатори продуктів харчування, які надають інформацію про їх склад, харчову цінність та інші харчові характеристики не лише із культурної, але й дикорослої флори країни. Процес створення та впровадження таких класифікаторів в різних країнах відрізняється. Вони можуть бути розроблені органами державної влади, міністерствами сільського господарства чи організаціями з харчової безпеки. Ці класифікатори є важливим інструментом для інформування споживачів про продукти харчування та покращення їх харчової грамотності. Такі класифікатори зазвичай надають детальну інформацію про склад продукту, харчову цінність, вміст поживних речовин, вітамінів, мінералів та інших харчових характеристик. Вони можуть бути корисними для споживачів, які хочуть зробити свідомий вибір під час купівлі продуктів харчування.

Національний класифікатор продуктів харчування у Франції називається «Répertoire général des aliments» (RGAL), що означає «Загальний реєстр продуктів харчування». Цей класифікатор розроблений та підтримується французьким міністерством сільського господарства та харчування. «Répertoire général des aliments» містить детальні дані про більше ніж 3200 видів продуктів харчування. Ці дані включають інформацію про харчову цінність, поживні речовини, вітаміни, мінерали та інші характеристики кожного продукту. Класифікатор охоплює широкий спектр продуктів: від овочів і фруктів до м'яса, молочних продуктів, зернових та інших [213].

Цей класифікатор також допомагає споживачам зробити свідомий вибір під час купівлі продуктів харчування. Дані у ньому є науково підтвердженими та надають надійну інформацію про харчові характеристики різних продуктів. Цей класифікатор також використовують у публічній політиці у сфері харчової безпеки для розробки рекомендацій з раціону харчування, планування дієти та навчання споживачів щодо здорового харчування. Він відіграє важливу роль у сприянні здоровому способу життя та харчовій грамотності серед населення Франції.

Національний класифікатор продуктів харчування в Італії називається «Banca Dati di Composizione degli Alimenti per Studi Epidemiologici in Italia» або просто «BDA». Його розробив Інститут дієтології та харчування Італійської асоціації дієтологів (Associazione Italiana Dietetica e Nutrizione Clinica – ADI). Він містить інформацію про склад продуктів харчування, їх харчову цінність, поживні речовини та вітаміни. «BDA» є основним джерелом інформації для досліджень у галузі харчування, дієтології та епідеміології. Цей класифікатор включає більше ніж 6000 продуктів харчування, які розподілені за категоріями, такими як овочі, фрукти, молочні продукти, м'ясо, зернові тощо [202].

Інформація в «BDA» включає дані про макро- та мікроелементи, вітаміни, мінерали, жири, білки, вуглеводи та інші харчові компоненти для кожного продукту. Ці дані використовуються для аналізу харчової цінності,

розрахунку калорійності та поживної цінності різних страв і рецептів. Класифікатор «BDA» також використовують для розробки національних дієтичних рекомендацій, планування збалансованого раціону харчування, а також для навчання дієтологів, лікарів і спеціалістів галузі харчування. Це важливий інструмент для підтримки здорового способу життя та раціонального харчування серед населення Італії.

Деякі з популярних харчових практик у багатьох країнах ЄС, пов'язаних з дикорослими рослинами, включають:

1. Збір дикорослих рослин: у деяких країнах, таких як Франція, Італія та Іспанія, традиція збору дикорослих рослин для харчування має довгу історію. Це може включати збір різних видів трав, трав'яних рослин, грибів.

2. Використання у стравах: деякі дикорослі рослини використовуються у стравах як інгредієнти або приправи. Наприклад, різноманітні види листя, квітів і плодів можуть бути додані до салатів, супів, омлетів та інших страв.

3. Трав'яні чаї та настої: деякі дикорослі рослини використовуються для приготування трав'яних чаїв та настоїв, які можуть мати різні корисні властивості для здоров'я.

4. Суперфуди: деякі дикорослі рослини вважаються «суперфудами» через їх високий вміст вітамінів, мінералів та антиоксидантів. Наприклад, шпинат, кропива та ліщина можуть використовуватись у харчуванні через їхню харчову цінність.

5. Спеціалізовані магазини та ресторани: у деяких місцях з'явилися магазини та ресторани, які спеціалізуються на продажу та готуванні страв із дикорослих рослин.

Дослідження дикорослих рослин і їх використання у харчуванні проводять учені з різних галузей, таких як ботаніка, екологія, сільське господарство, харчова наука та інші. Існує чимало вчених, які як і згаданий вище Л. Лучай, займаються питаннями наукового обґрунтування харчового використання дикорослих рослин. Так, П. Мерцвейсер (Patricia Merckx) вивчає

різноманітні аспекти ботаніки та екології рослин і працює над ідентифікацією різних видів, які можуть бути використані в їжі [280].

Італійський дослідник Ф. Рендіні (Fortunato Renzoni) працює над вивченням дикорослих рослин і їхнього використання в гастрономії. Він спеціалізується на травах, лікарських рослинах та їх використанні в італійській кухні. Е. Арренгер (Elisabeth Arrington) досліджує можливості використання дикорослих рослин у сталому харчуванні та екологічно відповідному сільському господарстві. Л. Броцци (Luca Brocchi) зосереджується на етноботаніці й традиційних харчових практиках. Відфуд Лабораторія являє собою групу дослідників, кухарів і ботаніків, які вивчають дикорослі рослини та їхнє використання в харчуванні. Вони співпрацюють з ресторанами та готелями для розробки нових страв із використанням дикорослих інгредієнтів [267].

Це лише кілька прикладів європейських дослідників та організацій, які займаються дослідженням дикорослих рослин та їх використанням у харчуванні. У сфері цього дослідження завжди є багато зацікавлених учених з різних країн та дисциплін, завдяки яким видається спеціальна наукова література. Серед них, зокрема, можна виділити такі видання на американському континенті. «Edible Wild Plants: A North American Field Guide» by Thomas S. Elias and Peter A. Dykeman [254]. Ця книга є популярним джерелом для визначення та вивчення дикорослих рослин, які можуть бути використані в їжі в Північній Америці. «Wild Edibles: A Practical Guide to Foraging, with Easy Identification of 60 Edible Plants and 67 Recipes» by Sergei Boutenko [249]. Ця книга пропонує практичний підхід до збору та приготування дикорослих рослин для харчування передусім у формі зелених коктейлів та смузі. Праця «Edible and Medicinal Plants of Canada» (by Andy MacKinnon and Linda Kershaw) детально досліджує їстівні та лікарські рослини Канади, їх використання та властивості. Журнал «Ethnobiology and Ethnomedicine» публікує статті й дослідження, присвячені вивченню використання дикорослих рослин у харчуванні та медицині різних культур.

Журнал «Journal of Ethnopharmacology» фокусується на вивченні традиційних лікарських рослин та етноботанічних аспектів, включаючи їхнє використання у харчуванні. Багато університетів і дослідницьких центрів здійснюють дослідження у галузі етноботаніки та харчових практик. Вони публікують наукові статті та звіти на цю тему.

Правовий режим збирання їстівних дикорослих рослин на теренах Європейського Союзу (ЄС) регулює директива 92/43/ЄЕС про збереження природних середовищ і дикої фауни та флори. Ця директива встановлює загальні принципи охорони дикої флори та фауни, включаючи їстівні дикорослі рослини. Директива 92/43/ЄЕС не забороняє збирання їстівних дикорослих рослин, але вона встановлює певні обмеження. Збір їстівних дикорослих рослин дозволяється лише для особистого споживання, а не для продажу або перепродажу. Крім того, робити це дозволено лише в певних місцях і в певний період часу.

Деякі країни ЄС мають свої власні національні закони, які регулюють збирання їстівних дикорослих рослин. Ці національні закони можуть бути більш жорсткими, ніж вимоги директиви 92/43/ЄЕС. Тим, хто планує збирати їстівні дикорослі рослини в ЄС, важливо ознайомитися з місцевими законами, інформацію про які можна знайти на вебсайтах національних органів охорони навколишнього середовища.

Розглянувши зарубіжний досвід реалізації публічної політики у сфері харчового використання дикоросів для поліпшення здоров'я населення, нами було виявлено, що в різних країнах світу існують різні моделі та підходи до цієї проблеми, які залежать від географічних, екологічних, економічних, соціальних, культурних та інших чинників. Можна також зробити висновок, що публічна політика у цій сфері має бути комплексною, збалансованою, гнучкою, партнерською, учасницькою, інформованою, відповідальною та орієнтованою на сталість.

3.2. Промоція цінності культурних рослин та харчових дикоросів як напрям публічної політики у сфері підвищення рівня продовольчої безпеки населення України

У попередньому підрозділі ми розглянули зарубіжний досвід реалізації публічної політики у сфері харчового використання дикоросів для поліпшення здоров'я населення, а також можливості його адаптації до українських реалій. Наразі ж розглянемо промоцію цінності культурних рослин та харчових дикоросів як напрям публічної політики у сфері підвищення рівня ПБ населення України. Ми проаналізуємо основні цілі, завдання, методи та інструменти промоції, а також її вплив на формування позитивного ставлення, поведінки та споживання культурних рослин і харчових дикоросів серед різних груп населення, суб'єктів харчової сфери, органів влади, громадськості та ЗМІ. Важливо розглянути досвід Європейського Союзу у промоції цінності культурних рослин та харчових дикоросів.

Метою національної екомережі України є забезпечення збереження та відтворення біорізноманіття, збереження природних комплексів та ландшафтів, а також забезпечення екологічної стійкості й екологічної безпеки регіону. Вона включає природно-заповідні території, національні парки, біосферні заповідники, природні заказники та інші екологічно важливі об'єкти. Основні завдання національної екомережі полягають у розвитку мережі охоронних територій, збільшенні їх площі та покращенні ефективності управління ними. Важливим аспектом є забезпечення збалансованого розвитку аграрного сектора й іншого економічного потенціалу регіону з урахуванням збереження природних ресурсів та екологічної стійкості. З метою виконання цих завдань визначають особливі правові режими для охоронних територій, що сприяють збереженню біорізноманіття та природних комплексів.

Розглядаючи шляхи вдосконалення публічної політики у сфері ПБ населення, необхідно звернути увагу на нові можливості ПП зі збереження та розширення екомереж регіонів України з розвинутим продовольчим

потенціалом. Одним із таких регіонів є Дніпропетровщина, яка на сьогодні є одним із найбільш розвинутих аграрних і техногенно освоєних регіонів не тільки в Україні, але й у Європі. Однак варто зазначити, що цей регіон має обмежену кількість екологічно захищених територій. Таким чином, розширення та розвиток Всеєвропейської (Пан'європейської) екологічної мережі в Дніпропетровщині відбувається зі значними труднощами. Національна екомережа України, що є складовою Всеєвропейської екологічної мережі, виконує функцію системної інтеграції територій природно-заповідного фонду та інших територій, на яких, згідно із законодавством та міжнародними зобов'язаннями України, встановлюється особливий правовий режим з охорони довкілля.

На Дніпропетровщині, зокрема розташовані такі природно-заповідні об'єкти, як Дніпровсько-Орільський природний заповідник, Кам'янський природний заповідник, Петропавлівський лісостеповий заказник та ін. Ці території мають велике значення для збереження унікальних екосистем, рідкісних видів рослин і тварин, а також забезпечують охорону природних ландшафтів. Однак слід зауважити, що розвиток національної екомережі на Дніпропетровщині стикається з рядом труднощів. Так, відсутність достатньої кількості екологічно захищених територій та недостатня координація між різними органами ПП є перешкодами для ефективного розвитку екомережі. Також необхідно вирішити питання фінансування та залучення інвестицій для підтримки роботи охоронних територій і забезпечення їх ефективного управління.

Публічна політика передбачає залучення громадськості та зацікавлених сторін (науковці, місцеві органи влади, неприбуткові організації та громадські активісти), а також має важливе значення для успішного розвитку екомережі. Шляхом спільної діяльності вони можуть сприяти збереженню природних ресурсів, просуванню екологічної освіти, проведенню наукових досліджень та моніторингу стану природних об'єктів. Для досягнення успіху в розвитку національної екомережі на Дніпропетровщині важливо залучати

інтернаціональну підтримку та співпрацю. Це може включати обмін досвідом з іншими країнами, участь у міжнародних програмах та проектах, спільні наукові дослідження та конференції. Така співпраця допоможе впроваджувати передові практики з охорони природи та забезпечити сталість розвитку регіону.

Крім того, важливо розробити ефективну систему моніторингу й оцінювання стану природних об'єктів на Дніпропетровщині. Це дасть змогу вчасно виявляти проблеми, здійснювати необхідні заходи з відновлення та збереження екосистем, а також контролювати рівень впливу антропогенних чинників на природу. Загалом розвиток національної екомережі на Дніпропетровщині є важливим кроком у збереженні біорізноманіття та забезпеченні екологічної стійкості регіону. Посилення заходів з охорони природи, підтримка екологічно захищених територій та співпраця із зацікавленими сторонами є ключовими умовами успішного розвитку екомережі. Реформування зазначено наряду публічної політики сприятиме сталому розвитку регіону та покращенню якості життя мешканців Дніпропетровщини.

Національна екологічна мережа України є стратегічним кроком у збереженні біорізноманіття та охорони природи. З самого початку її створення передбачалося поступове та поетапне розширення територіального представництва шляхом виведення господарського обороту та ревіталізації нових ділянок ландшафту країни. Відповідно до нормативно-правових документів, Україна задекларувала розширення площі національної екомережі до рівня 41 % території країни. Це означає, що значна частина земельного простору буде відведена для охорони та відновлення природних комплексів. Основною метою створення такої репрезентативної мережі особливо охоронюваних територій є екологічне відновлення екологічної рівноваги на території України та вплив на біосферу планети загалом. Це досягається шляхом збереження і відновлення біорізноманіття, забезпечення сталого

розвитку та заборони негативного впливу людської діяльності на природу [21; 55; 69; 77; 129; 130; 146; 193; 195].

Проект НАТУРА-2000, який реалізується в передових країнах Європи, став прикладом ефективного підходу до розширення екомережі. Україна також прагне впровадити цей підхід, залучаючи національні та міжнародні ресурси для реалізації проектів з охорони природи, розвитку екотуризму та екологічної освіти. У 2017 р. відомий український експерт О. Статівка зазначив, що програма, яка була запланована, не була виконана [213]. З часом ситуація ще погіршувалася. Землі продовжували розорюватися, особливо в балках, біля річок та водойм. Це супроводжувалося серйозними порушеннями чинного екологічного законодавства.

Одним із основних проблемних питань, що набуло великого поширення на території Дніпропетровщини, було вирубування лісосмуг. Часто це стосувалося не тільки лісів, але й байрачних та заплавних лісів, які відіграють важливу роль у збереженні біорізноманіття та регулюванні гідрологічного режиму [17]. Ці проблеми мають серйозний негативний вплив на екологічну ситуацію в регіоні. Розораність земель призводить до втрати родючого шару ґрунту, зниження родючості та ерозії. Вирубування лісів призводить до зменшення лісового покриву, втрати життєвого простору для багатьох видів тварин і рослин, а також збільшення вуглекислого газу в атмосфері.

Разом із зазначеними вище проблемами на Дніпропетровщині також спостерігається зниження рівня біорізноманіття та забруднення природних водних ресурсів. Несанкціоноване виливання стічних вод, використання пестицидів і хімічних добрив у сільському господарстві, а також інші антропогенні діяння негативно впливають на екологічний стан регіону. Однак варто зазначити, що останніми роками було зроблено певні кроки для поліпшення екологічної ситуації в Дніпропетровщині. Органами державної влади було прийнято законодавчі акти та розроблені програми, спрямовані на збереження природних ресурсів, відновлення екосистем і забезпечення сталого розвитку регіону. Також важливим кроком в публічній політиці у

вирішенні зазначених питань є залучення громадськості до вирішення екологічних проблем. Активна участь громадських організацій, наукових установ, місцевих влад та громадян може сприяти змінам у свідомості і ставленні до навколишнього середовища.

Ініціативи з впровадження відновлювальних джерел енергії, зменшення викидів шкідливих речовин та промислового забруднення, а також захисту природних територій і біорізноманіття мають великий потенціал для поліпшення екологічної ситуації в регіоні. Реалізація цих заходів потребує спільних зусиль держави, місцевих органів влади, науковців, громадських організацій і громадян. При цьому слід врахувати той факт, що під впливом повномасштабної російсько-української війни національна екологічна мережа України зазнала серйозних пошкоджень та втрат на значних просторах, зокрема на прифронтових територіях і тимчасово окупованих територіях. Така ситуація створила кризовий стан для екологічних мереж як на Дніпропетровщині, так і в усій Україні.

На тимчасово окупованих територіях та в районах активних бойових дій спостерігалися масштабні екологічні руйнування. Військові дії, використання важкої техніки та зброї призвели до забруднення ґрунтів, водойм та повітря, а також до втрати природних угідь і порушення біорізноманіття. Постраждала природна рівновага, екосистеми та природні резервати були під загрозою. У прифронтових районах також спостерігали значні погіршення екологічної ситуації. Бомбардування, обстріли та військові дії призводили до забруднення навколишнього середовища, втрати лісів та інших природних ресурсів, а також вимушеного виселення людей з їхніх рідних домівок.

Означена криза в екологічних мережах вимагає негайних заходів для відновлення та забезпечення стабільності екосистем. Держава має активно залучати міжнародну спільноту, експертів та фахівців для оцінювання шкоди, виявлення пріоритетних ділянок для відновлення та розробки стратегій відновлення екологічної рівноваги. Крім того, важливо здійснити систематичний моніторинг стану екологічних мереж, щоб оцінити масштаби

пошкоджень та визначити пріоритетні напрями реставрації. Науковці та фахівці мають провести дослідження для встановлення причин екологічних проблем і розробки ефективних стратегій відновлення.

Потрібно також надати підтримку тим, хто постраждав внаслідок конфлікту, зокрема екологічним організаціям та місцевим громадам, щоб вони могли займатися відновленням екосистем, проводити освітні заходи й популяризувати екологічні питання серед населення. Крім того, важливо зміцнити контроль за виконанням екологічного законодавства та покарання за порушення. Розроблення і впровадження суворих норм і стандартів щодо охорони природи, використання природних ресурсів та забруднення довкілля допоможе запобігти подальшим екологічним катастрофам і забезпечить сталий розвиток регіону.

Нарешті, активна участь громадськості в процесах прийняття рішень та відновлення екологічної рівноваги є надзвичайно важливою. Залучення громадських організацій, активістів і звичайних громадян до роботи з охорони довкілля та відновлення екосистем буде сприяти ефективному вирішенню екологічних проблем і підвищенню екологічної свідомості суспільства. Тільки шляхом спільних зусиль, поєднання наукових знань, експертів та громадськості ми зможемо відновити екологічні мережі на Дніпропетровщині та по всій Україні. Потрібно створити довгострокові плани дій, спрямовані на відновлення пошкоджених екосистем, відновлення біорізноманіття і забезпечення сталого розвитку регіону як одного з важливих напрямів публічної політики у сфері ПБ населення України.

Ще одним важливим кроком є реставрація знищених природних місць, таких як ліси, заплавні ландшафти, водні басейни та багато інших. Це можна здійснити шляхом проведення масштабних лісонасаджень, відновлення водних екосистем і створення природних заповідників, які захистять рідкісні види та збережуть екологічну різноманітність. Важливо також активно впроваджувати екологічно чисті технології та зелені рішення у різних галузях, зокрема в енергетиці, промисловості та сільському господарстві. Збільшення

використання відновлювальних джерел енергії, впровадження енергоефективних технологій та зменшення викидів шкідливих речовин сприятимуть поліпшенню стану довкілля.

Проведення екологічної освіти та підвищення екологічної свідомості з-поміж населення є необхідним кроком. Це можна реалізувати через проведення інформаційних кампаній, навчальних програм у школах, організацію семінарів і тренінгів для громадськості. Люди мають розуміти важливість збереження навколишнього середовища і своєї ролі в цьому процесі. Також необхідно забезпечити ефективне співробітництво міжнародного рівня з метою отримання підтримки, експертної допомоги та фінансування для відновлення екологічних мереж. Україна може звертатися до міжнародних організацій, таких як ООН та Європейський Союз, а також до інших країн і благодійних фондів, які мають досвід у відновленні постраждалих територій.

Організація спільних проєктів та програм з міжнародними партнерами може допомогти залучити необхідні ресурси і знання для відновлення екологічних систем. Це може включати обмін досвідом, технологіями й передовими практиками, а також фінансування проєктів з метою реставрації та захисту природних ресурсів. Крім того, розробка і впровадження законодавчих та політичних заходів на державному рівні є важливим кроком. Це може включати суворе дотримання екологічного законодавства, впровадження екологічних стандартів і контроль за їх дотриманням, а також створення ефективних механізмів моніторингу та звітності.

Усі ці заходи публічної політики мають бути проведені в рамках широкого соціального консенсусу та враховувати інтереси всіх зацікавлених сторін – від уряду та бізнесу до місцевих громад і громадських організацій. Тільки шляхом спільних зусиль та взаємодії усіх сторін можна досягти успішного відновлення екологічних мереж і забезпечити сталий розвиток Дніпропетровщини та всієї України.

Водночас важливо пам'ятати, що в екологічній реставрації та відновленні екосистем необхідно також забезпечити участь місцевого населення. Жителі прифронтових та тимчасово окупованих територій мають бути активно залучені до процесу відновлення, оскільки вони мають унікальні знання про місцеву природу та ресурси. Залучення місцевих громад до планування та реалізації екологічних проєктів допоможе не лише забезпечити кращі результати, але й підвищити почуття власної відповідальності та зацікавленості у збереженні довкілля. Необхідно створити механізми для обміну інформацією та досвідом між науковими установами, громадськими організаціями, місцевими органами влади та місцевими жителями.

Потрібно також підтримувати ініціативи та проєкти, спрямовані на створення робочих місць у сфері екологічної реставрації. Це сприятиме не лише відновленню природних екосистем, але й забезпечить соціально-економічний розвиток регіону та покращення якості життя місцевого населення. Нарешті важливо підвищити усвідомлення громадськості про важливість екологічної реставрації та відновлення екосистем. Інформаційні кампанії, освітні програми та медіаініціативи можуть допомогти залучити більше людей до активної участі у захисті природи та відновленні екологічної рівноваги.

Важливим кроком є забезпечення постійного моніторингу стану екосистем і екологічних мереж. Це дасть змогу вчасно виявляти проблемні зони, впроваджувати заходи для їх відновлення та запобігання подальшому знищенню. Систематичний збір і аналіз даних допоможе визначити ефективні стратегії реставрації та моніторингу. Успіх екологічної реставрації також залежить від ефективної співпраці між різними сторонами – урядом, науково-дослідними установами, громадськими організаціями, бізнесом та місцевими жителями. Ефективна публічна політика за цим напрямом полягає у створенні платформ для діалогу, обміну інформацією і спільного планування, що дасть змогу згуртувати зусилля усіх зацікавлених сторін та забезпечити успішну реалізацію проєктів екологічного відновлення. Нарешті важливо враховувати

довгострокові наслідки відновлення екосистем і природних ресурсів. Після відновлення екологічних мереж необхідно забезпечити їх довгострокове управління та збереження. Це означає встановлення захисних правових механізмів, заборону незаконних дій і шкідливих практик, а також запровадження системи постійного моніторингу та оцінювання стану екосистем.

Розуміння еколого-економічної й екопсихологічної значущості екологічної мережі на різних рівнях (Європейському, національному, регіональному та місцевому) є вкрай важливим для суспільства. Недостатня увага до цих аспектів у наукових дослідженнях ускладнює формування аргументованої екологічної освіти, яка мотивувала б громадян до активної добровільної діяльності з охорони та розвитку екологічних мереж, а не обмежувалася лише примусовими заходами.

Варто зазначити, що навіть без проведення спеціальних наукових досліджень стає очевидною наявність у ментальності не тільки більшості населення, але й еліти домінування погляду на природні ресурси як на прояв марнотратства і безгосподарності. З такої точки зору економічну експлуатацію сегментів навколишнього середовища розглядають як раціональну та благородну справу. Це свідчить про необхідність еколого-економічної та екопсихологічної рефлексії, яка сприятиме переоцінці цих переконань і стимулюватиме перехід до більш сталого й екологічно свідомого способу життя.

Дослідження, які спрямовані на з'ясування впливу екологічної мережі на економіку, можуть допомогти усвідомити значну користь, яку природа несе для суспільства. Екологічні мережі забезпечують важливі екосистемні послуги, такі як збереження біорізноманіття, регулювання кліматичних процесів, поліпшення якості повітря та води, підтримка здоров'я людей і багато іншого. Економічна цінність цих послуг нерідко перевищує вартість можливих короткострокових прибутків від їх знищення чи недбалого використання.

Однак для успішного формування екологічної свідомості важливо звернути увагу не лише на аспекти економічної вигоди, але й на екопсихологічні аспекти. Екологічна мережа, зокрема її заповідні території та природні ландшафти, має значний позитивний вплив на психологічний стан людини. Природа надає можливість відпочити, відновити сили, заспокоїтися, а також забезпечує естетичне задоволення та інтелектуальний розвиток. Дослідження у галузі екопсихології можуть допомогти побудувати аргументи, що підкреслюють необхідність збереження та розвитку екологічної мережі як важливого елемента для збалансованого розвитку суспільства.

Для підтримки екологічної освіти та свідомого споживання слід активно пропагувати інформацію про ролі та значення екологічної мережі. Це може бути здійснено за допомогою медіа, суспільних кампаній, освітніх програм та через залучення доцільних структурних змін у системі освіти. Створення платформ для обміну знаннями, досвідом та інформацією між фахівцями, науковцями, активістами та громадськістю також має велике значення.

Узагальнюючи, відзначимо, що важливо розширювати та поглиблювати наукові дослідження і рефлексію щодо екологічної мережі на різних рівнях – від місцевого до європейського. Це сприятиме формуванню належної свідомості щодо значення екологічної мережі та сприятиме прийняттю належних рішень щодо її збереження та розвитку. Крім того, важливо забезпечити доступність цих досліджень і рефлексій широкій громадськості, щоб залучити більше людей до активної участі у збереженні та підтримці екологічної мережі.

Зрештою екологічна мережа є спільною відповідальністю усіх громадян, організацій і держави в цілому. Кожен із нас може зробити значний внесок, починаючи зі свідомого споживання, екологічного освічення, підтримки екологічних ініціатив та активної участі в громадських діях. Тільки через спільні зусилля ми зможемо зберегти природу, забезпечити стале функціонування екологічної мережі та забезпечити здорове й життєздатне довкілля для майбутніх поколінь.

До XVIII ст. територія сучасної Дніпропетровщини, згідно із сучасною концепцією екологічних мереж, втілювала суцільну екологічну мережу. Вона становила територію, яка відома в історії під назвою «Дике поле» [136]. Слово «дике» вказувало на те, що цей регіон відрізнявся від інших регіонів України, таких як Київщина, Вінниччина, Галичина та інші, які вже були значною мірою підпорядковані людській діяльності.

Цей регіон відрізнявся своєрідністю у просторовому та часовому контексті. По-перше, відрізнявся від земель, які вже були значною мірою освоєні людиною. Це означало, що природа цього регіону збереглася у своєму природному стані і не була значною мірою змінена антропогенним впливом. По-друге, у часовому аспекті регіон відрізнявся від попередніх століть, коли ці землі були використані для кочового скотарства. Порівняно із землеробством, яке вимагало більшого землекористування та змін у природному середовищі, кочове скотарство менш пагубно впливало на навколишнє середовище.

Варто зазначити, що Дике поле мало значний екологічний потенціал і високу біорізноманітність. Ця територія слугувала місцем існування багатьох екосистем, де взаємодіяли різноманітні види рослин, тварин і мікроорганізмів. Така різноманітність життя була можлива за наявності різних типів ландшафтів, включаючи степи, ліси, балки, річкові долини та водойми. Ця різноманітність середовищ створювала унікальні умови для існування численних видів рослин і тварин.

Дике поле мало велике значення для збереження біологічної різноманітності та екологічної стійкості регіону. Його недоторканість і віддаленість від інтенсивної антропогенної діяльності створювали умови для збереження природних процесів і екосистемних зв'язків. Це давало можливість зберегти рідкісні види рослин і тварин, які потребують особливих умов для свого існування. Завдяки своїй природній цінності Дике поле привертало увагу вчених, які досліджували його екологічні особливості та біорізноманіття. Вони визнавали необхідність збереження цієї унікальної

території та її включення до екологічної мережі країни. Проте з розвитком індустріалізації та зростанням населення Дике поле поступово зазнавало тиску економічного освоєння.

Незважаючи на це, важливо враховувати історичну цінність Дикого поля як прикладу суцільної екологічної мережі. Вона нагадує нам про важливість збереження природних територій та балансу між людською діяльністю й охороною природи. Розуміння цінності таких регіонів сприяє розвитку екологічної свідомості, формуванню належного ставлення до природи. Сьогодні в умовах зростаючої уваги до екології та сталого розвитку необхідно зосередитися на відновленні та охороні екологічних мереж.

Повернення до ідеї Дикого поля як суцільної екологічної мережі може стати важливим кроком у забезпеченні сталого розвитку та збереженні природних ресурсів. Розширення мереж національного та регіонального рівнів дасть змогу зберегти цінні природні комплекси, забезпечити міграційні маршрути для диких тварин, збалансувати екологічні процеси й забезпечити населенню доступ до природних рекреаційних зон.

Безумовно, для успішної реалізації концепції екологічних мереж потрібні відповідні політична воля, наукові дослідження та ефективні механізми охорони й управління природними ресурсами. Крім того, важливим є поширення свідомості серед населення про значення екологічних мереж і активна участь громадян у їх збереженні та відновленні. Завдяки розумінню значущості екологічних мереж на європейському, національному, регіональному та місцевому рівнях ми зможемо створити стійке майбутнє, де люди і природа співіснують у гармонії. Розвиток екологічної свідомості та реалізація заходів зі збереження екологічних мереж є ключовими елементами публічної політики у сфері ПБ на шляху до сталого розвитку і збереження здоров'я нації для майбутніх поколінь.

Перетворення Дніпропетровщини із суцільної екологічної мережі на аграрно-промислову зону призвело до виникнення низки негативних наслідків для природи. Масштабне розорювання земель, вирубування лісів, забруднення

водних ресурсів та порушення екологічного балансу стали серйозними проблемами. На сьогодні наслідки безрозсудного використання земель і ресурсів у цьому регіоні стають все більш очевидними. Порушення біорізноманіття, втрата природних екосистем, зміна кліматичних умов, забруднення повітря та води – усе це негативно впливає на життя місцевого населення й екологічну рівновагу.

Українська кухня цього періоду була витвором сполучення природних ресурсів та кулінарних традицій. Люди активно використовували рогіз, пасльон, кислицю, козельці, терн, глід та багато інших дикорослих рослин у своїй їжі. Вони відомі своїми цінними харчовими властивостями та багатими поживними речовинами. Ці дикорослі продукти не тільки задовольняли голод, а й забезпечували людей необхідними поживними речовинами, вітамінами та мікроелементами.

І. Котляревський у своїй «Енеїді» навів численні приклади використання дикорослих продуктів у старожитніх харчових традиціях українців. Він підкреслив, що такі рослини, як рогіз, пасльон, кислиця, козельці, терн і глід, мали таку саму вагу та значення, що й культурні рослини. Це свідчить про високу цінність дикорослих продовольчих ресурсів для харчування та культурного спадкування [92].

Ще більше виділяється патерн використання дикої флори та фауни на теренах Гетьманщини порівняно з територією тодішнього Дикого поля. Дике поле саме тоді майже не було аграрно освоєним, а його природні ресурси залишалися майже недоторканими. Жителі Дикого поля, які використовували цю територію, а також ухідники та козаки мали доступ до багатства та різноманітності природних ресурсів. Ця ситуація неодноразово була підкреслена у працях видатного дослідника Яворницького [245], який звертав увагу на те, як саме багатство та різноманітність природних ресурсів Дикого поля впливали на спосіб життя та економічні практики тогочасних мешканців.

Проте вже у XVIII ст. термін «Дике поле» перестав відображати дійсний стан речей через швидкий процес колонізації цієї території. Поступово розпочався активний аграрний розвиток, а з другої половини XIX ст. – також і промислове освоєння цього регіону. Дикі та напівдикі землі стали зменшуватися внаслідок поширення аграрної та технічної сфери впливу, що призвело до швидкого зменшення біологічного багатства та різноманітності. У XX ст. аграрний та промисловий розвиток степової Дніпропетровщини та Запоріжжя перевищував подібні показники на територіях лісостепової та лісової України. На старих теренах цих регіонів зберігалася значно більша площа територій дикої природи, що викликало значно більший інтерес до їх збереження.

Зазначені ландшафтні зміни мали важливі наслідки для свідомості населення на теренах колишнього Дикого поля. Особливо відзначається радикальна трансформація ставлення до дикої природи цього регіону, яка перетворилася з простору з багат шаровою природною різноманітністю у простір для аграрної, промислової та поселенської експансії. Відповідно до цих змін, харчові уявлення та стереотипи зазнали переформатування в напрямі сприяння сільськогосподарській продукції та харчовій промисловості.

На зміну природних продуктів у харчуванні вплинули зміни у ландшафтній структурі та освоєнні території. Зокрема, харчова дикоросла флора, а особливо рослини, які раніше ідентифікувалися як бур'яни чи незначущі, стали сприйматися як другорядні, менш значущі продовольчі ресурси. Під впливом індустріалізації та інтенсивного аграрного виробництва звернення до дикоросів у харчуванні стало менш популярним. Ці зміни також позначилися на поглядах населення на продовольчу безпеку. Якщо раніше дика природа була важливим резервом у харчуванні, то з часом цей резерв зменшувався, що змусило звернути увагу на ефективність сільськогосподарської та харчової системи. Однак варто зазначити, що історія цього регіону свідчить про глибокі трансформації у сприйнятті природи та її

ролі у житті людей, а також впливі господарських і технологічних змін на харчові звички й використання природних ресурсів.

У бурхливі часи війн та голодних років, як і під час розвитку індустріалізаційних процесів, звертання до ресурсів диких та напівдиких територій для забезпечення ПБ залишалося актуальним. Особливо це стосувалося ситуацій, коли наставав ризик голодної смерті. У таких непростих обставинах ці дикі рослини використовували для порятунку життя та задоволення життєво важливих потреб [134; 280].

Проте ставлення до дикорослих рослин значно змінилося протягом ХХ ст. Поступово ці рослини почали втрачати свою харчову цінність в очах суспільства. Цей процес девальвації харчової цінності дикорослих рослин відбувався значними темпами. Уже в середині ХХ ст. ця девальвація досягла рівня соціальної стигматизації, при якій дикорослі рослини сприймалися як харч для тварин і худоби, але не для людини.

Сприйняття дикорослих рослин як харчових ресурсів зазнавало великої зміни в контексті історичних подій і технологічних зрушень. Особливо важливою була динаміка суспільної свідомості, де в другій половині ХХ та на початку ХХІ ст. загроза голоду ступнево відступала на другий план. Психологічні наслідки голодних періодів також сформували колективне несвідоме сприйняття цієї теми та визначили зміни в підходах до використання дикорослих рослин.

Ці трансгенераційні психотравми продовжують впливати на сприйняття харчових звичок серед українців і до сьогодні. У населення існують психологічні бар'єри щодо споживання продовольчих ресурсів, що виникли через хворобливі асоціації з часами голодоморів, які були частим явищем історії України, але які не сприймаються сучасним поколінням.

Цілком корисні їстівні дикорослі рослини стали символами бідності та страждань, набувши глибокої негативної конотації, яка була майже відсутня в українській ментальності наших предків протягом періоду Дикого поля і навіть ще півтора століття пізніше. Ця психологічна бар'єрність утворює

стійкий стереотип і ставлення до дикорослих рослин як до чогось менш цінного, незначущого та неспоживацького, аніж ресурси традиційної харчової бази. Відсутність належного освітнього впливу та інформаційної свідомості може затримати формування позитивного погляду на ці рослини та їх використання у сучасних кулінарних практиках, незважаючи на їх великий потенціал і корисність для забезпечення раціонального та різноманітного харчування.

До того ж традиції використання дикорослих рослин у харчуванні стали зазнавати впливу маркетингових стратегій індустріалізованої системи харчування, яка супроводжується масштабною рекламою продукції харчової промисловості та мерчандайзинговими підходами в продовольчому ритейлі. Порівняно з дикими та напівдикими територіями природи цей вплив викликає інверсію ціннісних орієнтацій та аксіологічний диспаритет між різними сферами сучасного життя, такими як агросфера, техносфера та інші антропогенні ландшафти. Ця диспропорція набуває виразної асиметрії, призводячи до нерівності у сприйнятті та використанні ресурсів.

Ця маркетингова домінанта впливає на сучасних споживачів, перетворюючи їх споживацькі уподобання та попит на харчові продукти. Реклама та підходи мерчандайзингу спрямовані на створення сприятливого образу продукції харчової промисловості, роблячи її більш привабливою та доступною для всієї споживчої аудиторії. Це своєю чергою може зменшувати інтерес до використання дикорослих рослин у харчуванні, оскільки сучасна споживча культура зосереджена на зручності та широкому асортименті готових продуктів, що пропонуються на ринку [101, с. 85].

Це приводить до того, що велика кількість цінних і їстівних дикорослих рослин залишається маловикористаною або навіть недооціненою частиною харчового ресурсу. Цей процес також може впливати на різноманітність харчового раціону, знижувати інтерес до рідкісних та менш відомих їстівних рослин і сприяти зниженню біологічного та культурного різноманіття у харчуванні сучасного суспільства.

Зниження якості навколишнього середовища також призводить до зростання ризику стихійних лих, таких як паводки та пожежі, а також до загрози нестачі води та забруднення ґрунтів. Це має серйозні наслідки для здоров'я та благополуччя населення.

У світлі цих викликів важливо вживати активні заходи для збереження природного різноманіття, відновлення природних територій і зменшення техногенного навантаження на довкілля. Це може включати екологічні реставраційні проекти, сприяння ефективному використанню ресурсів та розробку сталих практик у різних сферах діяльності. Спрямованість на збереження природи та забезпечення сталого розвитку не лише покращить якість навколишнього середовища, але й забезпечить громадянам більш безпечне, здорове і стабільне майбутнє.

Відтак у сучасних умовах сталого розвитку та збереження природних ресурсів Україна взяла на озброєння важливий стратегічний напрям в екологічній політиці, аналізуючи приклад країн Європейського Союзу. Цей напрям передбачає виважений розвиток обсягів надання екосистемних послуг населенню, що відіграє критичну роль у забезпеченні якості життя та добробуту громадян [183].

Задекларований розвиток екосистемних послуг українським урядом включає низку ключових аспектів, які спрямовані на збереження та відновлення природних територій. Один із найважливіших елементів полягає у розвитку національної екомережі, яка має на меті об'єднати різноманітні природні ландшафти, екосистеми та природні резервати, щоб забезпечити відповідну якість навколишнього середовища для населення. Удосконалення природно-заповідної справи також є важливою складовою цього напрямку. Запровадження нових технологій і практик, що сприяють збереженню природних територій, допомагає збалансувати взаємовідносини між людиною та природою.

До того ж науковці проводять розрахунки, що демонструють економічні переваги від покращення екосистемних послуг як результат відформування

екомережі. Зменшення ризиків екологічних катастроф, підвищення рівня здоров'я населення, підтримання різноманітності природи – ці чинники впливають на соціально-економічний розвиток країни. У результаті розвиток екосистемних послуг та створення національної екомережі в Україні має потенціал вирішити не лише екологічні, а й соціально-економічні виклики. Вдосконалення стану природних ресурсів та екосистем є ключовим чинником для покращення якості життя громадян і забезпечення сталого розвитку країни загалом.

Формування екомережі як одного з напрямів публічної політики у сфері підвищення рівня ПБ передбачає необхідність введення нових, постмодерних мотиваційно-ціннісних орієнтирів, які відповідали б вимогам сучасного сталого розвитку. Такі орієнтири мають бути вдосконалені в контексті як військових конфліктів, так і періодів після них, коли потрібно відновлювати та розширювати екомережу. Ці орієнтири мають змінити парадигму модерних ціннісних пріоритетів, які ставили акцент на підкорення та антропогенне перетворення природи, що було характерним для періоду індустріалізації.

Сучасний підхід вимагає врахування природних обмежень і збереження біорізноманіття. Це вимагає від населення та влади переосмислення підходів до використання природних ресурсів і створення умов для їхнього сталого збереження. Важливо навести приклади, які ілюструють перехід від модерних аксіологічних імперативів до нових ціннісних орієнтирів. Такі приклади можуть включати успішні ініціативи з охорони дикорослої флори та фауни, збереження водних ресурсів, розвиток екологічних енергетичних технологій.

Постійна робота над підвищенням екологічної свідомості громадян та публічної влади щодо значущості екомережі є ключовим чинником для зміни підходів. Важливо зазначити, що екомережу можна розглядати як єдиний міжгалузевий та інтегрований об'єкт, на який поширюється правове регулювання й відомчі політики. Крім того, економічне використання екомережі має базуватися на принципах сталого розвитку та збереження природних ресурсів. Це включає розробку ефективних механізмів контролю

та сприяння збалансованому співвідношенню між потребами суспільства та відновлювальною здатністю природи.

Отже, сучасна публічна політика у частині екологічної політики України має спрямовуватися на формування нових ціннісних орієнтирів, які відображали б важливість екосистемних послуг та збереження природних ресурсів. Це ключовий крок для забезпечення сталого розвитку країни і збереження біорізноманіття. Досягнення цієї мети вимагає від усіх рівнів суспільства активної участі та спільної дії.

Розвиток екомережі вимагає комплексного підходу, що об'єднує науковців, громадські організації, державні структури та приватний сектор. Важливо створити стимули для зацікавленості різних сторін у підтримці й розвитку екомережі, наприклад, через фінансові пільги для підприємств, які діють відповідно до стандартів сталого розвитку. Важливо активно впроваджувати практики екологічного виховання та освіти серед населення, зокрема дітей і молоді. Це допоможе створити нове покоління, яке б відчувало відповідальність за довкілля та цінувало роль екомережі в забезпеченні сталого розвитку. Важливим аспектом є сприяння розвитку досліджень, спрямованих на вивчення різноманітності й значущості екомережі. Відомості про стан природних ресурсів та їх вплив на життя суспільства допоможуть розробити науково обґрунтовані підходи до збереження та використання цих ресурсів.

На шляху до сталого розвитку регіону, зокрема Дніпропетровщини, формування ефективної екомережі має важливе значення. Це вимагає балансу між різними напрямками розвитку, адаптації до сучасних викликів та забезпечення якісного середовища для мешканців.

Важливо враховувати, що сталий розвиток регіону передбачає не тільки економічне зростання та технологічні досягнення, але й збереження екосистем і збалансоване використання природних ресурсів. Для цього органам публічного управління потрібно розробляти та впроваджувати екологічно безпечні технології, стимулювати економічний розвиток на основі зеленої

економіки, де враховуватимуться екологічні показники та вартість природних ресурсів.

Стратегія розвитку «смарт-регіону» має бути комплексною та забезпечувати гармонію між соціальним, економічним і екологічним розвитком. Необхідно розглядати регіон як систему, де кожен крок впливає на інші компоненти. Наприклад, упровадження нових технологій має супроводжуватися оцінюванням їхнього впливу на довкілля та розробкою заходів для мінімізації негативних наслідків [2; 136; 146; 157; 193; 274].

Крім того, важливо залучати громадськість до процесу прийняття рішень, особливо тих, які стосуються розвитку та використання природних ресурсів. Публічна політика виявляється у формі діалогу між громадою, державними органами і бізнесом, допомагає знаходити баланс між різними інтересами та забезпечувати згоду щодо спільних цілей.

Потрібно розглядати екомережу як стратегічний ресурс, який може стати основою для розвитку екотуризму, рекреаційних зон та інших форм позитивного використання природних ресурсів. Це вимагатиме створення сприятливого середовища для розвитку малих підприємств та ініціатив на місцевому рівні. У підсумку для досягнення балансу між економічним та екологічним розвитком у сучасних умовах необхідно здійснювати комплексний підхід у сфері ПУ, який об'єднає інтереси різних сфер суспільства та забезпечить сталість розвитку регіону.

Впровадження амбітних цілей і завдань Стратегії регіонального розвитку є важливим та складним завданням. Однак, зосереджуючи увагу на створенні передових європейських стандартів, смарт-спеціалізації та стратегічному баченні, можна забезпечити прискорене досягнення цілей розвитку регіону.

Однією з ключових складових успіху є впровадження екологічно дружньої кластерної моделі розвитку. Кластери дають змогу об'єднати різні суб'єкти господарювання, наукові установи та інші організації для спільної реалізації інноваційних проєктів. Враховуючи природні ресурси регіону та

його екологічний потенціал, розробка і реалізація екологічно орієнтованих ініціатив у межах кластерної моделі можуть забезпечити високий рівень конкурентоспроможності регіону на міжнародному ринку.

Здійснення стратегічного бачення та досягнення цілей вимагає також розвитку інноваційного потенціалу області. Розробка та впровадження нових технологій, які б сприяли збереженню довкілля та підвищенню якості життя мешканців, є ключовим завданням публічної політики у сфері підвищення рівня ПБ населення. Це може включати розробку енергоефективних та екологічно чистих технологій виробництва, використання відновлюваних джерел енергії та інші ініціативи, спрямовані на зменшення негативного впливу на довкілля.

Розвиток екологічної свідомості громадян є важливою передумовою для успішного впровадження зазначених заходів. Забезпечення інформаційної освіти, популяризація екологічних цінностей та позитивних практик може сприяти зміні сприйняття й підтримці населення щодо екологічних ініціатив [2; 136; 146; 157; 193; 274].

На шляху до досягнення поставлених цілей важливо пам'ятати про необхідність балансу між економічним та екологічним розвитком. Відповідальний підхід до використання природних ресурсів та збереження природних екосистем допоможе забезпечити сталість розвитку регіону на довгострокову перспективу. Проблема відсутності екологічно чистих і безпечних місць відпочинку є актуальною для багатьох промислових регіонів і має значний вплив на якість життя мешканців. Ініціатива з розвитку екомережі та рекреаційних зон у політичній стратегії Дніпропетровщини є правильним кроком щодо вирішення цієї проблеми.

Рекреаційні зони та екомережа можуть сприяти поліпшенню здоров'я та добробуту мешканців регіону. Створення зон для відпочинку на природі, де можна проводити час активно та відновлювати фізичне й психологічне здоров'я, може сприяти зниженню рівня захворюваності та покращенню загальної якості життя. Для досягнення цієї мети органам публічної влади

важливо розробити імplementовану стратегію розвитку екомережі, яка включатиме створення і підтримку парків, заповідників, природних резерватів та інших зон, спрямованих на збереження природних багатств. При розробці нових інфраструктурних об'єктів і туристичних маршрутів важливо враховувати екологічні аспекти.

Разом із розвитком природних резерватів можливе створення рекреаційних комплексів, обладнаних спортивними майданчиками, велосипедними доріжками, місцями для пікніків та іншими зручностями. Це може сприяти активному відпочинку та підтримці здорового способу життя.

Залучення громадськості до процесу розробки та впровадження стратегії є важливим елементом успішної реалізації планів у сфері підвищення рівня ПБ населення. Підтримка місцевих жителів, активістів, науковців та екологічних організацій може сприяти формуванню позитивного ставлення до ідеї збереження природи й розвитку рекреаційних зон.

У сучасному світі екологічна безпека та можливості для якісного відпочинку стали пріоритетними завданнями для влади й органів місцевого самоврядування. Розробка імplementованих планів для покращення якості природних зон і створення нових місць відпочинку стає важливим чинником для покращення життя мешканців міст області та забезпечення їхнього фізичного й психологічного добробуту [149, с. 114].

Зростаюча увага до екології і природи сприяє розвитку зеленого туризму, який базується на використанні природних ресурсів для рекреації та відпочинку. Створення зон для активного відпочинку, пішохідних та велосипедних маршрутів, майданчиків для пікніків, спортивних ігор та інших розваг може значно підвищити якість життя мешканців, зокрема тих, хто мешкає у містах та індустріальних районах.

Зелений туризм може стати не лише засобом підтримки здорового способу життя та відпочинку, а й потужним інструментом для розвитку економіки регіону. Одним із інноваційних напрямів цього сектора є збиральництво їстівних дикорослих трав. Серед багатих природних ресурсів

Дніпропетровщини вирізняється велика кількість дикорослих рослин, які є смачними, екологічно чистими та багатими на корисні речовини. Така заготівля може стати важливим додатковим заробітком для місцевого населення, сприяти збереженню та використанню природних ресурсів області.

Підтримка розвитку екологічної інфраструктури та зеленого туризму потребує участі різних сторін, включаючи владу, бізнес, науковців та громадські організації. Інвестиції у створення нових місць відпочинку, підготовку інфраструктури, навчання місцевого населення та сприяння розвитку малих підприємств у цій сфері можуть принести позитивні результати як для екологічної безпеки, так і для економічного розвитку області. Враховуючи всі ці чинники, розвиток зеленого туризму та створення місць відпочинку на основі природних ресурсів Дніпропетровщини може забезпечити більш здорове, комфортне та екологічно чисте середовище для мешканців області та сприяти сталому розвитку регіону.

Зерновий сектор області як монопольно стратегічна галузь регіональної економіки дійсно відіграє важливу роль у забезпеченні продовольством населення, визначає обсяги та вартість основних продуктів харчування. Однак ця монополія може мати негативний вплив на різноманітність екосистем і природних ресурсів. Для забезпечення сталого розвитку регіону важливо збалансувати зерновий сектор з іншими секторами, що використовують природні ресурси.

Пропозиція розкрити продовольчий потенціал екомереж відкриває нові можливості для розвитку й диверсифікації економіки регіону. Зібрані з дикорослих трав продукти можуть не лише доповнити асортимент продукції, але й відіграти важливу роль у забезпеченні населення якісною та екологічно чистою їжею. Таке збиральництво може також вплинути на відновлення біорізноманіття регіону та стимулювати інтерес до збереження природних екосистем.

Смарт-спеціалізація як один із нових напрямів публічної політики у сфері підвищення рівня ПБ населення, яка базується на поєднанні високих

технологій і традиційних секторів, є ефективним підходом для розвитку регіону. Включення збиральництва їстівних дикорослих трав у смарт-спеціалізацію дасть змогу створити новий економічний кластер, який базується на давніх традиціях та сучасних технологіях. Це може відкрити нові можливості для розвитку малих і середніх підприємств, залучення інвестицій та сприяння створенню робочих місць [44; 86].

Збереження природних ресурсів та біорізноманіття має бути ключовим завданням у реалізації стратегії вдосконалення публічної політики у сфері ПБ. Важливо враховувати екологічні аспекти при розвитку будь-яких галузей, зокрема і збиральництва їстівних трав. Збереження біорізноманіття та забезпечення сталого використання природних ресурсів можуть допомогти побудувати більш збалансовану та стійку економіку регіону. Враховуючи ці аспекти, розвиток нових секторів (включаючи збиральництво їстівних дикорослих трав), може стати ключовим для досягнення сталого розвитку області, збереження природних ресурсів та покращення якості життя.

Смарт-спеціалізація є інноваційним підходом, який здатен стимулювати розвиток регіонів «знизу вгору», допомагаючи кожному регіону виявити та розвивати власні конкурентні переваги. Вона базується на співпраці між місцевими органами влади, науковцями, підприємцями й громадянським суспільством. Цей підхід дає змогу регіонам визначити свої сильні сторони та зосередити зусилля на розвитку галузей, де вони мають конкурентні переваги.

У контексті розумної спеціалізації надання підтримки діяльності, спрямованої на розвиток та розумне використання екомереж, має велике значення. Зокрема, розвиток екорационального збиральництва їстівних та лікарських рослин може стати важливою складовою стратегії смарт-спеціалізації Дніпропетровщини. Це відкриває можливість для використання багатства біорізноманіття регіону для створення нових галузей економіки.

Однією з головних переваг такого підходу є те, що він виходить за рамки класичної інноваційної політики, яка нерідко зосереджується на підтримці високотехнологічних галузей. Розвиток та підтримка діяльності населення,

спрямованої на збереження та розвиток екомереж, дає змогу використовувати вже існуючі ресурси регіону та виробляти продукти з використанням природних ресурсів, що вже доступні на території.

Важливо враховувати, що збиральництво їстівних та лікарських рослин може зробити значний внесок у покращення якості життя населення. Відновлення екосистем, збереження природних ресурсів та розумне використання територій регіональних і місцевих екомереж може допомогти забезпечити комфортні умови для життя та розвитку, а також сприяти розвитку зеленого туризму, що позначиться на економіці регіону. Таким чином, інтеграція розвитку екорационального збиральництва їстівних і лікарських рослин у стратегію смарт-спеціалізації Дніпропетровщини може сприяти розвитку сталої та різноманітної економіки, забезпеченню більш якісного середовища для мешканців.

Ця мережа сприяє збереженню природних об'єктів та їхніх екосистем, регулює діяльність економічних суб'єктів у цих територіях та сприяє розвитку екологічно відповідального підходу до природокористування. Крім того, схожі ініціативи почали розвиватися у суміжних з ЄС країнах, включаючи Смарагдову мережу, яка прагне забезпечити збереження біорізноманіття національних територій. Україна також відіграє активну роль у сприянні збереженню природних ресурсів та біорізноманіття шляхом упровадження екологічних мереж та ініціатив. Це є важливим кроком у напрямі збереження незамінної природної спадщини та створення умов для екологічно сталого розвитку суспільства [193, с. 94].

Дніпропетровщина як регіон з багатою історією та традиціями збиральництва може відіграти важливу роль у розвитку екорационального збиральництва та підтримки біорізноманіття. Архетипи й традиції, що збереглися серед нащадків Дикого поля, можуть бути цінним джерелом для відновлення та розвитку діяльності, спрямованої на збереження і використання природних ресурсів в екологічно чистий спосіб.

Процес розвитку екологічної мережі може бути посилений шляхом доповнення поняття національної, регіональної та місцевої екомережі концептом екологічних мікромереж. Ця ідея означає створення системи невеликих ділянок дикого та напівдикого природного ландшафту, які знаходяться в рамках приватних ділянок громадян, а також в екодизайні садиб та інших приватних територій. Ці екологічні мікромережі можуть бути спільним зусиллям громадян, які бажають зберігати та відповідально використовувати природні ресурси.

Це доповнення до концепції екологічної мережі дає змогу більш детально враховувати різноманітність територій та сприяє інтеграції зусиль на різних рівнях землекористування. Екологічні мікромережі можуть сприяти створенню малих, але важливих оаз природи, що покращуватимуть якість середовища в місцях, де мешкають та працюють люди. Враховуючи цю концепцію, розвиток екорационального збиральництва та інших ініціатив, спрямованих на збереження природних ресурсів, може стати не тільки окремими акціями, але й частиною великої системи, що охоплює всі рівні землекористування та сприяє взаємодії громадян, науковців, підприємців і влади.

Такий підхід сприятиме збереженню та відновленню природного різноманіття регіону, сприяє розвитку екологічної свідомості та покращенню якості життя мешканців Дніпропетровщини. Однією із ключових переваг такого підходу є те, що він дає змогу втілити екологічні цінності та практики у повсякденне життя кожної людини.

Залучення домогосподарств та індивідуальних громадян до руху на розбудову екологічних мікромереж може мати значний вплив на сталість та ефективність цього процесу. Сім'ї та окремі громадяни, займаючись збиральництвом їстівних та лікарських рослин на своїх ділянках, у садах і парках, можуть не лише сприяти відновленню природних ресурсів, але й набувати цінного досвіду узгодженої взаємодії з природним оточенням.

Це може вплинути на їхні ціннісні орієнтири, спонукати до більш обережного ставлення до природних ресурсів та екосистем. Крім того, взаємодія з природою через збиральництво може стати джерелом задоволення та релаксації, сприяючи покращенню психофізіологічного стану людей.

Спільні зусилля домогосподарств та громадян можуть сприяти поширенню екологічної свідомості, зростанню обізнаності щодо важливості збереження природи та біорізноманіття. Це може викликати попит на знання та навички, пов'язані з розпізнаванням, збором і використанням дикорослих їстівних трав та рослин. Така популяризація може сприяти розширенню екологічної освіти серед населення.

Узагальнюючи вищесказане, можемо зробити висновок, що залучення домогосподарств та індивідуальних громадян до створення екологічних мікромереж може вплинути на трансформацію їхньої свідомості та ціннісних орієнтирів. Це може зробити кожного учасника руху активним агентом екологічних змін, сприяючи подальшій розбудові національної екомережі та її інтеграції в пан'європейську екологічну мережу.

Продовольчий просьюмеризм як у формі домашньої кулінарії, так і у формі присадибного агровиробництва, спрямованого на самозабезпечення продуктами харчування, має давні та багаті традиції на теренах України. Проте останніми десятиліттями зазначені традиції швидко стали витіснятися консьюмерними стратегіями харчування українських громадян, домашню кухню стали змінювати відвідуванням закладів громадського харчування, особливо різних фастфудів або купівлею в супермаркетах готових до вживання продуктів чи різних напівфабрикатів, які багаторазово мінімізують витрати часу на приготування їжі. Ще більшою мірою скоротилися масштаби присадибного та дачного агровиробництва. Тобто на початок XXI ст. ринок остаточно й переконливо перемиг всі практики продовольчого самозабезпечення громадян, перетворивши їх частково на маргінальне явище й пережиток, а частково перекваліфікувавши їх із повсякденної роботи на хоббі.

Відповідно консьюмерні практики харчування стали виразно домінантними порівняно з усіма формами продовольчого просьюмеризму. Водночас держава як у часи незалежності, так і в радянську епоху була на стороні ринку. До того ж радянська влада цілеспрямовано й рішуче придушувала продовольчий просьюмеризм населення. Так, постійно обмежували розмір особистих господарств, періодично вводили непомірне оподаткування з такими радикальними викривленнями, що створювало кризові явища у сфері ПБ. Лише після цього робили певні пом'якшення й агропродовольчий просьюмеризм здобував можливість деякого відновлення. З кулінарним просьюмеризмом діяли аналогічно. Зокрема, було оголошено відому кампанію щодо звільнення жінок з «кухонного рабства». Напевно, для того, щоб замінити його рабством на колгоспних полях, фабриках, заводах, конторах.

Перехід від соціалістичного ринку до капіталістичного хоч пом'якшив ситуацію, але кардинально не змінив. Просьюмеризм порівняно з консьюмеризмом і товарним виробництвом розглядається у світоглядних координатах публічної влади також меншовартісно. Прогресивним явищем вважається саме розвиток ринкових форм господарювання у всіх сферах економіки і продовольчого забезпечення зокрема. Однак з переходом до інклюзивної парадигми розвитку економіки увиразнюються необхідність перевизначення таких стратегій, оскільки на порядку денному актуалізується проблема залучення широкого кола громадян до активної економічної діяльності, оскільки подальший тріумфальний розвиток ринку, ґрунований на досягненнях науково технічного-прогресу, сьогодні настільки знижує трудомісткість широкого кола виробництв, що може залишити без роботи і, відповідно, доходів все більшу кількість громадян і, як наслідок, знизити їх купівельну спроможність як споживачів [250]. Тобто в історичній епопеї перемоги ринкового сектора над просьюмерним наближається момент, коли ринок починає вже себе перемагати.

Історично ринок виник ще в первісні часи і розвивався поступово як експансивне явище, схильне до самопосилення, коли розподіл праці і територіально нерівномірний розподіл ресурсів породжували потребу в обміні, а розвиток торгівлі своєю чергою стимулювали розвиток товарних форм виробництва та природокористування, які поглиблювали розподіл праці. Однак навіть у розвинутих аграрних суспільствах ринковий сектор порівняно з натуральним господарюванням був периферійним явищем. Радикальна зміна відбулася лише в індустріальну епоху, коли за словами автора терміну «просьюмеризм» Е. Тоффлера, який створив масовий характер розділення між виробництвом і споживанням, що перейшло у вибухоподібну експансію ринку й стрімке скорочення сфери просьюмеризму. Однак у постіндустріальну, інформаційну епоху, на його думку, буде мати місце зворотний тренд у формі ренесансу просьюмерних форм економіки. Він прогнозував, що відродження просьюмеризму значно вплине на ринки й змінить уявлення про багатство, називаючи просьюмерів неоспіваними героями економіки майбутнього [224, с. 25].

На сьогодні у світовій економіці з'являється все більше ознак того, що продуктивний потенціал експансії ринку вичерпується. У продовольчій сфері зазначене виявляється в тому, що, створюючи незрівнянно більшу порівняно з особистими сільськими господарствами кількість продуктів харчування, ринок демонструє виразне падіння їх якості і навіть безпечності. Неспроможність ринкових механізмів забезпечити якість на рівні просьюмерного та дрібнотоварного домашнього агровиробництва наразі сягнула такої межі, за якою відкриваються нові можливості особистих сільських господарств, які поки що не забезпечують сільським родинам суттєвих доходів і лише частково компенсують матеріальні витрати, пов'язані з виробництвом та реалізацією сільгосппродукції. Особисті селянські господарства відіграють важливу роль переважно у самозабезпеченні продуктами харчування сільських родин. Загострення попиту на якісне та безпечне продовольство може створити умови для підвищення його

товарності, зростання доходів сільських жителів і сфери зайнятості значної частини сільських жителів, що призведе до зміцнення ПБ країни та сталого розвитку сільських територій.

Продовольчий просьюмеризм у нинішніх умовах стає популярним і у містах у форматі сіті-фермерство, яке активно розвивають жителі США, Канади, Китаю і Німеччини. Міські ферми розділяються на вертикальні ферми закритого типу, ферми відкритого типу та кімнатні осередки. В Україні, за попередніми прогнозами, на 2022 р. ринок міських ферм мав був зрости на 24,8 % [258]. Початок повномасштабної російсько-української війни зазначену тенденцію зробив ще актуальнішою і стимулюється в контексті проєкту «Сади перемоги». При цьому особливо швидко сьогодні з'явилися всі форми сіті-фермерства, пов'язані з вирощуванням мікрозелені [23; 55; 207; 277]. Перевагою мікрозелені стала невибагливість її до світла, тепла, простору, можливість отримання врожаю на основі простих субстратів і короткого циклу отримання врожаю (10–12 днів) [269, с. 42].

Просьюмеризм загалом і продовольчий зокрема дає можливість виходу зі скрутної ситуації, у яку на нинішньому етапі заходить ринок праці, через розвиток високих технологій, особливо штучного інтелекту, нейромереж тощо, які зменшують трудомісткість виробництва [32, с. 90]. Однак реалізація зазначеного виходу потребує радикального переформатування інерції індустріальних стереотипів мислення, що розглядають усі форми як щось архаїчне, відстале й поки істотно гальмують процес руху на розбудову інклюзивної економіки.

У цьому підрозділі було розглянуто промоцію цінності культурних рослин і харчових дикоросів як напрям публічної політики у сфері підвищення рівня ПБ населення України. Виявлено, що промоція є важливим інструментом для підвищення обізнаності, розуміння, зацікавленості та участі різних груп населення, суб'єктів харчової сфери, органів влади, громадськості та ЗМІ у питаннях цінності, користі й безпеки культурних рослин і харчових дикоросів, а також для формування позитивного ставлення, поведінки та

споживання цих продуктів. Можна також зробили висновок, що промоція має бути цілеспрямованою, планомірною, систематичною, різноманітною, інтерактивною, адаптивною, ефективною та оцінюваною. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення промоції цінності культурних рослин та харчових дикоросів в Україні, таких як розробка та прийняття національної стратегії, плану та програми, створення ефективних інституційних та правових механізмів, забезпечення наукового супроводу та моніторингу, залучення громадськості та зацікавлених сторін, підвищення обізнаності та освіти, сприяння міжнародній співпраці та обміну досвідом. Враховуючи специфіку та потреби України, було розглянуто можливості адаптації зарубіжного досвіду до українських реалій.

3.3. Розробка та шляхи впровадження моделі інноваційної публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні

ПБ є однією із найважливіших складових національної безпеки держави, яка визначає її економічну, соціальну та політичну стабільність. У сучасних умовах глобалізації, кліматичних змін, військових конфліктів та пандемії, ПБ стає ще більш актуальною та зумовлює необхідність пошуку нових підходів до її забезпечення. У цьому контексті ПП у сфері ПБ вимагає інноваційного розвитку, який би відповідав сучасним викликам та потребам суспільства [14; 21; 65; 81; 218; 219; 233; 235; 238]. У цьому підрозділі ми дослідимо особливості та переваги моделі інноваційної ПП у сфері ПБ, а також запропонуємо можливі шляхи її впровадження в Україні.

Розглянемо основні моделі управління в контексті нашого дослідження ПП у сфері ПБ в Україні та світі, щоб обрати найбільш інноваційну та ефективну, на основі якої буде запропоновано модель інноваційної ПП у сфері ПБ в Україні [122; 135].

Традиційна (бюрократична) модель, яка ґрунтується на централізованій ролі держави як регулятора та гаранта ПБ. Ця модель була поширена до 1980-х рр., але зараз вважається застарілою та неадаптованою до сучасних умов.

Нова модель ПУ, яка запозичила елементи з приватного сектора, такі як конкуренція, результативність, гнучкість. Ця модель намагається зменшити роль держави у сфері ПБ, передаючи більше повноважень для місцевого рівня, приватного сектора та громадянського суспільства.

Мережева модель політики, яка виходить з того, що ПП у сфері ПБ має включати різноманітних акторів, які мають інтереси, ресурси та вплив на цю сферу. Ця модель сприяє формуванню горизонтальних мереж, які співпрацюють, координують і діляться відповідальністю за досягнення спільних цілей.

Модель ефективного врядування, яка базується на концепції «Належного врядування» («Good Governance»), яку розробили та пропагували міжнародні організації [122; 135]. Ця модель вимагає від держави дотримуватися принципів законності, прозорості, відкритості, відповідальності, участі, рівності, ефективності. Ця модель спрямована на підвищення якості публічних послуг, забезпечення сталого розвитку та зміцнення демократії.

Синергетична модель ПУ, яку ми розглядаємо в контексті ПП у сфері ПБ, ґрунтується на принципах адаптивності, гнучкості, креативності та самовдосконалення. Ця модель застосовує синергетику, науку про складні системи, які самоорганізуються, саморегулюються та самоадаптуються у змінному середовищі. Вона спонукає до синергії між різними акторами публічної сфери, які використовують свій колективний потенціал для досягнення спільних цілей. Модель є найбільш передовою та інноваційною, але також найбільш витратною і складною. Її використовують такі країни: Фінляндія, Ізраїль, Японія, Швейцарія.

Інформацію узагальнює таблиця, яка порівнює основні характеристики та приклади країн для кожної з моделей (табл. 3.1).

**Основні характеристики та приклади країн для кожної з моделей
(розробка автора)**

Модель	Характеристики	Приклади країн
Традиційна (бюрократична) модель	Ієрархічна, формалізована, централізована, регулятивна, контрольна, інтервенційна	Китай, Індія, Франція
Нова модель ПУ	Конкурентна, результативна, гнучка, орієнтована на клієнта, аутсорсингова, партнерська	США, Великобританія, Німеччина, Австралія
Мережева модель політики	Горизонтальна, кооперативна, координована, діалогічна, довірча, консенсуальна	Нідерланди, Данія, Швеція, Канада
Модель ефективного врядування	Законна, прозора, відкрита, відповідальна, підзвітна, учасна, рівна, ефективна, реагуюча	Нова Зеландія, Сингапур, Естонія, Грузія
Синергетична модель	Адаптивна, креативна, самовдосконалювальна, синергетична, самоорганізована, саморегульована, самоадаптована	Фінляндія, Ізраїль, Японія, Швейцарія

Надалі ми розглядаємо декілька моделей для ПП у сфері ПБ, які мають свої особливості, переваги та недоліки.

Модель державного регулювання і контролю, яка ґрунтується на централізованій ролі держави як регулятора та гаранта ПБ. Ця модель є стабільною, прогнозованою та захищеною, однак водночас – неефективною, ригідною та відчуженою.

Модель нового державного управління, яка запозичила елементи з приватного сектора, такі як конкуренція, результативність, гнучкість. Вона

намагається зменшити роль держави у сфері ПБ, передаючи більше повноважень до місцевого рівня, приватного сектора та громадянського суспільства.

Модель мережевої політики, яка виходить з того, що ГП у сфері ПБ має включати різноманітних акторів, які мають інтереси, ресурси та вплив на цю сферу [122, с. 9; 135, с. 194–200]. Така модель сприяє формуванню горизонтальних мереж, які співпрацюють, координують та розподіляють між собою відповідальність за досягнення спільних цілей. Вона підкреслює роль діалогу, довіри, консенсусу та взаємодії в публічному управлінні. Модель є залученою, партнерською та синергійною, але водночас складною, нестабільною та невизначеною.

Це лише деякі з можливих моделей ГП у сфері ПБ. Існують також інші, такі як модель ефективного врядування, синергетична модель, модель сталого розвитку, які мають свої особливості, переваги та недоліки [262, с. 156; 238, с. 16; 242; 244].

Таким чином, можемо сформулювати визначення моделі інноваційної ГП у сфері ПБ в Україні та охарактеризувати її складові, які ми виокремлюємо, враховуючи модель ГП в Україні та на основі результатів наукових досліджень [14; 21; 65; 81; 218; 219; 233; 235; 238], яка базується на новому публічному менеджменті та належному врядуванні. Ми виокремлюємо такі складові моделі інноваційної ГП у сфері ПБ в Україні: 1) розробка політики на основі фактичних даних; 2) участь багатьох зацікавлених сторін; 3) застосування системного мислення у виробленні політики та прийнятті управлінських рішень; 4) використання інновацій та навчання; 5) підзвітність та прозорість; 6) гнучкість та оперативність; 7) справедливість і дотримання прав людини.

Модель інноваційної ГП у сфері ПБ в Україні – це модель, яка передбачає використання нових та ефективних методів та інструментів для забезпечення населення якісними та безпечними харчовими продуктами, а також для сприяння сталому розвитку аграрного сектора [65; 238; 242].

Таке визначення моделі інноваційної ПП у сфері ПБ в Україні та її складові ми вважаємо релевантним і використовуємо відповідно до нашої мети дослідження та завдань щодо розробки рекомендацій для вдосконалення системи публічного управління та ПП у сфері ПБ в Україні.

Модель інноваційної ПП у сфері ПБ в Україні має відповідати на такі виклики і проблеми: війна й окупація частини території, яка погіршує стан аграрного сектора; ланцюги постачання та якість харчів, нерегульованість та неефективність інституційного базису та державної політики, яка призводить до відсутності стратегії, якості, підтримки, контролю й міжнародних стандартів; зміни природно-кліматичних умов, які впливають на врожайність, ризику хвороб та шкідників, потребу в адаптації технологій і сортів рослин; зростання населення та попиту на харчі, які вимагають підвищення продуктивності й конкурентоспроможності аграрного сектора, а також рівного та справедливого доступу до харчування; глобалізація й інтеграція аграрних ринків, які створюють можливості та виклики для виробників, переробників і споживачів харчів, такі як конкуренція, стандартизація, диверсифікація, інновації.

Як основу для розробки моделі інноваційної ПП у сфері ПБ ми обрали концепцію «належного врядування», оскільки вона відповідає сучасним викликам і потребам суспільства, а також відображає європейські стандарти та цінності. Концепція «Належного врядування» передбачає використання таких принципів: законність, відкритість, прозорість, підзвітність, ефективність, етичність, компетентність, інноваційність, сталий розвиток, участь і партнерство [21; 238; 242; 244; 262].

На основі проведеного комплексного аналізу основних складових ПП у сфері ПБ в Україні та світі розроблено модель інноваційної ПП у сфері ПБ у вигляді модельної конструкції, яка складається з двох моделей: «Модель 1. «Формування та реалізація інноваційної публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні» та «Модель 2. «Інноваційна публічна політика у сфері продовольчої безпеки в Україні». Ця модельна конструкція

описує концептуальні основи формування інноваційної ПП у сфері ПБ в Україні, змістове наповнення та способи її реалізації з комунікаційним супроводом. Розглянемо її детальніше.

Модель 1. «Формування та реалізація інноваційної публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні» описує концептуальні засади формування інноваційної ПП у сфері ПБ в Україні, що включає принципи (законності, відкритості, прозорості, підзвітності, ефективності, етичності, компетентності, інноваційності, сталого розвитку, участі та партнерства), які сприяють підвищенню якості та безпечності харчових продуктів, а також підвищенню продуктивності й конкурентоспроможності аграрного сектора. Метою інноваційної ПП у сфері ПБ визначено як забезпечення населення якісними та безпечними харчовими продуктами, а також сприяння сталому розвитку аграрного сектора (рис. 3.1). Також Модель 1 відповідає стратегічним цілям України щодо європейської інтеграції, децентралізації та реформи місцевого самоврядування. Вона базується на стратегіях і практиках, які сприяють розробці та впровадженню моделі інноваційної ПП у сфері ПБ в Україні, а також, детально пояснює шляхи її досягнення за допомогою відповідних механізмів.

Складові Моделі 1. «Формування та реалізація інноваційної публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні»:

1. Розробка політики на основі фактичних даних. Це означає, що публічні органи використовують наукові дослідження, статистику, моніторинг, аналіз та оцінювання для визначення проблем, цілей, альтернатив і результатів у сфері ПБ. Такий підхід дає змогу приймати обґрунтовані, раціональні й ефективні рішення.

2. Участь багатьох зацікавлених сторін. Це означає, що публічні органи враховують інтереси, потреби та думки різних суб'єктів, які впливають або зазнають впливу від сфери ПБ, таких як сільськогосподарські виробники, переробники, дистриб'ютори, споживачі, громадські організації, наукові

установи, міжнародні партнери. Такий підхід сприяє залученню, партнерству та консенсусу між різними акторами.

3. Застосування системного мислення у виробленні політики та прийнятті управлінських рішень. Це означає, що публічні органи розглядають сферу ПБ як складну, динамічну й адаптивну систему, яка складається з багатьох елементів, які взаємодіють між собою та із зовнішнім середовищем. Такий підхід дає змогу виявляти та вирішувати причини, а не наслідки проблем, а також передбачати небажані наслідки та запобігати їм.

4. Використання інновацій і навчання. Це означає, що публічні органи застосовують нові та ефективні методи й інструменти для підвищення якості та безпечності харчових продуктів, а також для підвищення продуктивності й конкурентоспроможності аграрного сектора.

5. Підзвітність та прозорість. Це означає, що публічні органи несуть відповідальність за свої дії та результати перед громадянами, бізнесом, громадськістю й іншими зацікавленими сторонами, а також забезпечують відкритість, доступність і зрозумілість інформації про свою діяльність, процеси та рішення. Органи постійно вдосконалюють свої знання, навички та компетенції на основі досвіду, обміну, зворотного зв'язку й оцінювання.

6. Гнучкість та оперативність. Це означає, що публічні органи здатні швидко й адекватно реагувати на зміни в зовнішньому та внутрішньому середовищі, а також на потреби й інтереси суспільства. Крім того, вони мають достатню свободу дій та ресурсів для вирішення проблем і досягнення цілей.

7. Справедливість і дотримання прав людини. Це означає, що публічні органи діють відповідно до законів, норм і стандартів, які гарантують повагу до прав та свобод людини, а також рівність, недискримінацію й соціальну справедливість у сфері ПБ.

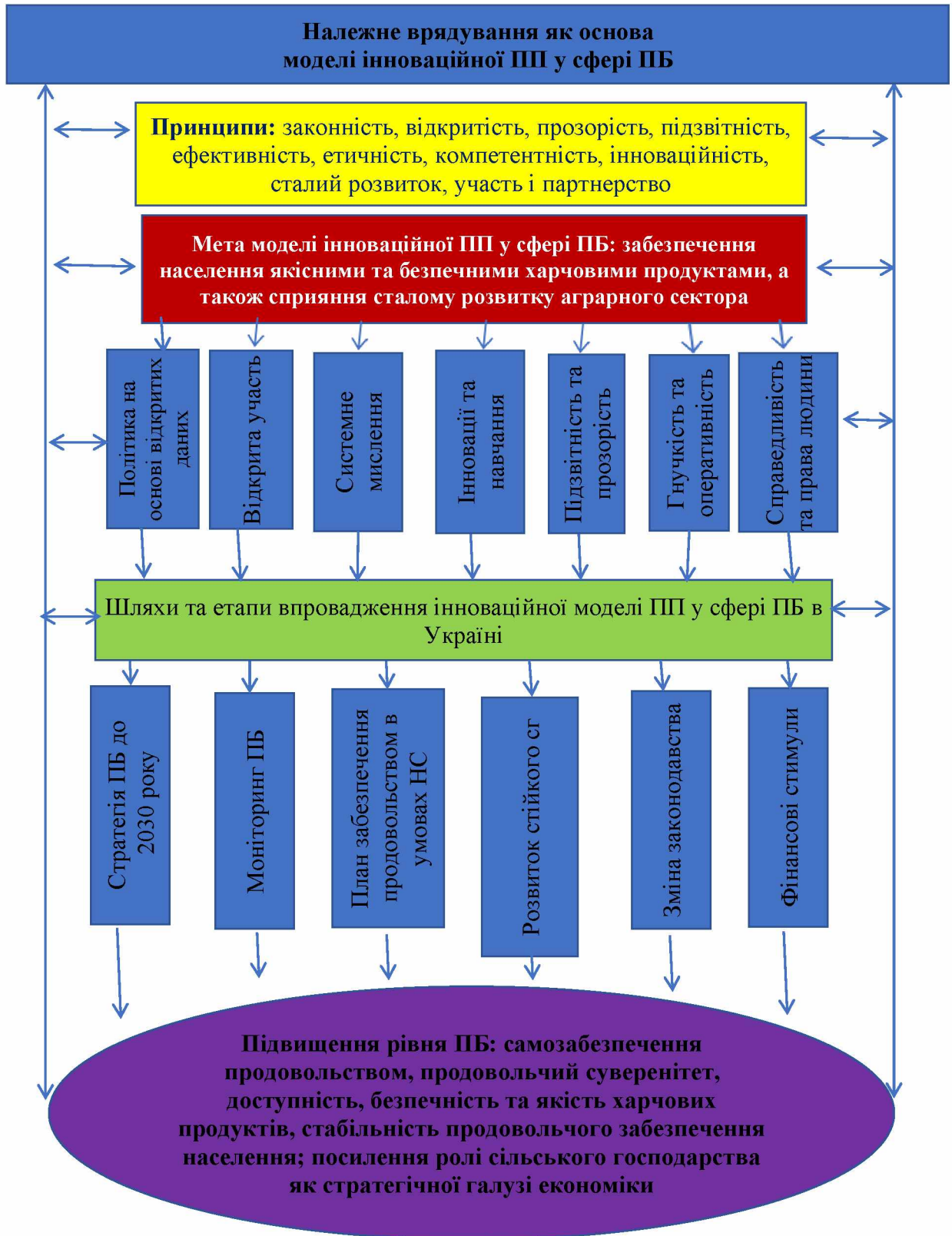

Рис. 3.1. Модель 1. «Формування та реалізація інноваційної публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні» (розробка автора).

Модель 2. «Інноваційна публічна політика у сфері продовольчої безпеки в Україні» включає такі елементи двох рівнів (рис. 3.2):

Перший рівень.

1. Стратегічне планування:

- включення аналізу ризиків та можливостей;
- розробка гнучких стратегій для швидкого реагування на зміни умов.

2. Законодавча база:

- забезпечення прозорості процесів прийняття рішень;
- впровадження механізмів для залучення експертів та громадськості до формування законодавства.

3. Інституційна структура:

- створення міжвідомчих координаційних рад для ефективної взаємодії між органами влади;
- впровадження системи навчання та розвитку кадрів.

4. Науково-дослідна діяльність:

- фокус на міждисциплінарних дослідженнях та інноваціях;
- стимулювання партнерства між державними установами, приватним сектором та академічними колами.

5. Моніторинг та оцінювання:

- використання сучасних технологій для збору та аналізу даних;
- регулярне оновлення індикаторів ефективності політики.

6. Участь громадськості:

- розширення платформ для онлайн-консультацій та громадських слухань;
- залучення громадських організацій до моніторингу виконання політики.

7. Інформаційне забезпечення:

- розробка інтегрованих інформаційних систем для забезпечення доступу до актуальної інформації;
- створення ефективних каналів комунікації між усіма зацікавленими сторонами.

Другий рівень (відгалуження від елемента 7. Інформаційне забезпечення):

1. Розробка інформаційних ресурсів: створення вебсайтів, додатків, публікацій, що надають інформацію про екобезпечні продукти харчування та практики.

2. Освітні програми: проведення тренінгів, семінарів, воркшопів для різних груп населення з метою підвищення обізнаності про екобезпечне харчування.

3. Кампанії зв'язків з громадськістю: запуск інформаційних кампаній для популяризації екобезпечного харчування через медіа та соціальні мережі.

4. Залучення експертів: співпраця з науковцями, дієтологами, екологами для створення достовірного контенту.

5. Фідбек від споживачів: організація опитувань та збір зворотного зв'язку від населення для вдосконалення інформаційних ресурсів.

На основі аналізу практик публічного управління в Україні та країнах Європи аргументуємо, що ефективно реалізувати запропоновану нами модель інноваційної ПП у сфері ПБ в Україні можна за допомогою розвитку принципів, стратегій і практик «належного врядування» у сфері ПБ [49; 75; 117; 135; 145; 187; 213]. Основні умови належного врядування для можливості формування та реалізації інноваційної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні: чесне проведення виборів, представництво та участь – для забезпечення права голосу у місцевій публічній діяльності; зворотний зв'язок, чутливість – для врахування очікувань та потреб громадян; ефективність та результативність – для оптимального використання ресурсів; відкритість і прозорість – для публічного доступу до інформації та розуміння місцевої публічної діяльності; верховенство права – для справедливості,

неупередженості та передбачуваності; етична поведінка – для переваги публічних інтересів над приватними; компетентність і спроможність – для доброго виконання обов’язків місцевими виборними представниками та службовцями; інноваційність та відкритість до змін – для отримання переваг від нових рішень і кращих практик; сталий розвиток та стратегічна орієнтація – для врахування інтересів майбутніх поколінь; раціональне управління фінансами – для розсудливого та продуктивного використання ресурсів територіальних громад; права людини, соціальна справедливість та культурне різноманіття – для захисту і поваги до людини, щоб жоден не був дискримінований або виключений/ігнорований; підзвітність – для відповідальності депутатів місцевих рад та публічних службовців.

Зазначені елементи – це принципи, стратегії та практики, які сприяють розробці та впровадженню моделі інноваційної ПП у сфері ПБ в Україні, оскільки вони: створюють умови для ефективної взаємодії між державою, громадськістю та бізнесом; забезпечують відповідність національних і міжнародних стандартів та політик; сприяють підвищенню якості та безпечності харчових продуктів, продуктивності та конкурентоспроможності аграрного сектора; враховують потреби та інтереси різних груп населення, особливо найбільш вразливих у доступі до харчування; стимулюють інноваційність та адаптивність до змін природно-кліматичних умов, глобалізації та інтеграції аграрних ринків; забезпечують сталість і стратегічність розвитку продовольчої системи з урахуванням інтересів майбутніх поколінь [49, с. 35; 75; 117, с. 446; 135; 145, с. 26; 187, с. 95; 213, с. 340].

Щоб розробляти політику на основі фактичних даних, слід використовувати об’єктивну, перевірену та актуальну інформацію для визначення проблем, цілей, альтернатив, рішень та оцінювання результатів політики. Для цього потрібно мати доступ до відкритих, якісних та релевантних даних, які можна збирати, аналізувати, візуалізувати й поширювати за допомогою цифрових інструментів і платформ.

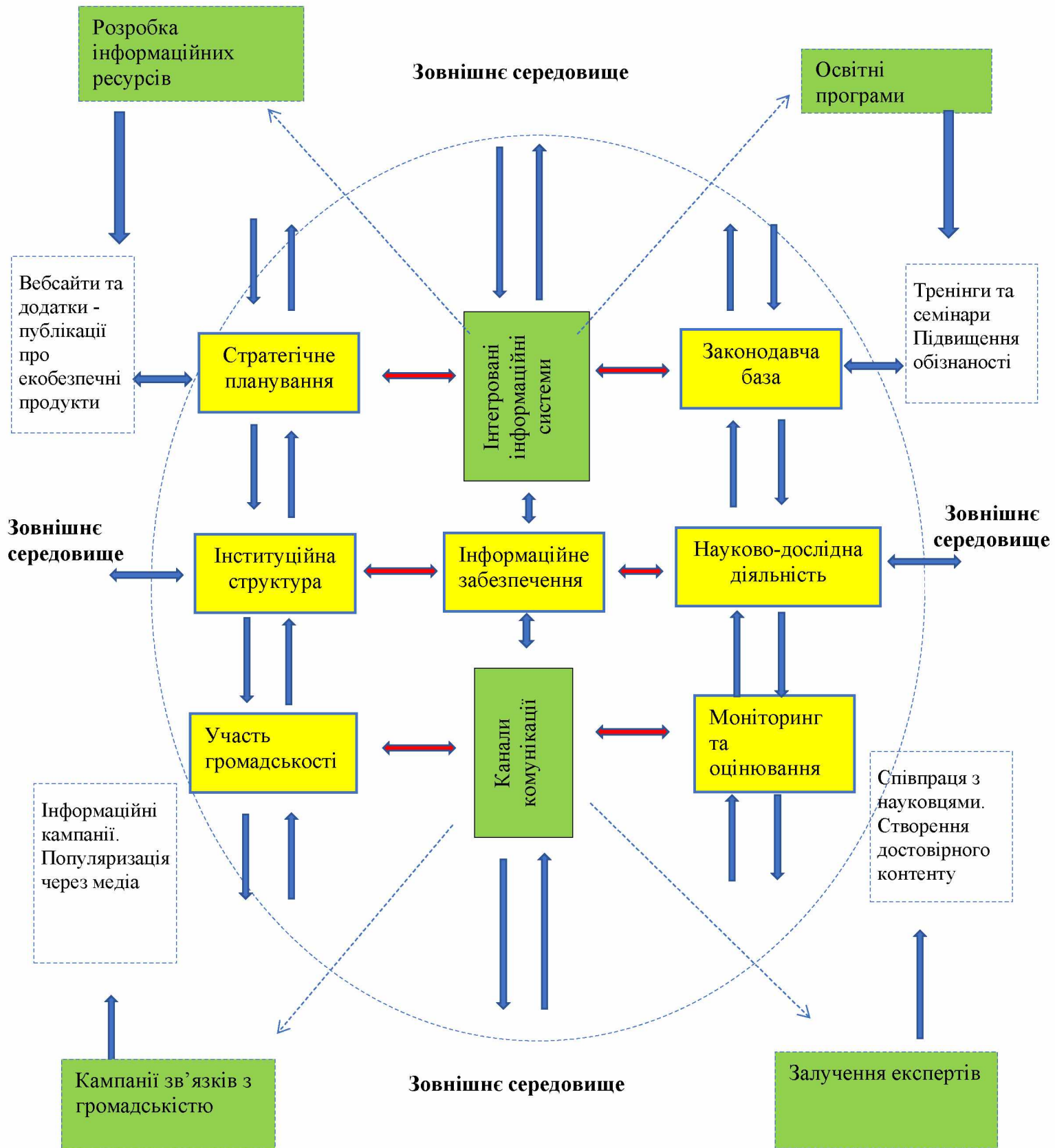

Рис. 3.2. Модель 2. «Інноваційна публічна політика у сфері продовольчої безпеки в Україні» (розробка автора).

Також до процесу розробки та реалізації політики на основі даних потрібно залучати зацікавлені сторони – експертів, громадськість, медіа, донорів. В Україні вже існують належні практики впровадження ініціатив та проєктів, які сприяють політиці на основі фактичних даних в Україні [14; 21; 65; 81; 218; 219; 233; 235; 238]. Це, зокрема, BOOST – інструмент аналізу бюджетних показників, упроваджений Міністерством фінансів України на порталі openbudget.gov.ua, розроблений на основі методології Світового банку; Дашборди Національної служби здоров'я України – для аналізу та візуалізації перебігу медичної реформи; «Прозора інфраструктура» – портал відкритих даних про ремонт і будівництво автомобільних доріг державного та місцевого значення, які здійснюються публічним коштом; Електронний квиток у Житомирі, який дав змогу отримувати велику кількість даних; аналіз даних ЦНАПів, який допомагає покращувати якість послуг, прогнозувати надходження до бюджету та приймати обґрунтовані рішення.

Важливим є залучення зацікавлених сторін до політики у сфері ПБ. Ми виокремлюємо такі механізми та приклади їх участі, як публічні консультації, слухання, дискусії, опитування тощо, що дають змогу отримувати відгуки, пропозиції та зауваження від різних груп зацікавлених сторін (фермери, споживачі, бізнес, громадські організації, науковці, експерти, громадські ради, комітети, платформи, коаліції), забезпечують постійний діалог, співпрацю та партнерство між зацікавленими сторонами й органами влади на різних рівнях (національному, регіональному, місцевому), моніторинг, оцінювання, звітність та аудит політики у сфері ПБ, що включають зацікавлені сторони у процес перевірки та контролю за її виконанням, результатами та впливом. Серед прикладів участі в Україні є:

1. Розробка та схвалення Стратегії ПБ на період до 2030 р., яка була підготовлена з урахуванням пропозицій та зауважень від громадськості, експертів, міжнародних організацій.

2. Функціонування Громадської ради при Міністерстві аграрної політики та продовольства України, яка є консультативним і дорадчим

органом, що забезпечує взаємодію між зацікавленими сторонами й міністерством у питаннях розвитку аграрного сектора та ПБ.

Участь у міжнародних проєктах та програмах, пов'язаних із продовольчою безпекою (Програма залучення до спільної біологічної діяльності, Проєкт ЄС з безпечності харчових продуктів, Проєкт SAFOSO з безпечності молока, Проєкт Twinning щодо імплементації СФЗ-зобов'язань, Проєкт зі зменшення біологічної загрози в Україні).

Системне мислення ми розглядаємо як підхід до вирішення проблем, який враховує проблеми як частини більшої системи, а не як ізольовані елементи. Це дає змогу усвідомити взаємозв'язки, взаємодії та закономірності у складній системі, щоб краще зрозуміти та ефективно впоратися з нею.

Системне мислення допомагає аналізувати складні та динамічні системи, такі як ПБ, оскільки воно враховує різні чинники, що впливають на харчові ресурси, причинно-наслідкові зв'язки, потенційні ризики, можливі сценарії й оптимальні рішення.

Для реалізації системного мислення у сфері ПП у сфері ПБ в Україні можна використовувати такі заходи [72; 89; 142; 186; 198; 233; 236]: розробку та впровадження національної стратегії ПБ, яка відповідає глобальним цілям сталого розвитку та викликам; створення й функціонування ефективних механізмів моніторингу, оцінювання, звітності та аудиту політики у сфері ПБ, які забезпечують зворотний зв'язок, коригування та якість управління; залучення та співпрацю з усіма зацікавленими сторонами (виробники, споживачі, бізнес, громадські організації, науковці, експерти, міжнародні партнери) до процесу розробки та реалізації політики у сфері ПБ; використання сучасних цифрових та інноваційних технологій (відкриті дані, блокчейн, штучний інтелект, дистанційне зондування) для підвищення прозорості, ефективності та стійкості продовольчих систем [142, с. 55–60; 186, с. 95–97; 198, с. 66–68].

Проте системне мислення не можна сформулювати та реалізувати за короткий проміжок часу, для його посилення важливо використовувати

комплексний підхід. Розуміння комплексного підходу у нашому дослідженні забезпечує одночасне вирішення багатьох різних цільових та конкретизованих завдань ПП у сфері ПБ, не порушуючи при цьому взаємозв'язки між окремими компонентами системи ПП у сфері ПБ, а навпаки, розкриваючи їхні функції.

Застосування комплексного підходу до дослідження ПП у сфері ПБ України дає можливість визначити якість і тривалість життя, стан здоров'я населення, рівень життя в цілому. Такий підхід пов'язаний ще з демографічною кризою – зниженням рівня народжуваності та зростанням рівня смертності. Це не могло не позначитися, кількісно і якісно, на розвитку сучасного суспільства – гармонійному розвитку промисловості, сільського господарства, науки, технологій, освіти.

Для забезпечення реалізації комплексного підходу до аналізу продовольчого забезпечення населення Food Security. ФАО виділяють чотири виміри ПБ [272]:

- доступність продовольства – наявність достатньої кількості їжі;
- доступ до їжі – вільний доступ до відповідних ресурсів і прав для придбання продуктів харчування;
- безпека використання їжі – непродовольчі ресурси для забезпечення продовольчої безпеки (формування культури здорового харчування, чиста вода, охорона здоров'я, санітарія);
- стабільність харчування – постійний доступ до достатнього харчування.

Так, за інформацією Food Security щодо комплексного підходу продовольчої та сільськогосподарської організації ООН до досягнення ПБ, у кризових умовах окреслено два напрями для досягнення ПБ: сталий розвиток сільських територій/розвиток сільського господарства та забезпечення прямого доступу до продовольства. Напрями комплексного підходу взаємодоповнюють і спрямовані на підкріплення позитивних результатів один одного. Наприклад, управління ризиками в контексті прямого доступу до продовольства виходить за межі надання продовольчої допомоги тим, хто

постраждав від негативного впливу в кризових умовах, забезпечуючи також постійний моніторинг ситуації та запобігання поглибленню кризи.

За результатами дослідження встановлено, що на сьогодні не розроблено комплексного підходу до формування ПП у сфері ПБ в Україні, але, враховуючи зарубіжний досвід та власні напрацювання, нам під силу зрушити це питання.

Надалі ми розглянемо інновації та навчання як аспекти ПП у сфері ПБ, які включають використання нових технологій, методів та інструментів, залучення нових партнерів і акторів, організацію нових форм та форматів навчання, обміну, співпраці й інноваційної діяльності. Також розглянемо підзвітність та прозорість як аспекти ПП у сфері ПБ, які означають дотримання встановлених правил, цілей і стандартів, а також інформування громадськості про діяльність, результати та вплив.

Для реалізації інновацій та навчання в Україні можна використовувати такі заходи: розвиток і підтримку цифрової інфраструктури та платформ для збору, обробки, аналізу й поширення даних про продовольчу безпеку (портали відкритих даних, електронні системи декларування, електронні сертифікати); зміцнення та розширення мережі і партнерств з усіма зацікавленими сторонами, що працюють у сфері ПБ, зокрема з міжнародними організаціями, донорами, неурядовими організаціями, приватним сектором, академічними установами; створення та підтримку інноваційних проєктів та ініціатив, які спрямовані на вирішення проблем і викликів у сфері ПБ, зокрема з використанням нових технологій, методів та інструментів; організацію та проведення навчальних та освітніх програм, курсів, семінарів, тренінгів, вебінарів для підвищення рівня знань, навичок і компетенцій у сфері ПБ серед публічних службовців, фермерів, споживачів та інших зацікавлених сторін.

Для забезпечення підзвітності та прозорості в Україні можна використовувати такі інструменти і стандарти: відкриті дані про продовольчу безпеку, які надають доступ до актуальної, достовірної та зрозумілої інформації про стан, проблеми й перспективи продовольчих систем;

електронні системи декларування, сертифікації та моніторингу, які дають змогу контролювати дотримання вимог і стандартів безпеки харчових продуктів, а також виявляти та запобігати порушенням; громадські консультації, слухання, дискусії, опитування, які дають можливість отримувати відгуки, пропозиції та зауваження від різних груп зацікавлених сторін (фермерів, споживачів, бізнесу, громадських організацій, науковців, експертів) [122; 135].

Справедливість та дотримання прав людини у сфері ПБ, що передбачає рівний доступ до харчової продукції, дотримання норм Конституції України і міжнародних документів щодо прав людини, національного та європейського законодавства з питань прав людини й міжнародних актів щодо запобігання та протидії дискримінації, створення механізмів захисту та відновлення прав і свобод людини у випадках порушення вимог законодавства про продовольчу безпеку, а також відповідальність за такі порушення.

Урахування потреб та інтересів різних груп населення у сфері ПБ, що вимагає проведення регулярного моніторингу та аналізу стану продовольчої ситуації в країні, зокрема серед найбільш вразливих категорій громадян (внутрішньо переміщені особи, люди з інвалідністю, біженці, люди похилого віку, діти, жінки); використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; залучення громадських організацій, експертів, науковців і міжнародних партнерів; розробка та впровадження заходів щодо підвищення рівня ПБ; забезпечення населення харчовими продуктами в умовах надзвичайних ситуацій; надання продовольчої допомоги та інструментів її реалізації в адресному форматі.

Розвиток стійкого сільськогосподарського виробництва, диверсифікація виробництва, створення стійких виробничо-збутових систем [89; 122; 135], регулювання земельних відносин, підвищення родючості ґрунтів, оздоровлення лісових та водних ресурсів, розвиток технологій сільського господарства, підтримка фермерських господарств і кооперативів, залучення

інвестицій та інновацій, підвищення якості й безпечності харчових продуктів, розширення експортного потенціалу та інтеграції до європейського ринку.

Розглянемо переваги та недоліки цієї моделі інноваційної ПП у сфері ПБ в Україні.

Переваги:

– базується на фактичних даних про продовольчу ситуацію, потреби та можливості населення і суб'єктів господарювання;

– передбачає участь багатьох зацікавлених сторін, що сприяє консенсусу, відповідальності, довіри та співпраці між різними акторами;

– застосовує системне мислення у виробленні політики та прийнятті управлінських рішень, що допомагає виявляти та розуміти складні проблеми, взаємозв'язки та наслідки дій у сфері ПБ, а також шукати оптимальні й інтегровані рішення;

– використовує інновації та навчання, що стимулює пошук нових ідей, технологій, продуктів, послуг, процесів, які можуть покращити продовольчу ситуацію, а також забезпечує постійне вдосконалення, адаптацію та відповідність міжнародним стандартам;

– забезпечує підзвітність і прозорість, що передбачає чіткі цілі, завдання, індикатори, механізми моніторингу, оцінювання, звітності та контролю, а також доступність і відкритість інформації для громадськості й ЗМІ;

– забезпечує гнучкість та оперативність, що означає здатність швидко реагувати на зміни умов, виклики та загрози, пов'язані з продовольчою безпекою, а також змінювати і коригувати політику та рішення відповідно до потреб і можливостей;

– забезпечує справедливість та дотримання прав людини, що означає рівний доступ до харчової продукції, дотримання норм Конституції України й міжнародних документів щодо прав людини.

Недоліки:

– вимагає високого рівня кваліфікації, компетентності, професіоналізму та мотивації суб'єктів ПУ, які здатні працювати з великим обсягом даних,

застосовувати системний підхід, використовувати інновації та навчатися, а також відповідати за свої дії та результати;

– потребує великих фінансових, матеріальних, технічних, інформаційних та інших ресурсів, які необхідні для забезпечення збору, обробки, аналізу, зберігання та поширення даних, розробки та впровадження інновацій, створення та підтримки інфраструктури, логістики, стандартизації, сертифікації, моніторингу, оцінювання, звітності та контролю;

– залежить від наявності та якості даних, які можуть бути недостатніми, неточними, неактуальними, несумісними, нестандартизованими, неавторитетними, недоступними, не охоплювати всі аспекти ПБ, а також піддаються ризикам збоїв, втрат, порушень, маніпуляцій, зловживань.

Нами розроблені наступні пропозиції щодо вдосконалення сучасної ГПП у сфері ПБ в Україні, які сформовані на основі аналізу та визначення шляхів та етапів впровадження моделі інноваційної ГПП у сфері ПБ в Україні:

1) посилення координації й інтеграції політики та програм продовольчої безпеки в різних секторах та рівнях управління, а також з регіональними й міжнародними партнерами;

2) розширення участі та можливостей громадянського суспільства, приватного сектора і місцевих громад в управлінні продовольчою системою;

3) інвестування у збір, аналіз і поширення інформації для розробки політики на основі фактичних даних та моніторингу результатів впливу на продовольчу безпеку;

4) сприяння інноваціям і впровадженню технологій для підвищення ефективності, продуктивності, якості та стійкості виробництва і споживання харчових продуктів, а також стійкості харчової системи до потрясінь та стресів;

5) підвищення прозорості дій і підзвітності суб'єктів харчової системи та втручань, а також створення ефективних механізмів і процесів для звітності, аудиту та зворотного зв'язку;

6) підвищення гнучкості та чутливості учасників продовольчої системи і втручань до мінливих потреб, уподобань, запитів бенефіціарів і зацікавлених сторін продовольчої системи, а також до нових можливостей та загроз у середовищі продовольчої системи;

7) забезпечення справедливості та прав людини на доступ до достатньої, безпечної, поживної та культурно відповідної їжі, а також на участь у прийнятті рішень і розподілі вигод у системі харчування;

8) удосконалення нормативно-правової бази щодо екологізації сільгоспвиробництва та збиральництва, а також оптимізації харчової поведінки громадян;

9) удосконалення публічної політики у сфері продовольчої безпеки на основі інноваційних технологій споживання харчових дикоросів.

Для реалізації цієї моделі необхідно:

– розробити та затвердити Стратегію ПБ на період до 2030 р., яка визначить пріоритети, цілі, завдання, індикатори та механізми забезпечення ПБ, залучивши різні зацікавлені сторони, використавши системний підхід, врахувавши інноваційні й навчальні можливості, передбачивши механізми моніторингу, оцінювання, звітності та контролю, а також забезпечивши справедливість і дотримання прав людини;

– створити систему національного та регіонального моніторингу ПБ, яка збиратиме, аналізуватиме й надаватиме актуальну інформацію про стан, проблеми і перспективи продовольчих систем, використавши сучасні інформаційно-комунікаційні технології, створивши бази даних та портали для зберігання й поширення інформації, забезпечивши доступність і прозорість даних, а також використовуючи дані для розробки й оцінювання політики і рішень;

– розробити та впровадити план дій забезпечення населення харчовими продуктами в умовах надзвичайних ситуацій, який визначить процедури та відповідальність органів влади, суб'єктів господарювання та громадських організацій у випадку кризи, провівши аналіз ризиків і загроз, визначивши

сценарії та відповідні заходи, врахувавши потреби й інтереси різних груп населення, забезпечивши координацію та співпрацю між різними акторами; використати інноваційні та навчальні можливості, передбачити механізми моніторингу, оцінювання, звітності та контролю за виконанням плану дій, а також забезпечити його справедливості і дотримання прав людини;

– здійснити заходи щодо розвитку стійкого сільськогосподарського виробництва, диверсифікації виробництва, постачання та споживання харчових продуктів, створення стійких виробничо-збутових систем, регулювання земельних відносин, підвищення родючості ґрунтів, оздоровлення лісових і водних ресурсів, розвитку технологій сільського господарства, підтримки фермерських господарств та кооперативів, залучення інвестицій та інновацій, підвищення якості й безпечності харчових продуктів, розширення експортного потенціалу та інтеграції до європейського ринку.

Очікувані результати та вплив упровадження моделі інноваційної ПП у сфері ПБ в Україні ми вбачаємо в такому: підвищення рівня ПБ країни, який вимірюється за допомогою індикаторів (самозабезпечення продовольством, продовольчий суверенітет, доступність, безпечність та якість харчових продуктів, стабільність продовольчого забезпечення населення); посилення ролі сільського господарства як стратегічної галузі економіки, яка сприяє зростанню валовому внутрішньому продукту, збільшенню експортного потенціалу, створенню нових робочих місць, підвищенню доходів населення, забезпеченню продовольчої незалежності; зміцнення інституційної бази ПП у сфері ПБ, яка передбачає вдосконалення нормативно-правового регулювання, організаційної структури, механізмів координації, моніторингу, оцінювання, звітності та контролю, а також забезпечення підзвітності, прозорості, справедливості та дотримання прав людини; розвиток науково-інноваційного потенціалу сільського господарства, який сприятиме впровадженню нових технологій, продуктів, послуг, процесів, які покращать продуктивність, ефективність, конкурентоспроможність, екологічну стійкість та адаптаційні можливості сільськогосподарських підприємств; підвищення рівня свідомості,

знань, навичок і компетентностей населення, суб'єктів господарювання, органів влади, громадських організацій та інших зацікавлених сторін щодо важливості, проблем, перспектив і можливостей ПБ, а також їх ролі й відповідальності у її забезпеченні.

Нами проаналізовано проблеми і виокремлено особливості сучасної системи публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні:

– проблема зміни у виробництві та постачанні харчових продуктів: глобалізація та індустріалізація харчової системи збільшили складність і ризики безпеки харчових продуктів, а також виклики моніторингу та регулювання якості харчових продуктів і стандартів за кордоном;

– проблема зміни в навколишньому середовищі: зміна клімату, стихійні лиха, забруднення та втрата біорізноманіття можуть вплинути на доступність і безпеку їжі, а також на стійкість харчової системи до потрясінь і стресів;

– проблема нової небезпеки: поява та поширення нових патогенів, токсинів і антимікробної резистентності можуть становити серйозну загрозу для здоров'я населення та продовольчої безпеки, вимагають швидкого виявлення та управлінського реагування;

– проблема зміни в споживчих уподобаннях і звичках: зростаючий попит на зручність, різноманітність і новизну харчових продуктів може створити нові виклики для безпеки харчових продуктів, а також можливості для інновацій та освіти;

– проблема відсутності належного ефективного управління та координації: фрагментація та неузгодженість політики безпеки харчових продуктів, нормативних актів та інституцій може значно знизити ефективність та ефективність управління безпечністю харчових продуктів, а також створити прогалини та збіги в обов'язках і підзвітності;

– особливості розробки політики на основі фактичних даних: вона наголошує на використанні даних, показників і оцінки для інформування та покращення розробки, реалізації та впливу політик і програм продовольчої безпеки;

– особливість участі багатьох зацікавлених сторін: ця функція передбачає залучення та співпрацю різних суб'єктів із державного, приватного секторів та секторів громадянського суспільства в управлінні продовольчою системою, а також розширення можливостей та залучення найбільшої кількості учасників, вразливих та маргіналізованих груп;

– особливість системного мислення: використовує цілісну та інтегровану перспективу харчової системи, визнаючи її взаємозв'язки, зворотні зв'язки та компроміси між її різними компонентами, рушійними силами та результатами;

– особливість інновації та навчання: сприяє створенню та поширенню нових знань, технологій, практик і бізнес-моделей, які можуть підвищити ефективність, продуктивність, якість і сталість харчової системи, а також адаптацію та стійкість суб'єктів продовольчої системи до мінливих контекстів і викликів;

– особливість підзвітності і прозорості: забезпечує наявність і доступність інформації про продуктивність, результати та вплив учасників харчової системи і втручання, а також механізми, процеси моніторингу, звітності та аудиту їх діяльності й результати;

– особливість гнучкості та оперативності: дозволяє учасникам продовольчої системи та втручанням адаптуватися до мінливих потреб, уподобань і запитів бенефіціарів, зацікавлених сторін продовольчої системи, а також до нових можливостей і загроз у середовищі харчової системи;

– справедливість і права людини: сприяє повазі, захисту прав та інтересів усіх людей на доступ до достатньої, безпечної, поживної та культурно відповідної їжі, а також на участь у прийнятті рішень, отримання вигоди, спільне використання системи харчування.

Таким чином, ПБ є одним із ключових пріоритетів розвитку України, яка має значний потенціал у сфері аграрного виробництва та експорту харчових продуктів. Водночас ПБ також залежить від ефективності ПП, яка забезпечує створення сприятливого інституційного та регуляторного середовища для

функціонування продовольчих систем, реагування на виклики та загрози, а також реалізацію національних і міжнародних зобов'язань у сфері ПБ. У зв'язку з цим актуальним є пошук моделей інноваційної ПП, які б відповідали сучасним вимогам та стандартам, а також враховували специфіку українського контексту, особливо в умовах війни та пандемії.

Отже, у цьому підрозділі ми розглянули основні напрями розробки та шляхи впровадження моделі інноваційної ПП у сфері ПБ в Україні, заснованої на принципах глобальної адженди сталого розвитку, партнерства та діалогу між зацікавленими сторонами, а також використання сучасних цифрових технологій.

Висновки до розділу 3

За результатами дослідження шляхів та напрямів становлення й розвитку публічної політики у сфері продовольчої безпеки на основі інноваційних технологій в Європейському Союзі та в Україні необхідно зазначити, що:

1. Європейський досвід використання дикорослих їстівних рослин останніми століттями загалом відзначався регресивним характером у міру розвитку аграрних технологій, харчової промисловості та продовольчого ринку з періодичним поживленням інтересу до дикорослих рослин у харчуванні в періоди війн, економічних криз та кліматичних негараздів. У цьому ж контексті проаналізовано світові тенденції та перспективи у сфері харчування, такі як зростання попиту на органічні, функціональні й етичні продукти, а також вплив глобалізації, урбанізації та кліматичних змін на харчову безпеку і суверенітет.

Сучасні європейці стали активно досліджувати кулінарні можливості дикоросів, бажаючи розширити свій харчовий репертуар та збагатити смакові враження. На теренах Європи з'явилася тенденція, подібна до тренду, який характерний для Східної Азії, де залишається традиція споживання диких

рослин навіть із підвищенням економічного статусу, перефокусуватись на використання їх для особливих страв або залишаючи як корисні елементи для здоров'я. Водночас має місце нерівномірність історичного поширення традиційного використання дикорослих рослин, яке спостерігається і серед різних європейських народів з особливим акцентом у південній та центральній Італії, де дикорослі рослини мали велике значення у кулінарії та стали частиною культурної спадщини. В північній Італії, це було не таким поширеним через менш сприятливі природні умови для росту дикорослих рослин та інші історичні й культурні чинники. У Німеччині зростає популярність використання їстівних дикорослих рослин та існує детальна інформація щодо харчової цінності дикорослих рослин, яка доступна в офіційному Національному класифікаторі продуктів харчування. Цей класифікатор надає деталі про білок, мінерали, вітаміни та інші поживні речовини в кожній рослині, що підтверджує їх суттєву харчову цінність. Сьогодні вже багато країн Європейського Союзу мають свої аналогічні класифікатори продуктів харчування, які надають інформацію про їх склад, харчову цінність та інші харчові характеристики не лише із культурної, але й дикорослої флори країни.

Провівши компаративний аналіз, нами визначено, що для успішної імплементації публічної політики необхідно ретельно розробити інформаційні кампанії з використанням вітчизняних, європейських та східних традицій, спрямованих не лише на просвіту населення щодо переваг вживання дикорослих рослин, але й на соціально-психологічну корекцію історичних травм голодоморів, які мали місце в Україні. Популяризація наукових відкриттів та практичних переваг забезпечить формування позитивного сприйняття цих продуктів серед громадян. Залучення фахівців (біологів, харчових технологів, лікарів та екологів) дасть можливість сформувати експертні групи, які будуть надавати консультації та рекомендації щодо вживання дикорослих рослин. Це дасть змогу забезпечити населення

достовірною інформацією та підтримкою в процесі впровадження нових харчових звичок.

2. Розробка та впровадження органами публічної влади нормативно-правових актів, які регулюватимуть виробництво, обіг та споживання харчових дикоросів, дасть змогу створити стандарти якості та безпеки для цих продуктів, що є важливим етапом у забезпеченні їхньої популярності з-поміж населення. Проведення освітніх заходів, таких як організація семінарів, тренінгів і майстер-класів для кулінарів, дієтологів, лікарів та громадян з метою поширення знань про приготування і вживання харчових дикоросів, сприятиме підвищенню культури харчування населення та розширенню ринку цих продуктів. Реалізація цих аспектів сприятиме впровадженню інноваційних технологій у харчову політику та забезпечить сталий і ефективний розвиток сфери ПБ в Україні. Створення сприятливого законодавчого середовища: розробка та прийняття законів, які сприятимуть використанню харчових дикоросів у продовольчій системі. Це може включати законодавчу підтримку для вирощування, збирання, обробки й реалізації таких рослин, а також нормативні акти, що регулюють їх якість та безпеку для споживачів як класичними способами, так і шляхом використання нових методів вирощування дикоросів у форматі мікрогрину на штучних підкладках, використання технологій гідропоніки або аеропоніки, а також нові методи сушіння, консервації і зберігання продукції. Потрібен розвиток програм навчання та інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення освіченості населення щодо харчових дикоросів.

Ці шляхи вдосконалення публічної політики в галузі ПБ на основі інноваційних технологій споживання харчових дикоросів можуть сприяти забезпеченню населення України якісною, різноманітною та безпечною продукцією, сталому розвитку сільської місцевості і збереженню біорізноманіття екомереж України. Інноваційні технології споживання харчових дикоросів можуть стати важливим інструментом для розвитку стійкої продовольчої системи, зменшення залежності від імпорту та

покращення харчової безпеки. Зазначені шляхи вдосконалення публічної політики у сфері ПБ на основі інноваційних технологій споживання харчових дикоросів вимагатимуть спільних зусиль з боку державних органів, науково-дослідних установ, громадських організацій та громадян. Враховуючи потенціал харчових дикоросів та можливості інноваційних технологій, Україна може забезпечити стабільне та здорове харчування свого населення, зберегти природні ресурси та вирішити важливі проблеми у сфері ПБ.

3. Розглянуто основні моделі ПУ в контексті ПП у сфері ПБ в Україні та світі: традиційна (бюрократична), мережева, модель ефективного врядування, яка базується на концепції «Належного врядування»), синергетична модель та ін.

Сформовано визначення моделі інноваційної ПП у сфері ПБ в Україні та охарактеризовано її складові, які ми виокремлюємо, враховуючи модель ПП в Україні та на основі результатів наукових досліджень, яка базується на новому публічному менеджменті і належному врядуванні.

За результатами дослідження розроблено модель інноваційної ПП у сфері ПБ в Україні у вигляді модельної конструкції, яка складається з двох моделей, що розкривають концептуальні засади формування та реалізації інноваційної ПП у сфері ПБ в Україні та її зміст. Модель 1. «Формування та реалізація інноваційної ПП у сфері ПБ в Україні» має такі елементи: 1) розробка політики на основі фактичних даних; 2) участь зацікавлених сторін; 3) системне мислення; 4) інновації та навчання; 5) підзвітність і прозорість; 6) гнучкість і оперативність; 7) справедливість і права людини. Модель 2. «Інноваційна публічна політика у сфері продовольчої безпеки в Україні» має такі елементи: перший рівень – 1) стратегічне планування; 2) законодавча база; 3) інституційна структура; 4) науково-дослідна діяльність; 5) моніторинг та оцінювання; 6) участь громадськості; 7) інформаційне забезпечення; другий рівень (відгалуження від інформаційного забезпечення) – розробка інформаційних ресурсів; освітні

програми; кампанії зв'язків з громадськістю; залучення експертів; фідбек від споживачів.

Проаналізовано проблеми та виокремлено особливості сучасної системи публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні. Виявлено такі проблеми: 1) проблема зміни у виробництві та постачанні харчових продуктів; 2) проблема зміни в навколишньому середовищі; 3) проблема нової небезпеки; 4) проблема зміни в споживчих уподобаннях і звичках; 5) проблема відсутності належного ефективного управління та координації. Означені проблеми пов'язані зі змінами у виробництві та постачанні харчових продуктів, навколишньому середовищі, непрогнозованості нових небезпек, споживчих уподобаннях і звичках, відсутності управління та координації. Особливостями сучасної системи публічної політики є її розробка на основі фактичних даних, участь багатьох зацікавлених сторін, системне мислення у виробленні рішень, інновації та навчання, гнучкість і оперативність, справедливість і права людини.

Інноваційна ПП у сфері ПБ в Україні передбачає використання нових і ефективних методів та інструментів для забезпечення населення якісними та безпечними харчовими продуктами, а також для сприяння сталому розвитку аграрного сектора.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішено актуальне науково-прикладне завдання – теоретично обґрунтовано інноваційні засади формування та реалізації публічної політики у сфері продовольчої безпеки та розроблено практичні рекомендації щодо їх реалізації в Україні. Отримані в процесі дослідження результати дають змогу запропонувати такі узагальнення, висновки та рекомендації.

1. Проаналізовано історичну динаміку розвитку традицій та інновацій публічної політики у сфері продовольчої безпеки. Виокремлені три основні етапи ПП у сфері ПБ: 1. Доіндустріальний етап (до XVIII ст.) характеризувався низьким рівнем ПБ, високою залежністю від природних умов, нерегулярними та недостатніми поставками продовольства, частими голодоморами та епідеміями, відсутністю ефективних механізмів ПП у сфері ПБ; 2. Індустріальний етап (XVIII–XX ст.) характеризувався підвищенням рівня ПБ, розвитком сільського господарства, промисловості, транспорту, торгівлі, науки, технологій, культури, політики, права, екології; 3. Постіндустріальний етап (XX–XXI ст.) характеризується високим рівнем ПБ, глобалізацією, інформатизацією, демократизацією, екологізацією, гуманізацією, соціалізацією суспільства, економіки, науки, технологій, культури, політики, права, екології.

Проаналізувавши історичну динаміку визначено, що традиції та інновації є взаємообумовленими, тому наразі є доволі актуальним питанням перегляду харчових традицій минулої епохи та впровадження інновацій у виробництві, торгівлі та споживанні їжі. Це є особливо важливо, враховуючи наслідки пандемії, світ вже не повернеться до минулого і наразі життя людей суттєво змінилося. Проте не так і швидко буде відбуватись адаптація до інновацій, адже у людській природі існує схильність до опору змінам.

Запропоновано низку рекомендацій щодо вдосконалення інновацій ПП у сфері ПБ в Україні, зокрема таких, як: розробка та прийняття національної

стратегії, плану і програми; створення ефективних інституційних та правових механізмів; забезпечення наукового супроводу й моніторингу; залучення громадськості та зацікавлених сторін; підвищення обізнаності й освіти, сприяння міжнародній співпраці та обміну досвідом.

2. Проведено компаративний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду застосування та реалізації публічної політики щодо інноваційних засад у сфері продовольчої безпеки.

В Україні виявлено наявний високий потенціал аграрного сектора та експортних можливостей, наявність наукової бази та експертного співтовариства для аналізу продовольчої безпеки. Водночас спостерігається низьке різноманіття харчового раціону населення та недостатнє споживання фруктів, овочів, молочних і м'ясних продуктів; відсутність належної інфраструктури, регулювання й обізнаності учасників харчової системи та споживачів; фрагментація, узгодженість і неефективність продовольчої політики та програм; відсутність координації й інтеграції між різними секторами та рівнями управління; обмежене залучення й розширення повноважень громадянського суспільства, приватного сектора та місцевих громад. Існують загрози для успіху реалізації публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні, зокрема найглобальнішими є: російсько-українська війна, пандемія.

Що стосується зарубіжного досвіду, то виявлено й узагальнено, що в розвинутих країнах (Нідерланди, Норвегія, Фінляндія, Сингапур, Німеччина) є розвинутими інфраструктура і технології для забезпечення якості та безпеки харчових продуктів; існує активна участь і підзвітність громадянського суспільства, приватного сектора та місцевих громад у формуванні й реалізації продовольчої політики; наявна збалансованість екологічних, економічних і соціальних аспектів продовольчої безпеки та стійкості продовольчої системи; високою є залежність від імпорту харчових продуктів і ресурсів.

3. Проаналізовано проблеми й виокремлено особливості сучасної системи публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні.

Виявлено такі проблеми: 1) зміни у виробництві та постачанні харчових продуктів; 2) зміни в навколишньому середовищі; 3) поява нових небезпек; 4) зміни в споживчих уподобаннях і звичках; 5) відсутність належного ефективного управління та координації.

Особливостями сучасної системи публічної політики є: 1) розробка на основі фактичних даних; 2) участь багатьох зацікавлених сторін; 3) системне мислення у виробленні рішень; 4) інновації й навчання; 5) підзвітність і прозорість; 6) гнучкість і оперативність; 7) справедливість та права людини.

Крім того, сучасний стан публічної політики у сфері харчування населення в Україні характеризується появою настанови на реекологізацію та диференціацію індустріального й екологічного харчування.

4. Виявлено кращі зарубіжні практики сучасних моделей публічної політики у сфері продовольчої безпеки. Виявлено ефективність публічних інститутів, законодавства, суспільних мереж, що дає змогу формувати та реалізувати ефективну публічну політику у сфері продовольчої безпеки у таких країнах, як Фінляндія, Ірландія, Норвегія, Сингапур.

Фінляндія має високий рівень доступності, якості та безпеки харчових продуктів, а також низький рівень харчових відходів і міцну прихильність до екологічної стійкості.

Ірландія має надійну систему забезпечення безпечності харчових продуктів і якості, конкурентоспроможний і стійкий агропродовольчий сектор, а також високий рівень самозабезпечення продуктами харчування.

Норвегія за показником сталого розвитку й адаптації системи управління має одні з найкращих показників: високий рівень доступності, якості та безпеки харчових продуктів, низький рівень харчових відходів і тверду прихильність до екологічної стійкості.

Сингапур має потужну систему безпеки харчових продуктів, диверсифіковану мережу поставок продуктів харчування та стратегічний продовольчий резерв.

Ефективна публічна політика у сфері продовольчої безпеки у названих країнах базується на використанні даних, показників і оцінок для інформування й покращення розробки, реалізації та впливу політик і програм безпеки харчових продуктів; на залученні та співпраці різних суб'єктів державного, приватного секторів та секторів громадянського суспільства в управлінні продовольчою системою, а також на розширенні можливостей.

5. Розроблено модель інноваційної ПП у сфері ПБ в Україні у вигляді модельної конструкції на основі принципів, практики і стратегій «належного врядування», спрямованих на забезпечення наявності, доступності, використання та стабільності продовольчого забезпечення. Модельна конструкція складеться з двох моделей:

Модель 1. «Формування та реалізація інноваційної публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні» включає в себе наступні елементи: розробка політики на основі фактичних даних; участь багатьох зацікавлених сторін; застосування системного мислення у виробленні політики та прийнятті управлінських рішень; використання інновацій та навчання; підзвітність і прозорість; гнучкість та оперативність; справедливість і дотримання прав людини.

Модель 2. «Інноваційна публічна політика у сфері продовольчої безпеки в Україні» основними елементами першого рівня є стратегічне планування; законодавча база; інституційна структура; науково-дослідна діяльність; моніторинг та оцінювання; участь громадськості; інформаційне забезпечення; та елементи другого рівня (відгалуження від інформаційного забезпечення): розробка інформаційних ресурсів; освітні програми кампанії зв'язків з громадськістю; залучення експертів; фідбек від споживачів.

6. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення сучасної публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні: 1) посилення координації й інтеграції ПП та програм ПБ; 2) розширення участі зацікавлених сторін; 3) збір та поширення інформації для розробки ПП на основі фактичних даних та моніторингу результатів впливу на ПБ; 4) використання інновацій та

навчання; 5) підзвітність і прозорість; 6) гнучкість та чутливість учасників; 7) справедливість і дотримання прав людини; 8) удосконалення нормативно-правової бази; 9) удосконалення ПП у сфері ПБ на основі інноваційних технологій споживання харчових дикоросів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 82% українців підтримують ініціативу щодо вирощування врожаю на всіх доступних земельних ділянках. Агропортал «ukragroconsult» : вебсайт. URL: <https://ukragroconsult.com/news/82-ukrayincziv-pidtrymuyut-inicziatyvu-shhodo-vyroshhuvannya-vrozhayu-na-vsih-dostupnyh-zemelnyh-dilyankah/>. (дата звернення 26.08.2021).
2. Авдєєва Н. Ю., Ткачов Ю. В. Задачі проектування ферм мікрогрін на покрівлях громадських будівель. *European scientific congress: The 1 st International scientific and practical conference, February 20-22, 2023, Barca Academy Publishing, Madrid, Spain. 2023. 469 p.*
3. Алейнікова О. В. Державне регулювання рівня продовольчого забезпечення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 11. Р. 98-101.
4. Алієва М. Роль народної кухні в збереженні етнічної ідентичності азербайджанської національної меншини України. *Етнічна історія народів Європи*. 2005. № 20. С. 73-77.
5. Артеменко Л. Б. «Еволюція сутності поняття продовольчої безпеки. *Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції*. 2021. С. 53-55.
6. Артеменко Л. Б. Європейський досвід державної підтримки органічного виробництва у контексті забезпечення продовольчої безпеки України. *Агросвіт*. 2019. № 9. С. 46-52.
7. Архипенко І. М. Реформування державного управління аграрною сферою в Україні: світоглядні засади : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01. Дніпропетровськ, 2013. 20 с.
8. Ачасова А. О. Сучасні підходи до еколого-економічної оцінки збитків від ерозії ґрунтів. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Екологія»*. 2020. Вип. 22. С. 8-20.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhNU_2020_22_3. (дата звернення 15.12.2021).

9. Бабич М. М. Понятійно-категоріальна сутність продовольчої безпеки. *Економіка та держава*. 2017. № 6. С. 39-45.

10. Бабій І. В. Українська блогосфера як відображення соціокультурних процесів. *Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті: збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 11-12 червня 2020 року*. Львів : Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2020. С. 16-19.

11. Бандач І. О., Нівін С. І. Міські фермерські утворення. Світові тенденції та перспективи розвитку в Україні. *Архітектурний вісник КНУБА*. 2018. Вип. 16. С. 200-205.

12. Безкровний М. Ф. Фінансова підтримка міжнародних проектів технічної допомоги програми розвитку дорадництва в Україні. *Економіка та держава*. 2017. № 7. С. 63-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2017_7_15.

13. Безпалова О. І. Проблемні моменти, пов'язані із наданням та отриманням гуманітарної допомоги під час дії правового режиму воєнного стану в Україні. *Multidisciplinary academic notes. Theory, methodology and practice*. 2022. № 17. Р. 335.

14. Бергер А. Д. Інноваційні рішення при розробці комплексу маркетингу підприємств харчової промисловості. *Modern directions of scientific research development: proceedings of the 8th International scientific and practical conference*. Chicago, USA: VoScience Publisher, 2022. Р. 874-878.

15. Береговий В. К. Біопаливо і продовольча проблема. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 14. С. 30-33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_14_8. (дата звернення 14.05.2021).

16. Березіна О. Ю. Смарт-спеціалізація для покращення умов життя домогосподарств: європейський досвід. *Економіка і організація управління*. 2018. Вип. 4. С. 35-46.

17. Берзіна С. Екологічна сертифікація та маркування: головні акценти для споживача. *Надзвичайна ситуація*. 2018. С. 42-46. URL: <https://www.ecolabel.org.ua/images/page/ns-2018-6-9-eco-markuvannya.pdf>. (дата звернення 26.08.2021).
18. Бистрова Д. М. Мікрозелень: Невід'ємна складова здорового харчування. *Актуальні питання економічного розвитку в сучасних умовах: збірник наукових праць за матеріалами V Усеукраїнської науково-практичної конференції – Херсон, 26-27 березня 2020 р. / Упоряд. Т.Казакова. – Херсон, книжкове вид-во ФОП Вишемирський В.С., 2020. С. 161-164.*
19. Бойко І. Забезпечення права громадян на вільний доступ до інформації про якість харчових продуктів: адміністративно-правовий аспект. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 187-194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2010_1_18. (дата звернення 15.05.2021).
20. Борисенко В. Процеси трансформації в національній кухні українців на зламі ХХ–ХХІ століть. *Народна творчість та етнологія*. 2021. № 3. С. 72-81.
21. Брич В. Я., Пуцентейло П. Р., Гуменюк О. О., Гунько С. І. Смарт-спеціалізація в системі інноваційного розвитку територій. *Інноваційна економіка*. 2021. № 7-8. С. 56-63.
22. Бурковська А. І. Виробництво органічної продукції в контексті продовольчої безпеки України. *Проблеми та перспективи розвитку економіки України: погляд молоді* : матеріали XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Черкаси, 20 квіт. 2022 р., Черкаси: Черкаський державний бізнес-коледж, 2022. С. 9-11.
23. Василішин С. І., Винограденко С. О., Дьяконов С. О. Потенціал виробництва кукурудзи на зерно в контексті зміцнення продовольчої безпеки України та світу. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2012. № 12. С. 10-19.
24. Васильєва Н. К. Модель ABC-XYZ для оцінки регіональної продовольчої безпеки. *Агросвіт*. 2020. № 17-18. С. 4-9.

URL: <http://dspace.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/3255>. (дата звернення 15.05.2021).

25. Васильців Т. Г., Бойко В. В. Стратегічні пріоритети державної політики забезпечення продовольчої безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2017. № 2. С. 132-138.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stpa_2017_2_18. (дата звернення 12.05.2021).

26. Ващишин М. Я. Національна екомережа як стратегія екологічного управління. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 67. С. 30-38.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jousepr_2019_67_6. (дата звернення 26.08.2021).

27. Ващишин М. Я. Правове забезпечення формування смарагдової мережі в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 3. С. 115-119. URL: http://lsey.org.ua/3_2018/34.pdf. (дата звернення 05.09.2021).

28. Віхорт Ю. В. Екологічна сертифікація та маркування як інструмент регулювання національної економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 3. С. 30-35.

URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2018/9.pdf. (дата звернення 26.08.2021).

29. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про продовольчу безпеку України». 2011. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/54016.html> (дата звернення: 22.03.2021).

30. Волков О. Б. Блогосфера як інструмент політичної мобілізації (на прикладі виборчої кампанії): дипломна робота магістра. Одеса, 2020. 72 с.

31. Волкова А. В. Науково-етнографічне дослідження особливостей технології страв української національної кухні. *Траекторія науки*. 2015. Т. 1. № 1. С. 4.1-4.8

32. Воропаєва Т., Рева І. По той бік себе. Культурні та психологічні наслідки Голодомору та сталінських репресій. *Мандрівець*. 2014. № 1. С. 79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mandriv_2014_1_17. (дата звернення 22.03.2021).

33. Воротін В. Є., Коваль О. М., Проданик В. М. Територіальне управління ресурсним і продовольчим забезпеченням: «Сади перемоги» в Україні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2022. № 2. С. 88-94.

34. Гаврилюк Л. П. Глобальний вплив соціальних мереж на світ ресторанного бізнесу». Гостинність, сервіс, туризм: досвід, проблеми, інновації : тези доповідей V Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 26–27 квіт., 2018 р. / М-во освіти і науки України; М-во культури України ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв ; Київ. ун-т культури ; Ф-т готельно-ресторанного і турист. бізнесу. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2018. С. 207–209.

35. Галасюк В. Економіка України: пандемія COVID-19, нова економічна реальність, рекомендації. Ukrainian association the club of Rome : вебсайт.

URL: <http://www.clubofrome.org.ua/wpcontent/uploads/2020/04/DoslidzhennyaFond-Zajdelya.pdf>. (дата звернення 22.03.2021).

36. Герасименко А. Нова нормальність економіки XXI ст. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2020. № 3. С. 5-26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2020_3_3. (дата звернення 12.11.2021).

37. Годованюк А. Й. Полезахисні лісосмуги вже більш як двадцять років самі потребують захисту. Правові аспекти проблеми. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 49. С. 228-237.

38. Голік М. Законодавство у сфері безпечності харчової продукції. *Інновації в управлінні асортиментом, якістю та безпекою товарів і послуг: матеріали IX-ої міжнародної наук.-практ. конф. : м. Львів, 09 груд. 2021 р. Львів : Растр-7, 2021. С. 7-9.*

39. Голод в Україні у першій половині XX століття: причини та наслідки (1921-1923, 1932-1933, 1946-1947). *Ін-т демографії та соц. досліджень ім. М. В. Птухи НАН України: матеріали Міжнар. наук. конф., м. Київ, 20-21 листоп. 2013 р. Київ: 2013. 364 с.*

40. Голубь В. В., Чумак І. В. Когнітивна модель оптимізації продовольчої політики держави у контексті боротьби з цукровим діабетом. *Державне будівництво*. 2021. Вип. 1. С. 7-15.

41. Голубь В. Парадигми державного управління у сучасному політичному вимірі. *Вивчення та впровадження в Україні іноземного досвіду удосконалення діяльності органів влади* : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю, м. Полтава, 22 листоп. 2011 р., Полтава : ПолтНТУ, 2011. 292 с.

42. Гольонко Р. А. Правове регулювання формування національної екологічної мережі України як складової загальноєвропейської екомережі. *Problems of Legality*. 2016. № 135. С. 113-123.

43. Горач О. О., Резвих Н. І. Споживчі властивості мікрозелені та особливості застосування у харчовій промисловості. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. № 5. Т. 301. С. 13-17.

44. Гошовська В. Представницькі органи влади у забезпеченні сталого розвитку України. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. Спецвипуск*. 2020. С. 91-96.

45. Гриневич О. Й., Маркович І. Г. Коронавірус: проблеми та перспективи. *Український медичний часопис*. 2013. № 3. С. 45-48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UMCh_2013_3_12. (дата звернення 22.03.2021).

46. Грушецький Р. І., Гриненко І. Г. Оцінка можливості культивування коріння лопуха в якості сировини для одержання високомолекулярних фруктанів. *Таврійський науковий вісник. Сільськогосподарські науки*. 2017. № 97. С. 35-39.

47. Дацюк А.В. Теоретико-методологічні засади дослідження публічної політики у сфері охорони здоров'я. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління*. 2018. № 2. С. 92-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2018_2_15. (дата звернення 22.03.2021).

48. Дашенко А. В., Журавльов В. В., Дуніч А. А., Міщенко Л. Т.

Інтродукція якону в Центральному Лісостепу України та захист від шкідників і хвороб. *Лікарські рослини: традиції та перспективи досліджень*: матеріали II Міжнар. наук. конф, м. Лубни, 4–5 червня 2014 р. Лубни, 2014. С. 37-42.

49. Дем'янчук О. П. Державна політика» та «публічна політика»: варіант перехідного періоду. *Наукові записки. Політичні науки*. 2000. Т. 18. С. 31-36.

50. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2023 рік. URL: <https://minagro.gov.ua/file-storage/reyestr-sortiv-roslin> (дата звернення: 27.01.2024).

51. Держрегулювання цін розширили до 11 продуктів харчування: перелік. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/01/12/681351/> (дата звернення: 12.01.2023).

52. Дзвінчук, Д. І., Качмар О. В. Соціокультурна компетентність як основа професійної підготовки фахівців у сфері ПУ та адміністрування. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 1. С. 19-29.

53. Дідух С. М. Передумови трансформації існуючої бізнес-моделі агропродовольчих холдингів у напрямі інклюзивності. *Економічний простір*. 2020. № 162. С. 69-74.

54. Для півдня України перспективним є вирощування лікарських та ефіроолійних культур. URL: <http://agro-yug.com.ua/archives/7645> (дата звернення 22.03.2022).

55. Дячков Д. В. Управління маркетинговою діяльністю у контексті продовольчої безпеки підприємства. *Агросвіт*. 2022. № 2. С. 24-30.

56. Етноботанічні традиції в агрономії, фармації та садовому дизайні : матеріали IV міжнародної наукової конференції, присвяченої 30-й річниці незалежності України, м. Умань, 5-7 лип. 2021 р. Умань : Видавець «Сочінський М.М.», 2021. 320 с.

57. Етноботанічні традиції в агрономії, фармації та садовому дизайні : матеріали міжнар. наук. конф., присвяченої року культурної спадщини у

Європі, м. Умань, 4-7 липня 2018 р. Умань : Видавець «Сочінський М.М.», 2018. 330 с.

58. Євтушенко Г. І., Куценко В. І. Парадигма здоров'язбереження – важливий чинник економічного зростання. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2011. № 1. С. 154-165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps_2011_1_16. (дата звернення 22.03.2021).

59. Желюк Т. Сучасні підходи до реалізації публічної політики у сфері охорони здоров'я. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2019. Вип. 1. С. 37-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2019_1_5. (дата звернення 22.03.2021).

60. Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах мінливого безпекового середовища. URL: <https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/524/554> (дата звернення: 12.01.2023).

61. Загальна декларація прав людини : Міжнародний документ від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 22.03.2021).

62. Залізнюк В. Ефективність державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки. *Наукове видання. Наукові перспективи*. 2021. № 3 (9). С. 69-75. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-3\(9\)-69-75](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-3(9)-69-75). (дата звернення 15.12.2021).

63. Залізнюк В. Ефективність регулювання забезпечення продовольчої безпеки підприємств. *Наука і техніка сьогодні*. 2022. № 2 (2). С. 113-119. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-2\(2\)-113-119](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-2(2)-113-119). (дата звернення 26.02.2023).

64. Залізнюк В. Проблематика державного регулювання інноваційної діяльності у розвинених країнах світу. *Наукові перспективи (Naukovi perspektivi)*. 2023, №9 (39). С. 699-705. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-9\(39\)-699-705](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-9(39)-699-705). (дата звернення 15.12.2023).

65. Залізнюк В.П. Формування та реалізація інноваційної публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні в умовах сучасної парадигми публічного управління. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука. Серія: «Економічні науки. 2024. №2. С. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2024-2-9650>. (дата звернення 28.02.2024).

66. Зеліско Н. Продовольча безпека як економічний пріоритет аграрної політики України. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК.* 2019. № 26. С. 77-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2019_26_16. (дата звернення 22.03.2021).

67. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення 22.03.2021).

68. Зубкова К., Стоянова О., Коваль І. Продовольча безпека у період пандемії COVID-19. *Збірник наукових праць ЛОГОΣ.* 2020. С. 48-49. DOI: <https://doi.org/10.36074/09.10.2020.v2.12>. (дата звернення 22.03.2021).

69. Іванько А. Глобальна продовольча безпека та вплив на неї війни росії проти України. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Глобальні та національні тенденції у галузі наук про життя» (Ніжин, 12 травня 2022 року). *Збірник наукових праць.* Ніжин: НДУ Гоголя., 2022. С. 270. С. 9-14.

70. Інформаційне забезпечення моніторингу продовольчої безпеки. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/33_2019_ukr/17.pdf (дата звернення: 15.02.2022)].

71. Кадикало С. Штучний інтелект і майбутнє людської праці (Огляд монографії Джорджа Гілдера. *Humanitarian vision.* 2021. Vol. 7. № 2. С. 57-60.

72. Калачевська Л. І. Державне управління системою сільськогосподарського дорадництва. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент.* 2019. Вип. 1. С. 38-

43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2019_1_8. (дата звернення 22.03.2021).

73. Калетнік Г. М. Біопаливо: продовольча, енергетична та екологічна безпека країни. *Біоенергетика*. 2013. № 2. С. 12-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Bioen_2013_2_6. (дата звернення 22.03.2021).

74. Калина В. С. Застосування стевії, цикорію та топінамбуру у дієтичному харчуванні хворих на діабет. *Органічне виробництво і продовольча безпека*: зб. тез VII Міжнар. наук.-практ. конф. Житомир: Вид-во ЖНАЕУ, 2019. С. 170-175.

75. Канівець О. В. Європейський концепт публічної політики в реформуванні політичної системи України. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/11632/3/%D0%9C%D0%B0%D0%B3%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%9A%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C.pdf> (дата звернення 12.03.2022).

76. Кисличенко О. А., Котов А. Г., Котова Е. Е., Процька В. В., Журавель І. О. Кількісне визначення флавоноїдів у плодах моркви дикої та моркви посівної з використанням уніфікованої методики державної фармакопеї України. *Фітотерапія*. 2019. № 2. С. 29-33.

77. Кілієвич О. І., Тертичка В. В. Державна політика: аналіз та механізми її впровадження: метод. рек. : Київ : НАДУ, 2009. 88 с.

78. Кіянка І. Публічна політика і популізм у ХХІ столітті: приклад США та Франції. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2017. № 1. С. 63-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2017_1_10. (дата звернення 12.03.2021).

79. Клименко Н. Г. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: стан, проблеми, перспективи *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. Вип. 30. С. 128-132. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2022/30-2022/22.pdf>. (дата звернення 25.12.2022).

80. Клименко Н. Г. Забезпечення продовольчої та екологічної безпеки на деокупованих територіях в умовах післявоєнного відновлення. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2023. № 4 (320). С. 379-383.

81. Клименко Н. Г. Інноваційна державна політика в агропромисловому комплексі України як чинник забезпечення продовольчої безпеки. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2023. № 5-6. С. 81-85.

82. Клід В. В., Заморока А. М. Екологічна мережа України: сучасний стан та перспективи проектування. *Achievements of Ukraine and the EU in ecology, biology, chemistry, geography and agricultural sciences: Collective monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing». 2021. P. 37-52.

83. Кобзєва Т. А., Іванов А. О. Європейські стандарти безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. *Правові горизонти*. 2020. Вип. 20 (33). С. 128-134.

84. Ковальова О., Александрова А. Перспективи використання мікрозелені в оздоровчому харчуванні. *Оздоровчі харчові продукти та дієтичні добавки: технології, якість та безпека* : матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ., 19-20 листоп. 2020 р. Київ : НУХТ. 2020. С. 59-61. URL: <http://dspace.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/5296>. (дата звернення 20.12.2021).

85. Ковальчук І., Царик Л., Царик П. Засади, проблеми і перспективи реалізації екомережевого підходу до оптимізації природокористування й охорони природи Подільського регіону України. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Географія*. 2022. Вип. 1 (52). С. 196-209.

86. Кожухова Т. В. Всесвітня продовольча програма ООН: фінансування екстреної операції в Україні. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Серія: Економічні науки*. 2016. № 2. С. 92-98.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdnuete_2016_2_14. (дата звернення 22.03.2021).

87. Конституція України : Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 22.03.2021).

88. Концепція загальнодержавної програми «Здоров'я – 2020: український вимір» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.09.2011 р. № 1164-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1164-2011-%D1%80>. (дата звернення 22.03.2021).

89. Корвецький О., Бондарева Л. Розбудова системи громадського здоров'я як пріоритет публічної політики України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. Вип. 1. С. 67-71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2019_1_13. (дата звернення 22.03.2021).

90. Корзун В. Н., Тихоненко Ю. С. Функціональні продукти і їх роль у харчуванні людини. *Наукові праці Одеської національної академії харчових технологій*. 2010. Вип. 38(2). С. 173-178. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Np_2010_38\(2\)_45](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Np_2010_38(2)_45). (дата звернення 22.03.2021).

91. Костриця В. І., Бурлай Т. В. Неформальна та атипова зайнятість як «нова нормальність» у світі та Україні. *Економіка і прогнозування*. 2019. № 1. С. 7-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2019_1_3. (дата звернення 22.03.2021).

92. Котляревський І. П. Енеїда: поема, п'єси. Харків: Фоліо, 2006. 350 с.

93. Кравченко І. М. Лікувальне голодування: особливості клінічного супроводу пацієнтів та перспективні напрямки застосування. *Проблеми екологічної та медичної генетики і клінічної імунології*. 2012. Вип. 6. С. 543-554. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/remgki_2012_6_68. (дата звернення 22.03.2021).

94. Крочак О., Матрос О., Михайловина С. Активи цифрової трансформації як об'єкти обліку. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*. 2022. № 4 (22). С. 168-180. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4\(22\)-168-180](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4(22)-168-180)
95. Кухарський А. І. Продовольча безпека України: загрози та шляхи їх усунення. 2016. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/3246/1/%D0%9A%D1%83%D1%85%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%90.I..pdf> (дата звернення: 05.06.2021).
96. Куценко В. Здоров'я нації як стратегічний ресурс держави. *Вісник Національної академії наук України*. 2009. № 6. С. 44-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2009_6_7. (дата звернення 22.03.2021).
97. Куць О. І., Бокій О. В. Напрями продовольчої політики в Україні та світі. *Продовольчі ресурси*. 2020. № 14. С. 262-276.
98. Лебідь О. Ю. Деякі аспекти застосування когнітивного моделювання в державному управлінні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 11. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=922> (дата звернення: 05.06.2021).
99. Лікарські рослини: чи варто братися за цю нішу в Україні і чи можна заробити? URL: <https://superagronom.com/articles/668-likarski-roslini-chi-varto-bratisya-za-tsyu-nishu-v-ukrayini-i-chi-mojna-zarobiti> (дата звернення 22.03.2021).
100. Лімонт А. С. Статистичне оцінювання свіаності сільськогосподарських угідь та урожайність льону-довгунцю. *Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету*. 2017. № 2. С. 87-92.
101. Лозинська Т. М. Доступність продовольства і державна підтримка продовольчої безпеки під час війни. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2024. № 1. С. 65-70.

102. Лозинська Т. М. Механізми державної підтримки виробництва органічної продовольчої продукції в Україні в контексті забезпечення продовольчої безпеки. *Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека»*. 2024. № 2. DOI: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2024-2-9644>. (дата звернення 26.02.2024).

103. Лозинська Т. М. Функціонування системи державного нагляду (контролю) за якістю та безпечністю харчових продуктів у сфері продовольчої безпеки в Україні. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Механізми державного управління»*. 2023. № 7 (21). С. 505-516. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-7\(21\)-505-516](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-7(21)-505-516). (дата звернення 26.12.2023).

104. Ломачинська І. А. Формування фінансової поведінки вітчизняних домогосподарств в сучасних умовах розвитку національної економіки. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 3. Т. 1. С. 172-174.

105. Малахова Л. В. Шляхи подолання «прихованого» голоду як складової глобальної продовольчої проблеми. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2013. № 1086. Вип. 2. С. 86-89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2013_1086_2_18. (дата звернення 22.03.2021).

106. Маркова С. В., Шеремета Л. О. Вітальна травма жертв Голодомору-геноциду: історико-психологічний аспект «нетрадиційного» харчування українців. *Український селянин*. 2020. Вип. 24. С. 24-28.

107. Марченко О. М. Стратегічні завдання забезпечення продовольчої безпеки України в умовах глобалізаційних викликів сучасності. *Менеджмент і безпека в умовах війни: теоретичні та прикладні аспекти: матеріали науково-практичної інтернет-конференції*. 2022. С. 78-81.

108. Маслак О. М. Аналіз світового ринку органічної продукції. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і*

менеджмент. 2014. № 5. С. 65-68.

109. Машненко К. Дика природа в аксіосфері державного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 3. С. 24-31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2015_3_5. (дата звернення 22.03.2021).

110. Мельниченко Н. В. Курс лекцій та практикум з анатомії та морфології рослин. Київ: Фітосоціоцентр, 2001, 160 с.

111. Мерилова І. О. Передумови та результати формування екологічної мережі України. *Містобудування та територіальне планування*. 2021. Вип. 78. С. 356-364.

112. Мицик Л. П., Яковенко В. М., Лісовець О. І. Історичний аспект природоохоронного мислення та степового лісознавства. *Питання степового лісознавства та лісової рекультивациі земель*. 2019. № 48. С. 3-13.

113. Міжнародна угода про зерно 1995 року : Міжнародний документ від 07.12.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_i64#Text (дата звернення 22.03.2021).

114. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення 22.03.2021).

115. Молчанов В. Б. Вплив Першої світової війни на життєвий рівень населення України. *Проблеми історії України XIX-початку XX ст.* 2014. № 23. С. 92-102.

116. Мордовцев О. С., Андренко О. А., Мордовцев С. М. Концептуальні аспекти використання інформаційно-комунікаційних технологій як основи зміцнення продовольчої безпеки держави. *Економіка та держава*. 2022. № 5. С. 90-95.

117. Нагорянський Є. Публічна політика: деякі підходи до витлумачення поняття. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 75. С. 445-447. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_75_187. (дата звернення 22.03.2021).

118. Назарчук О. П. Удосконалення елементів сортової технології вирощування ромашки лікарської в зоні Полісся України : дис. ... д-ра філософії з галузі 20 – аграрні науки та продовольство: 201 / Поліський національний університет. Житомир, 2023. 246 с.

119. Найчук А. В. Концентрична парадигма традиційного суспільства. *Політологічні студії*. 2016. Вип. 5. С. 202-212. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpps_2016_5_22. (дата звернення 22.03.2021).

120. Науково-практичний коментар до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» та суміжних правових актів. Р.Я. Корінець, М.Й. Малік, В.М. Масін та ін. / За ред. Р.Я. Корінця, М.Й. Маліка, В.М. Масіна, Гриценка М.П. Київ.: ВАІТЕ, 2013. 212 с.

121. Новікова Н. В., Ряполова І. О. Схеми сертифікації для переробників сільськогосподарської та харчової продукції. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2018. № 4. С. 196-201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtu_2018_4_29. (дата звернення 22.03.2021).

122. Оболенський О., Лукін С. Публічне управління: публічна сфера, публічне право і публічна політика. Співвідношення понять. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 2. С. 3-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2013_2_3. (дата звернення 22.03.2021).

123. Обушний М. Політико-психологічні аспекти Голодомору 1932-1933 років. *Соціальна психологія*. 2009. № 2. С. 39-48.

124. Овчаренко М. У 2017 році Україна експортувала 3,7 тис. тон лікарських рослин на суму \$7,3 млн. URL: <http://uprom.info/news/ekonomika/biznes/u-2017-rotsi-ukrayinaeksportovala-3-7-tis-tonn-likarskih-roslin-na-sumu-7-3-mln> (дата звернення 22.03.2021).

125. Огієнко В. І. Історична травма Голодомору: проблема, гіпотеза та методологія дослідження. *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 6. С. 145-156.

126. Орлик С. В. Українське повітове місто і велика війна: продовольчі проблеми та ріст цін. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2014. Вип. 23. С.114-133.

127. Основні, малопоширені і нетрадиційні види рослин – від вивчення до освоєння (сільськогосподарські і біологічні науки): матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (у рамках VII наукового форуму «Науковий тиждень у Крутах-2022» , 3 березня 2022 р., с. Крути. Обухів: Друкарня ФОП Гуляєва В.М., 2022. 372 с.

128. Остапчук С. М., Мосійчук І. А. Картографічне моделювання розораності земель України. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Технічні науки.* 2014. Вип. 2. С. 209-216.

129. Остроушко А. Вплив COVID-19 на економіку України та пошук шляхів усунення наслідків карантинних заходів. *Креативний простір.* 2021. № 1. С. 97-98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krpr_2021_1_53. (дата звернення 20.01.2022).

130. Палагнюк Ю. В. Державна політика» та «публічна політика»: теоретичний аспект. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Державне управління.* 2012. Т. 181. Вип. 169. С. 63-67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2012_181_169_14. (дата звернення 22.03.2021).

131. Паламарчук Т. М., Русак О. П. Аналіз національного розвитку органічного виробництва в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство.* 2018. № 18 (2). С. 125-129.

132. Пандемія КОВІД-19 як каталізатор інновацій у сфері публічної політики продовольчої безпеки. *Право та державне управління.* Вип. 1. 2021. С. 161-169.

133. Панченко Є. Історія плекання лідерів: початки скаутського руху у США (початок ХХ ст. – 20-і рр. ХХ ст.). *Історико-педагогічний альманах*. 2015. Вип. 1. С. 36-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ipa_2015_1_9. (дата звернення 22.03.2021).

134. Панченко Є. Розвиток лідерських якостей засобами скаутського руху у міжвоєнний період у США (20-40-і рр. ХХ ст.). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 8. С. 3-13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2018_8_3. (дата звернення 22.03.2021).

135. Пастух К. Публічне управління та адміністрування в забезпеченні сталого розвитку територій: теоретико-організаційний аспект. *Науковий вісник: Державне управління*. 2022. № 1 (11). С. 186-206.

136. Пасхавер Б. Й. Сучасний стан продовольчої безпеки. *Економіка АПК*. 2014. № 4. С. 5-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2014_4_3. (дата звернення 22.03.2021).

137. Пасхавер Б. Й. Тенденції та проблеми національного продовольчого споживання. *Економіка АПК*. 2014. № 10. С. 5-13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2014_10_3. (дата звернення 22.03.2021).

138. Плюта О. П. Українська кухня в сучасному суспільстві. *Культура України. Серія: Культурологія*. 2017. Вип. 58. С. 283-292.

139. Плюта О. П. Українська кухня: передумови виникнення і трансформації. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Культурологія*. 2017. Вип. 25. С. 195-200.

140. Плющ Р., Проніна О. Державне управління в Україні в контексті норм адміністрування ЄС: функції й роль у розвитку європейської інтеграції». *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 1 (3), С. 46-57. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-1\(3\)-46-57](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-1(3)-46-57)

141. Побоченко Л. М., Циганков Е. В. Проблема голоду та недоїдання у світі відповідно до програми ООН «Цілі розвитку тисячоліття». *Україна і світ: перспективи та стратегії розвитку*. 2015. № 1. С. 162-175.

142. Погорелова О. В. Модернізація продовольчих систем з метою

забезпечення продовольчої безпеки та якісного харчування. *Економіка та держава*. 2022. № 4. С. 53-61. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.4.53>. (дата звернення 20.02.2023).

143. Погорелова О. Вплив міграції на продовольчу безпеку та сільське господарство. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-14>. (дата звернення 20.02.2023).

144. Позняк О. В. До питання збагачення асортименту високовітамінної овочевої продукції за рахунок дикорослих видів, придатних для харчового використання (на прикладі бульбоплідних рослин *Filipendula vulgaris* Moench (F. hexapetala Gilib.) та *Phlomis tuberosa* L.). Овочівництво і баштанництво. 2015. Вип. 61. С. 166-174. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oib_2015_61_24. (дата звернення 22.03.2021).

145. Полегенько С. В. Генеза теоретико-методологічних підходів до сутності публічної політики. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління*. 2017. № 1. С. 21-28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2017_1_5. (дата звернення 22.03.2021).

146. Пономаренко І. Особливості формування маркетингових комунікацій в умовах цифровізації. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2021. № 7. С. 91-96. DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.7.11>. (дата звернення 26.12.2021).

147. Пономарьов П. Х., Сирохман І. В. Безпека харчових продуктів та продовольчої сировини: навч. пос. для студ. вищ. закл. Київ: Лібра, 1999. 272 с.

148. Порядок формування державного продовольчого резерву : постанова Кабінету міністрів України від 24.10.2005 р. № 1029. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/23035971> (дата звернення: 12.01.2023)

149. Потапенко Я. Історичні дослідження травматичного психосоматичного досвіду як соціокультурного наслідку Голодомору 1932-1933 рр. *Сіверянський літопис*. 2012. № 1-2. С. 112-117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sl_2012_1-2_17. (дата звернення 22.03.2021).

150. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення державного регулювання продовольчої безпеки та розвитку тваринництва : Закон України від 30.06.2023 р. № 3221-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3221-20#Text> (дата звернення 22.09.2023).

151. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція) : Закон України від 02.08.2019 р. № 191-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/191-19#n470> (дата звернення 26.12.2021).

152. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 р. № 2145-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text> (дата звернення 22.12.2022).

153. Про Державний земельний кадастр : Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text> (дата звернення 22.03.2021).

154. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (дата звернення 22.03.2021).

155. Про екологічну мережу України: Закон України від 24 червня 2004 р. № 1864-IV. *Офіційний вісник України*. 2004. № 29. Ст. 53.

156. Про загальнодержавну програму формування і розвитку національної екологічної мережі України на період 2000–2015 років : Закон України від 10.06.2012 р. № 1989-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1989-14#Text> (дата звернення 22.03.2021).

157. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 20.05.2022).

158. Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії : наказ МОЗ України від 03.09.2017 р. № 1073. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1206-17#Text> (дата звернення 22.03.2021).

159. Про затвердження переліку харчових добавок, дозволених для використання у харчових продуктах : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 січня 1999 р. № 12. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP99001. (дата звернення: 18.05.2021).

160. Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : розпорядження Кабінету Міністрів України від від 29.04.2022 р. № 327-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-a327r> (дата звернення 22.05.2022).

161. Про затвердження Санітарних правил і норм по застосуванню харчових добавок : наказ МОЗ України від 23.07.1996 р. № 222. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0715-96#Text> (дата звернення 22.03.2021).

162. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення 22.03.2021).

163. Про захист рослин : Закон України від 14.10.1998 р. № 180-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/180-14#Text> (дата звернення 22.03.2021).

164. Про землеустрій : Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (дата звернення 22.03.2021).

165. Про зерно та ринок зерна в Україні : Закон України від 04.07.2002 р. № 37-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37-15#Text> (дата звернення 22.03.2021).

166. Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів : Закон України від 06.12.2018 р. №2639-VIII. Дата оновлення: 11.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2639-19#Text> (дата звернення 26.12.2022).

167. Про молоко та молочні продукти : Закон України від 24.06.2004 р. № 1870-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1870-15#Text> (дата звернення 22.03.2021).

168. Про оренду землі : Закон України від 06.10.1998 р. № 161-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text> (дата звернення 22.03.2021).

169. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення 22.03.2021).

170. Про основи продовольчої безпеки України : проект Закону України від 08.04.2011 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI00A?an=3> (дата звернення 22.03.2021).

171. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 26.10.2023 від 771/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 20.12.2023).

172. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції : Закон України від 26.10.2023 № 2740-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text> (дата звернення 26.12.2023).

173. Про пестициди і агрохімікати : Закон України від 02.03.1995 р. № 86/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 22.03.2021).

174. Про племінну справу у тваринництві : Закон України від 15.12.1993 р. № 3691-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3691-12#Text> (дата звернення 22.03.2021).

175. Проект Закону України Про продовольчу безпеку України від 22.12.2011 р. № 8370-1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI01A?an=3> (дата звернення 22.03.2021).

176. Про прожитковий мінімум : Закон України від 15.07.1999 р. № 966-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14> (дата звернення 22.03.2021).

177. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність : Закон України від 09.12.2012 № 1807-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15#Text>. (дата звернення 15.08.2021).

178. Про стан забезпечення продовольчої безпеки : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 09.10.2023 № 681/2023 (дата звернення: 10.12.2023).

179. Пропозиції Президента України до Закону України «Про продовольчу безпеку України» від 10 січня 2012 року за № 8370-1. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=8370-1&skl=7 (дата звернення 22.03.2021).

180. Про стандартизацію : Закон України від 05.06.2014 р. № 1315-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text> (дата звернення 22.03.2021).

181. Про Стратегію регіонального розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 року : Рішення обласної ради від 07.08.2020 р. № 624-24/VII. URL: https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Vsi_rishennja.pdf. (дата звернення 15.12.2021).

182. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення 22.03.2021).

183. Прокопович Л. В. Соціально-філософські засади театралізації політичної сфери. *Грані*. 2019. Т. 22. № 2. С. 48-58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2019_22_2_8. (дата звернення 12.02.2021).

184. Пропозиції Президента України до Закону України «Про продовольчу безпеку України» від 10 січня 2012 року за № 8370-1. URL:

https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=8370-1&skl=7 (дата звернення 22.03.2021).

185. Проскурова С. Українознавчий аспект соціокультурного освоєння українцями «Дикого поля» в XIV – XVIII ст. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Історичні науки*. 2014. Вип. 20. С. 154-162.

186. Прунцева Г. О. Аналіз поширеності недоїдання як індикатора системи продовольчої безпеки. *Економіка і організація управління*. 2021. С. 94-103.

187. Пухкал О. Г., Гомоляко О. В. Публічна та державна політика: єдність та відмінності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С. 106-112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2017_24_20. (дата звернення 22.03.2021).

188. Пушак Я. Я., Харабовський Ю. І. Вплив земельної реформи на забезпечення продовольчої безпеки. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2021. № 6 (76). С. 5-9.

189. Рабенчук О. П. Соціальні настрої та поведінка населення України в період голоду 1946-1947 рр. *Укр. іст. журн*. 2006. № 4. С. 87-100.

190. Рева М., Рева Н. Дикі їстівні рослини України. Київ. Наукова думка, 1976. 166 с.

191. Римська Декларація про всесвітню продовольчу безпеку і План дій Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з проблем продовольства. Рим, 1996. Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй. URL: [http://www.rau.su/observer/N3\(4_97/019.htm](http://www.rau.su/observer/N3(4_97/019.htm). (дата звернення 22.03.2021).

192. Родіна О. Аналіз ринку м'яса птиці в Україні: сучасний вектор у контексті продовольчої безпеки. *Підприємництво та інновації*. 2022. № 23. С. 91-96. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/23.16>. (дата звернення 20.03.2023).

193. Руденко С. Текст на етикетці харчових продуктів у фокусі наївної картини світу пересічного споживача. *Український світ у наукових парадигмах. Збірник наукових праць*. 2020. № 7. С. 62-76.

194. Свешніков С. В., Бочарніков В. П., Полякова О. В. Коронавірус і безпекове середовище: спроба неупередженого аналізу. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2020. № 2. С. 22-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpcvsd_2020_2_6. (дата звернення 30.12.2021).
195. Семенда Д. К., Семенда О. В. Оцінка внутрішнього ринку органічної продукції України та поведінка споживачів на ньому. *Молодий вчений*. 2019. № 11 (75). С. 609-613.
196. Сигида Л., Бондаренко А. Продовольча безпека у світі: поточний стан. *Галицький економічний вісник*. 2021. Т. 71. № 4. С. 151-160. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.04.151. (дата звернення 05.03.2022).
197. Ситник Г. П., Таран Є. І. Державна політика щодо добробуту населення та продовольчої безпеки України у контексті її конкурентоспроможності: теоретичний аспект. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2024. № 1. С. 14-19.
198. Сичевський М., Митченко О. Зарубіжна практика підвищення доступності продовольчих товарів для різних верств населення в контексті трансформації продовольчих систем в Україні. *Вісник аграрної науки*. 2022. № 100.6. С. 63-71.
199. Сімахіна Г. О. Нові виклики перед харчовою промисловістю України в стратегії поліпшення національного здоров'я. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2019. Т. 25. № 5. С. 197-205. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnukht_2019_25_5_23. (дата звернення 22.03.2021).
200. Сірий Є. Концептуальні та методологічні засади дослідження динаміки ціннісних змін українського суспільства в координатах «традиція-модерн». *Культурологічна думка*. 2014. № 7. С. 167-172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultdum_2014_7_27. (дата звернення 22.03.2021).

201. Скрипник А. В., Саяпін С. П. Інформаційне забезпечення в дорадництві з використанням сучасних інноваційних Інтернет-технологій. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 46-60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2019_12_8. (дата звернення 22.03.2021).
202. Скрипник О. О., Сметана С. М. Ієрархічна система екокоридорів як функціональна основа регіональної екомережі Дніпропетровської області. *Екологія і природокористування*. 2011. Вип. 14. С. 86-101.
203. Смик Г. К. Корисні та рідкісні рослини України: словник-довідник народних назв. Київ: УРЕ, 1991. 412 с.
204. Смоляр В. І., Петрашенко Г. І., Голохова О. В. Фортифікація харчових продуктів. *Проблеми харчування*. 2014. № 1. С. 29-32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pkh_2014_1_7. (дата звернення 22.03.2021).
205. Смоляр В. І., Петрашенко Г. І., Голохова О. В. Контамінація продуктів харчування, ендоекологія і здоров'я населення. *Проблеми харчування*. 2015. № 1. С. 18-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pkh_2015_1_4. (дата звернення 22.03.2021).
206. Сокирко О. Кулінарна мандрівка в Гетьманщину: Секрети й таємниці староукраїнської кухні середини XVII – XVIII ст. Київ: Темпора, 2021. 272 с.
207. Сонько С. П., Максименко Н. В. Еволюція механічного обробітку ґрунту, як головний чинник планування агроландшафту (екологічні надії та розчарування). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія Екологія*. 2012. № 1004. С. 7-22.
208. Сорока М. А. Смарт-спеціалізація у стратегічному плануванні на регіональному та місцевому рівнях: витоки підходу та перспективи для України. *Аспекти публічного управління*. 2019. Т. 7. № 8. С. 20-29.
209. Стабуліс М., Лазаріду І. Вплив Covid-19 на економіку, зайнятість та нові навички. *Журнал європейської економіки*. 2020. Т. 19. № 3. С. 433-447.
210. Стадницька Н. Є. Павлюк І. В., Думич І. І., Блонський О. В. Дослідження перспективності використання плодів моркви дикої як джерела

нових комплексів біологічно активних речовин. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Хімія, технологія речовин та їх застосування*. 2014. № 787. С. 243-248.

211. Стан і перспективи селекції та вирощування плодово-ягідних рослин, малопоширених в культурі, в сучасному садівництві України. URL: <http://sativnytstvo.kiev.ua/files/75-58-78.pdf> (дата звернення: 21.06.2023).

212. Стасюк О. Вплив тривалого голодування на людину та трансгенераційні наслідки Голодомору-геноциду. *Народна творчість та етнологія*. 2019. № 4. С. 16-23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NTE_2019_4_4. (дата звернення 22.03.2021).

213. Статівка О. О. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки: досягнення та недоліки. *Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України*: збірник тез Всеукраїнської наук. практ. Конференції, м. Київ, 26 трав. 2017 р. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Чернівці, 2017. С. 339-343.

214. Стежко Н. В. Теоретико-методологічні підходи до визначення сутності та передумов розвитку світової продовольчої проблеми. *Економічний простір*. 2014. № 89. С. 5-18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2014_89_3. (дата звернення 22.03.2021).

215. Стеців І. С. До питань моніторингу економічного механізму державного управління продовольчою безпекою. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»*. 2023. №3. С. 151-156. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2023-3.20>. (дата звернення 12.11.2023).

216. Стеців І. С. Методика обґрунтування регіональної пріоритетності активізації економічного механізму державного управління продовольчою безпекою. *Міжнародний науковий журнал «Механізм регулювання економіки»*. 2023. № 2 (100). С. 62-66. DOI: <https://doi.org/10.32782/mer.2023.100.10>. (дата звернення 05.12.2023).

217. Стеців І. С. Напрями активізації економічного механізму державного управління для подолання продовольчої кризи у воєнний та повоєнний період. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 12. С. 142-148. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.12.142>. (дата звернення 18.12.2023).

218. Таран Є. І. Виклики та можливості для продовольчої безпеки в Україні: інноваційні засади публічної політики та їх реалізація в умовах високої конкуренції. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2022. № 304. № 2. Том 2. С. 366-370.

219. Таран Є. І. Інноваційні засади публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні: аналіз сучасного стану та рекомендації для України. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2023. № 4. С. 92-97.

220. Таран Є. І. Інформаційна складова національної продовольчої безпеки України в умовах воєнного стану. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 238-245.

221. Телешун С., Ситник С., Рейтерович І. Публічна чи державна політика-вітчизняна дилема вибору. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2012. Вип. 4. С. 185-196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2012_4_25. (дата звернення 22.03.2021).

222. Тертичка В. Державна політика: аналіз її здійснення в Україні. Кіхв: Вид-во ім. Соломії Павличко «Основи», 2002. 750 с.

223. Тертичка В. Суспільна політика: чи стала вона сферою наукового пошуку і прикладних досліджень в Україні? *Політичний менеджмент*. 2007. № 1 (22). С. 10-23.

224. Тоффлер, Е. «Третя хвиля/Е». Тоффлер [пер. з англ. А. Євса]. К.: Всесвіт, 2000. 475 с.

225. Угода про фінансування заходу «Зменшення вразливості та підвищення продовольчої безпеки через підтримку постраждалого населення та сільськогосподарського виробництва в Україні (Контракт з розбудови

держави та посилення стійкості)» : Угода Кабінету Міністрів України; Міжнародний документ від 05.09.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_003-22#Text (дата звернення 22.10.2022).

226. Україна сформувала продовольчі резерви для своїх громадян. 2022. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/ukrayina-sformuvala-prodovolchi-rezervi-dlya-svoyih-gromadyan.html> (дата звернення: 12.01.2023)

227. Федяєва М. С. «Розумна» спеціалізація як інструмент трансформації національної економіки (теоретичний аспект). *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 26-1. С. 87-92.

228. Фесюк В. О., Мороз І. А., Карпюк З. К., Чижевська Л. Т. Методика проектування екологічної мережі в контексті управління та раціонального використання земельних ресурсів в територіальних громадах. *Управління та раціональне використання земельних ресурсів в територіальних громадах: проблеми та шляхи їх вирішення* : матер. VI Всеукр. наук.-практ. конф., м. Херсон, 03–04 березня 2022 р., Херсон : ХДАЕУ, 2022. С. 29-34.

229. Фрадинський О. Ленд-ліз та продовольча безпека Радянського Союзу під час II світової війни. Diss. Тернопіль, 2015. 280 с.

230. Хомич Г. П. Плоди дикорослої сировини-джерело біологічно активних речовин для харчових продуктів. Наукові праці Одеської національної академії харчових технологій. 2009. Вип. 36 (2). С. 186-190.

231. Хорольський В. П., Коренець Ю. М., Копайгора О. К., Заїкіна Д. П., Кузьменко А. О., Невідін В. І. Інформаційна система керування виробництвом харчових смарт-продуктів із використанням заморожування. *Обладнання та технології харчових виробництв*. 2020. № 2. С. 79-88.

232. Чальцева О. Концепт «публічна політика» у міждисциплінарному науковому дискурсі. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2017. Вип. 7. С. 182-193. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spur_2017_7_20. (дата звернення 22.03.2021).

233. Челепіс Т. О., Соловій І. П. Бізнес-моделі ведення лісового господарства на основі надання послуг екосистем: аналіз інноваційних підходів. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2022. № 32 (3). С. 43-48. DOI: <https://doi.org/10.36930/40320307>. (дата звернення 15.03.2023).

234. Чоботько Г. М. Російсько-українська війна як чинник світової продовольчої кризи. 2022. *Збалансоване природокористування*. №1. С. 12-20.

235. Чорна Н., Шевчук Л. Продовольча безпека держави: проблеми та суперечності інноваційного розвитку. *Схід*. 2013. № 5. С. 107-112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2013_5_21. (дата звернення 22.03.2021).

236. Чужиков А. В., Лещенко К. А. Комунікативна підтримка глобальної екологізації споживання. *Економіка та держава*. 2020. № 7. С. 99-104. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.7.99>. (дата звернення 15.11.2021).

237. Чуйко М. М. Якість вітчизняних функційних харчових продуктів та європейські вимоги до продукції оздоровчої спрямованості. *Стандартизація. Сертифікація. Якість*. 2019. № 5. С. 33-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ssia_2019_5_7. (дата звернення 22.03.2021).

238. Чумак І. В. Основні тренди розвитку харчових інновацій у контексті українського та світового державотворення. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 1. Том 33 (72). С. 11-18.

239. Чумак І. В. Особливості забезпечення продовольчої безпеки населення України в умовах війни 2022 року. *Право та державне управління*. 2022. № 1. С. 162-167.

240. Чумак І. В. Пандемія КОВІД-19 як каталізатор інновацій у сфері публічної політики продовольчої безпеки. *Право та державне управління*. 2021. Вип. 1. С. 161-169.

241. Чумак І. В. Публічне управління ризиками воєнного голоду в умовах цифрової трансформації українського суспільства. *Збірник наукових праць Запорізького КПУ Право та державне управління. Серія Методологія,*

теорія та історія публічного управління. 2022. Вип. 3. С. 133-139. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.3.20>. (дата звернення 14.04.2023).

242. Чумак І. В. Публічне управління розвитком продовольчої складової СМАРТ-спеціалізації екомереж Дніпропетровщини. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 1. Т. 34 (73).

243. Шендерівська Л. П., Гук О. В., Мохонько Г. А. Трансформація бізнес-моделей видавництва в умовах війни та пандемії. *Економічний простір*. 2022. № 179. С. 79-85.

244. Штик Ю. Формування та розвиток ринку екосистемних послуг в Україні. *Економічний простір*. 2022. № 180. С. 159-162.

245. Яворницький Д. І. Вольності запорозьких козаків: історико-топографічний нарис; пер. Т.С. Завгородня. Д.: Січ, 2002. 359 с.

246. Яцун Л. М. Сфера харчування населення як природно-соціально-економічна система: методологія формування та розвитку. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. Т. 16. №1. С. 155-166.

247. Bianco V. V. Le specie spontanee erbacee commestibili: tra sapori e saperi: (Sintesi). *Georgofili: atti dell'Accademia dei Georgofili: Serie VIII*. 2011. Vol. 8. Tom II. P. 158-158. URL: <http://digital.casalini.it/10.1400/204400> Casalini id: 2614590. (дата звернення 15.09.2021).

248. Birner R. Ernährungssicherung und Landwirtschaft. *Nova Acta Leopoldina*. 2019. № 424. P. 77-103.

249. Boutenko S. Wild edibles: a practical guide to foraging, with easy identification of 60 edible plants and 67 recipes. North Atlantic Books, 2013.

250. Contor L. Functional Food Science in Europe. *Nutr. Metab. Cardiovasc. Dis.* 2001. №11(4). P. 20-23.

251. Coronavirus: four out of five people`s jobs hit by pandemic. BBC news/ 7 April 2020. URL: <https://www.bbc.com/news/business-52199888>

252. Declaration of the World Summit on Food Security. 2009. URL: <https://www.mofa.go.jp/policy/economy/fishery/wsfs0911-2.pdf> (дата звернення 22.03.2021).

253. El-Erian M. A. Navigation the new normal in industrial countries. Washington: Per Jacobsson Foundation, 2010. URL: <http://www.perjacobsson.org/lectures/101010.pdf>. (дата звернення 11.04.2022).

254. Elias T. S., Dykeman P. A. Edible wild plants: a North American field guide to over 200 natural foods. Sterling Publishing Company, 2009.

255. Favier J.-C., Ireland-Ripert J., Toque C., Feinberg M. Répertoire général des aliments - table de composition. Composition tables. Lavoisier, Paris. 1995. 927 p.

256. Food and Agriculture Organization of the United Nations World Health Organization: international conference on nutrition. Final Report of the Conference, Rome, December 1992. 67 p. URL: <https://iris.paho.org/handle/10665.2/43946>. (дата звернення 22.03.2021).

257. Global Food Security Index 2019. Strengthening food systems and the environment through innovation and investment : веб-сайт. URL: <https://cdn.teyit.org/wp-content/uploads/2020/02/Global-Food-Security-Index-2019-report-1.pdf>. (дата звернення: 20.01.2024).

258. Global Food Security Index 2022. URL: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/download-the-index> (дата звернення: 20.01.2024).

259. Global Food Security Index 2021. URL: <https://nonews.co/wp-content/uploads/2022/03/GFSI2021.pdf> (дата звернення: 20.01.2024).

260. Global Food Security Index 2020. URL: <https://nonews.co/wp-content/uploads/2021/03/GFSI2020.pdf> (дата звернення: 20.01.2024).

261. Gnagnarella P., Salvini S., Parpinel M. Banca Dati di Composizione degli Alimenti per Studi Epidemiologici in Italia. Banca Dati di Composizione degli Alimenti per Studi Epidemiologici in Italia, 2015.

262. Goshovska V., Balasynovuch N., Hryhorovych L., Goshovskyi V., Danylenko L. Information and legal support for the implementation of a gender approach to public administration. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol. 21 (5). № 7. P. 150-158. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202107/20210718.pdf. (дата звернення 15.12.2021).

263. Hayashi H., Ohno S., Ohta Y. Permission of Foods for Specified Health Use (FOSHU). *Japanese J. of Compl. and Alt. Med.* 2007. Vol. 4. N. 3. P. 103-112.

264. Hiligsmann M., Bulet N., Fardellone P., Daghri N.-Al., Reginster J.-Y. Public health impact and economic evaluation of vitamin D-fortified dairy products for fracture prevention in France. *Osteoporosis International*. 2017. Vol. 28. № 3. P. 833-840. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00198-016-3786-1>. (дата звернення 15.11.2021).

265. ISO/IEC Guide 51:2014 Safety aspects – Guidelines for their inclusion in standards. URL: <https://www.iso.org/standard/53940.html>. (дата звернення 22.03.2021).

266. Japashov N. M., Mansurova A. A., Balta N. Creating a microgreen growing environment at the space station. Створення середовища для вирощування мікрозелені на космічній станції. *Косм. наука і технологія*. 2021. № 4. С. 65-73.

267. Kyriacou M. C., El-Nakhel C., Pannico A., Graziani G., Soteriou G.A., Giordano M., Palladino M., Ritieni A., De Pascale S., Roupheal. Y. Phenolic constitution, phytochemical and macronutrient content in three species of microgreens as modulated by natural fiber and synthetic substrates. *Antioxidants*. 2020. № 9. P. 252.

268. Łuczaj Ł. Dziko rosnące rośliny jadalne użytkowane w Polsce od połowy XIX w. do czasów współczesnych. *Etnobiologia Polska*. 2011. № 1. P. 57-125.

269. Łuczaj Ł. Dziko rosnące rośliny jadalne w ankiecie Józefa Rostafińskiego z roku 1883. *Wiadomości Botaniczne*. 2008. № 52.1/2. P. 39-50.

270. Luczaj L. Wild food plant use in 21st century Europe: the disappearance of old traditions and the search for new cuisines involving wild edibles. *Acta Societatis Botanicorum Poloniae*. 2012. №81. P. 359-370.

271. Montanari M. La fame e l'abbondanza. Storia dell'alimentazione in Europa. Roma-Bari: Laterza, 1993.

272. Outcome document of the Global Symposium on Soil Erosion. Rome. FAO, 2019. URL: <http://www.fao.org/3/ca5697en/ca5697en.pdf>. (дата звернення 22.03.2021).

273. Papini A. Le erbe in tavola: piante selvatiche di uso alimentare. Firenze: Sarnus, 2018. 172 p. URL: <http://digital.casalini.it/9788856302387>. (дата звернення 26.08.2021).

274. Redzić S. Use of wild and semi-wild edible plants in nutrition and survival of people in 1430 days of siege of Sarajevo during the war in Bosnia and Herzegovina (1992-1995). *Coll Antropol*. 2010. № 34(2). P. 551-70.

275. Sandmann A., Amling M., Barvencik F., König H.-H., Florian B. Economic evaluation of vitamin D and calcium food fortification for fracture prevention in Germany. *Public Health Nutrition*. 2017. Vol. 20. № 10. P. 1874-1883. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1368980015003171>.

276. Sartori M. A linkage between the biophysical and the economic: Assessing the global market impacts of soil erosion. *Land Use Policy*. 2019. Vol. 86. P. 299-312. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.05.014>. (дата звернення 12.07.2021).

277. Scientific concepts of functional foods in Europe: consensus document. *British Journal of Nutrition*. 1999. № 8. P. 1-27.

278. Trąba C., Krzysztof R. Rośliny dziko rosnące w diecie naszych przodków (2). *Aura*. 2016. №2. P. 19-22.

279. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda> (дата звернення 22.12.2023).

280. Vorotin V., Koval O., Prodanyk V. Territorial management of resource and food supplies: «Gardens of victory» in Ukraine. *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2022. № 2. P. 88-94.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ
ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Статті у наукових фахових виданнях України:
(які входять до переліку МОН України)*

1. Чумак І. В. Пандемія COVID-19 як каталізатор інновацій у сфері публічної політики продовольчої безпеки. *Право та державне управління*. 2021. № 1. С. 161-169.
2. Голубь В. В., Чумак І. В. Когнітивна модель оптимізації продовольчої політики держави у контексті боротьби з цукровим діабетом. *Державне будівництво*. 2021. № 1. С. 7-15. (50 %).
3. Чумак І. В. Основні тренди розвитку харчових інновацій у контексті українського та світового державотворення. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 1. Т. 33 (72). С. 11-18.
4. Чумак І. В. Особливості забезпечення продовольчої безпеки населення України в умовах війни 2022 року. *Право та державне управління*. 2022. № 1. С. 162-167.
5. Чумак І. В. Публічне управління ризиками воєнного голоду в умовах цифрової трансформації українського суспільства. *Збірник наукових праць Запорізького КПУ Право та державне управління. Серія Методологія, теорія та історія публічного управління*. 2022. № 3. С. 133-139. URL: <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.3.20>.
6. Чумак І. В. Публічне управління розвитком продовольчої складової СМАРТ-спеціалізації екомереж Дніпропетровщини. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 1. Том 34 (73). С. 11-17.

*Статті в іноземних виданнях
проіндексованих у базах даних Web of Science:*

7. Shpektorenko, Ihor and Golub, Valeriia and Kozakov, Volodymyr and Leliuk, Roman and Chumak, Iryna and Nagornyak, Mykhaylo (2021) Reforming and modernizing the public service of Ukraine under european standards management of personnel policy. Ad Alta: Journal of interdisciplinary research (1 (11)). pp. 17-21. URL: http://ep3.nuwm.edu.ua/20401/1/SHPEKTORENKO_I_REFORMING_AND_MODERNIZING...zax.pdf.

Тези наукових доповідей:

8. Чумак І. В. Сучасні виклики публічного управління у сфері харчової безпеки в Україні. *Публічне управління та адміністрування: конкурентні виклики сучасності*: матеріали IV Всеукр. науково-практ. інтернет-конф., 9 квіт. 2021р. Львів : ТзОВ «Галицька видавнича спілка», 2021. С. 54-56.

9. Чумак І. В. Значення публічної служби для зміни когнітивної поведінки громадян щодо новітніх підходів у політиці харчової безпеки. *Державне управління в Україні: виклики та перспективи*: матеріали наук.-практ. конф. 7-8 травн. 2021 р. Запоріжжя : Клас. приват. ун-т, 2021. С. 72-75.

10. Чумак І. В. Екологізація харчування як новітній тренд європейського та світового досвіду продовольчої політики органів публічної влади. *Актуальні проблеми Європейської та євроатлантичної інтеграції України*: матеріали наук.-практ. конф. № 18., 13 трав. 2021 р. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2021.С. 174-177.

11. Голубь В. В., Чумак І. В. Способи та шляхи регулювання публічної політики у сфері харчової безпеки України. *Соціально-відповідальне суспільство: реалії, виклики, перспективи*: матеріали Всеукр. наук. Конфер. студентів, аспірантів та молодих вчених., 14 трав. 2021 р. Мелітополь : Таврійський ДАУ імені Дмитра Моторного, 2021. С. 180-183.

12. Голубь В. В., Чумак І. В. Інновації у сфері харчової безпеки як відповідь на виклики пандемії COVID-19. *Глобальні екологічні проблеми і їх вплив на міжнародні відносини, і процес глобалізації*: матеріали Міжнар. наук.-практ. онлайн конф., 28 травн. 2021 р. Душанбе, 2021. С. 75-85.

13. Чумак І. В. Перспективні напрямки розвитку публічної політики в сфері харчової безпеки України. *Кращі практики публічного управління: міжнародний досвід*: матеріали Міжнар. наук. конфер., 16–17 лип. 2021 р. Рига : ISMA University of Applied Sciences за підтримки Центру українсько-європейського наукового співробітництва, 2021. С. 62-65.

14. Чумак І. В. Стратегічні пріоритети модернізації системи підготовки державних службовців у сучасних умовах. *Модернізація професійної підготовки державних службовців в умовах глобальних викликів та сучасних змін в суспільстві*: зб. тез міжнар. круглого столу Україна – Литовська Республіка, 08 лип. 2021 р. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2021. С. 98-100.

15. Чумак І. В. Екологічні та технологічні виклики у сфері національної продовольчої безпеки в Україні. *30 років незалежності України: досягнення, виклики, перспективи*: матеріали між нар. наук. конф., 10 верес. 2021 р. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2021. С. 103-105.

16. Чумак І. В. Публічне управління у сфері харчової безпеки – запорука економічного зростання в умовах пандемії COVID-19/ *Public governance in the field of food security – a guarantee of economic growth in a COVID-19 pandemic*. *Публічне управління та адміністрування на сучасному етапі державотворення*: матеріали І Міжнар. наук.-практ. онлайн-конференції, 20-21 жовт. 2021р. С. 46-47.

17. Чумак І. В. Використання дикоростучих рослин в сільському господарстві як пріоритетний напрямок розвитку дорадництва в аграрній сфері. *Від теорії до практики в управлінні та врядуванні*: матеріали Всеукр. круглого столу, 18 листоп. 2021 р. Київ : НУБіП, 2021. С. 187-189.

18. Чумак І. В. Сучасні інформаційні технології в управлінні аграрною сферою в Україні. *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика*: матеріали

IX Міжнар. заочної наук.-практ. конф., 24 листоп. 2021 р. Запоріжжя : КПУ, 2021. С. 412-414.

19. Чумак І.В. Реалізація публічної політики в кризових умовах щодо запобігання голоду внаслідок воєнних дій на території України. *Наука, освіта, технології та суспільство: актуальні проблеми теорії та практики*: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., 25 травня 2022 р. у 2 ч. Полтава : ЦФЕНД, 2022. С. 60-61.

20. Чумак І. В. Етноботанічна компетентність населення як недооцінений ресурс продовольчої безпеки держави в умовах війни. *Шевченківська весна – 2022: публічне управління та державна служба: матеріали між нар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених*, 19 квіт. 2022 р. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2022. С. 185-186.

21. Чумак І. В. Проблема голоду, що може виникнути в Україні найближчим часом в зв'язку з повномасштабним вторгненням Росії та інноваційні способи її запобігання. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього*: матеріали міжнар. наук. конф., 7-8 черв. 2022 р. Київ : ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. С. 71-72.

22. Чумак І. В. Інновації в законотворчості ВРУ щодо підвищення рівня продовольчої безпеки населення під час війни. *Незалежність України: сучасна доктрина і практика публічного управління*: матеріали міжнар. круглого столу до Дня Незалежності України, 22 серп. 2022 р. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2022. С. 211-212.

23. Чумак І. В. Мотиваційно-ціннісні орієнтири повоєнної відбудови екологічної мережі в Україні. *Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри Гідності та Свободи українського народу*: матеріали щоріч. Всеукр. круглого столу, 23 листоп. 2022 р. Київ : ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. С. 131-132.

24. Чумак І. В. Аксіологічні передумови формування продовольчої політики в сучасній Україні. *Соборність України: політика духовної спільності, національних традицій і цінностей*: матеріали 10-го ювілей. щоріч.

Всеукр. наук.-практ. круглого столу до Дня Соборності України, 25 січ. 2023 р. Київ : ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2023. С. 151-153.

25. Чумак І. В. Публічна політика підтримки харчових інновацій, спрямованих на зміцнення продовольчої безпеки України в умовах війни. *Шевченківська весна – 2023: публічне управління та державна служба: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених*, 29 берез. 2023 р. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. С. 42-43.

26. Чумак І. В. Продовольчий просьюмеризм як потенційний тренд формування майбутнього праці в напрямку інклюзивності. *Future of Work: Technological, Generational and Social Shifts: матеріали II Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф.*, 11-12 травня 2023 р. Дніпро : Наукове товариство студентів, аспірантів і молодих вчених Дніпровської академії неперервної освіти та редакція Міжнародного електронного науково-практичного журналу «WayScience» Дніпро, 2023. С. 185-187.

Додаток Б

Додаток Б1

Довідки про впровадження результатів дослідження

УКРАЇНА

ВИКОНАВЧИЙ ОРГАН КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
(КИЇВСЬКА МІСЬКА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ)

ДЕПАРТАМЕНТ СУСПІЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

вул. Хрещатик, 50 Б, м. Київ, 01001 тел. (044) 235 07 00, (044) 235 05 70
Контактний центр міста Києва (044) 15 51 E-mail: communications@kyivcity.gov.ua Код ЄДРПОУ 25695762

06.07.2023 №059-1444

Спеціалізована Вчена Рада
з правом прийняття до розгляду та
проведення захисту дисертацій на
здобуття наукового ступеня доктора
філософії з державного управління

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Чумак Ірини В'ячеславівни
на тему «Інноваційні засади формування та реалізації публічної
політики у сфері продовольчої безпеки в Україні»

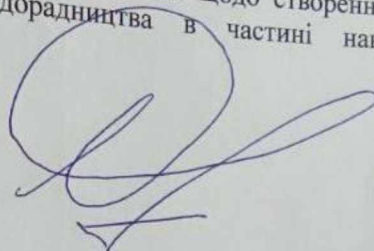
Останніми роками питання продовольчої безпеки в Україні радикально були загострені несприятливими умовами для виробництва та доставки продуктів харчування, що виникли спочатку в умовах нокдаунів, спричинених пандемією КОВІД-19, а нині повномасштабною війною, розпочатою РФ проти нашої держави. Критичні часи потребують нових, інноваційних підходів до вирішення проблем харчування населення. Серед них розвиток сіті-фермерства та кімнатного городництва. Стрижневою інновацією тут є вирощування мікрозелені, їстівних квітів, бебі-овочів тощо. Широка імплементація зазначених ідей в масову свідомість може істотною мірою поліпшити стан продовольчої безпеки в містах та мегаполісах. Відтак, дисертаційне дослідження Чумак Ірини В'ячеславівни на тему «Інноваційні засади формування та реалізації публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні», де такий підхід детально обґрунтовується, є вкрай актуальним і відповідає нинішнім викликам у сфері продовольчої політики, які нині постали перед українським суспільством.

Окремі положення, практичні рекомендації та інформаційно-аналітичні матеріали, розроблені аспіранткою кафедри парламентаризму Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка І.В. Чумак були використані у діяльності Департаменту суспільних комунікацій Київської

міської державної адміністрації України в організації спеціальних вебінарів та інших комунікативних заходів щодо розвитку у киян знань та навичок продовольчого самозабезпечення в умовах міста.

Зокрема, висновки і пропозиції дисертанта були використані Департаментом при розробці матеріалів щодо створення органів міського сільськогосподарського дорадництва в частині навчально-методичної допомоги.

Директор

Роман ЛЕЛЮК

Додаток Б2

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Ψ ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ
м. Дніпро, пр. Дмитра Васильовського, 35, корпус № 4, кімн. 47
Телефон: +38 (056) 766-49-47; E-mail: doc_fpsy@dnupr.ua

№ 395-88-381 04 вересня 2023 р.

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Чумак Ірини В'ячеславівни
на тему «Інноваційні засади формування та реалізації публічної політики
у сфері продовольчої безпеки в Україні»

Сучасні виклики українського суспільства, військовий стан в країні створюють проблеми у сфері продовольчої безпеки як на індивідуальному, так і суспільному рівні, які потребують адекватних інноваційних змін не лише у системі продовольчого забезпечення громадян, але й зміни харчової ментальності особистості, переосмислення поняття «їжа» та перебудови стереотипів харчової поведінки. Тобто харчова політика це не лише управління процесами виробництва та споживання їжі, але й управління самими харчовими потребами, їх рефлексією корекцією та розвитком, що акцентує на психологічному вимірі продовольчої безпеки держави.

Результати дисертаційного дослідження Чумак Ірини В'ячеславівни на тему «Інноваційні засади формування та реалізації публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні» характеризуються належним теоретичним та методологічним рівнем та мають значну практичну значимість. Практичні рекомендації та інформаційно-аналітичні матеріали, розроблені аспіранткою кафедри парламентаризму Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка І.В. Чумак були використані факультетом психології та спеціальної освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара при розробці лекційних матеріалів та практичних занять з дисциплін «Психологія споживання», «Психологія здоров'я», «Психологія управління», «Психологія особистісного зростання».

Висновки і пропозиції дисертанта були використані також психологічною службою факультету психології та спеціальної освіти у просвітницькій роботі серед студентів та викладачів, спрямованої на формування харчової компетентності; у роботі з особами, які мають проблеми у сфері самоуправління харчовими потребами.

Зоя БОНДАРЕНКО

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
В.о. декана факультету
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ
ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Додаток БЗ

№ 03/09-23 Б/дг 12.09.23

Спеціалізована Вчена Рада
з правом прийняття до розгляду та проведення
захисту дисертацій на здобуття наукового
ступеня доктора філософії з державного
управління

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Чумак Ірини В'ячеславівни
на тему «Інноваційні засади формування та реалізації публічної політики у сфері
продовольчої безпеки в Україні»

Цим документом підтверджується, що окремі положення, практичні рекомендації та інформаційно-аналітичні матеріали, розроблені аспіранткою кафедри парламентаризму Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка І.В. Чумак були використані у діяльності БФ "БЛАГОДІЙНИЙ ІНТЕРНЕТ ФОНД "НАДАЙ НАДІЮ".

Результати дисертаційного дослідження на тему «Інноваційні засади формування та реалізації публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні» були використані при розробці сумісного проекту розбудови стійкої системи громадської соціальної підтримки вразливих категорій громадян продуктами харчування, насіннєвим матеріалом для городництва й садівництва та дорадництвом у сфері агрокультури та збиральництва, які сприяли зміцненню продовольчої безпеки населення на місцевому рівні в кризовий період. Основна діяльність БФ "БЛАГОДІЙНИЙ ІНТЕРНЕТ ФОНД "НАДАЙ НАДІЮ" надання гуманітарної та іншої соціальної допомоги без забезпечення проживання, а також представництво інтересів осіб з вразливих категорій населення в межах прифронтових громад Запорізької області, а також професійна та соціальна адаптація осіб життя в умовах війни.

Інформаційно – аналітичні матеріали дисертації, практичні рекомендації та висновки, розроблені аспіранткою кафедри парламентаризму Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка І.В. Чумак були використані при підготовці матеріалів для серії семінарів та круглого столу за участю Департаменту соціального захисту населення ЗОДА щодо проблем забезпечення продовольчої безпеки громадян на прифронтових територіях.

Тема дисертаційного дослідження «Інноваційні засади формування та реалізації публічної політики у сфері продовольчої безпеки в Україні» є актуальною, особливо враховуючи необхідність розвитку стійкої системи продовольчого забезпечення громадян в кризовий період.

